

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Ali YILMAZ

Danışman
Doç. Dr. Hüseyin ESEN

İZMİR-2013

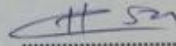
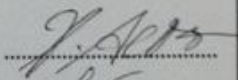
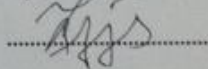
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2007800634

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Ali YILMAZ
Tez Başlığı : Zekatın Sarf Yerleri

Savunma Tarihi : 27.12.2012
Danışmanı : Doç.Dr.Hüseyin ESEN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Hüseyin ESEN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.İsmail ACAR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Tahsin KOÇYİĞİT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği ()

Oy Çokluğu (X)

Ali YILMAZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Zekatın Sarf Yerleri" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Zekâtın Sarf Yerleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Ali YILMAZ

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Zekâtın Sarf Yerleri
Ali YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Temel İslâm Bilimleri Programı

Toplumsal huzurun sigortası mahiyetinde olan zekât, İslâm dininin en temel vazifelerinden biri olup mal ile yapılan bir ibadettir. Nisap miktarı mala sahip olan kimselerin, belirli niteliklere sahip mallarından, verilmesi gerektiği ölçüler nispetinde, gönül hoşnutluğu ile başa kakmadan, almaya hak kazanmış kimselere vermektir. Zengin ile fakir arasındaki dengenin bozularak uçuruma dönüşmemesi, toplum varlığının sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için bu sosyal yardımlaşma ve dayanışma sisteminin devam etmesi hatta yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu nedenle gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilip yapılan yardımları tam bir şekilde yerine ulaştırmak dinimizin önem verdiği noktalardır. Kurân-ı Kerim’de Tevbe suresi altmışıncı ayette zekâtın sarf edilmesi gerektiği yerler bildirilmiştir. Ayetten anlaşıldığı üzere zekât ancak sekiz sınıfa sarf edilebilir. Bunların dışında kalan kimselere zekât verilemez. Bu kimseler şunlardır:

1. Fakirler: Nisap miktarından az malı olanlar ya da nisap miktarı geliri olsa bile bu malla sadece asli ihtiyaçlarını karşılayabilecek kimselerdir.
2. Miskinler: Hiç geliri olmayan, aciz, düşkün, yiyeceği ve giyeceği için dilenmeye muhtaç olan kimselerdir.
3. Amiller (zekât işlerinde çalışanlar): Zekât toplama ve dağıtma işlemleriyle ilgili tüm birimlerde vazifeli memurlardır.

4. **Müellefe-i Kulûb:** Kalpleri İslâm'a yaklaştırılmak, zararsız hale getirilmek, kötülüklerinden emin olunmak, İslâm dininde sebat ettirilmek istenilen kimselerdir.

5. **Köleler:** Savaş ya da benzeri sebeplerle özgürlüğünü yitirmiş, başkasının buyruğu altındaki kimselerdir.

6. **Borçlular:** Borcu olan ve borcuna karşılık gelen malından başka nisap miktarı malı bulunmayan kimselerdir.

7. **Allah Yolunda Çalışanlar:** Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla çalışan, mücadele eden, savaşı kimselerdir.

8. **Yolda Kalmış Kimseler:** Yolculuk esnasında herhangi bir sebepten dolayı mağdur duruma düşmüş kimselerdir.

Belirtilen sekiz sınıfın kimler olduğu şartlara, zamana ve âlimlerin yorumlarına göre nitelik kazandığı bildirilmektedir. Bunların dışında kalan kimselere zekât verilmez. Zekât verilemeyeceği açıkça beyan edilen kimseler de şunlardır:

1. **Zenginler:** İslam'ın belirlediği ölçüler çerçevesinde nisap miktarından fazla malı olan kimseler.

2. **Müslüman Olmayanlar:** Müellefe-i Kulûb dışında kalan gayr-i müslim kimselerdir.

3. **Bakmakla Yükümlü Olunan Kimseler:** Usul ve furu dediğimiz, (anne, baba, dede, nine, çocuk, torun) kişinin nafakasını temin etmekle sorumlu olduğu kimselerdir.

4. **Hız. Peygamberin Yakınları:** Hız. Peygamber (s. a. s.)'in soyundan olanlara da zekât verilemeyeceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Fakir, Zengin, Sadaka, Nisap.

ABSTRACT
Master Thesis
Channels of Spending Zakah
Ali YILMAZ

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Islamic Sciences
Islamic Sciences Program

The offerings which is insurance for the society wealth, is the most basic worship of the Islamic religion that is made by the goods. The offerings given by wealthy people, is given some determined qualifications and with the requirements quantity to the people who has the rights for taking offerings by willingly. It is done for the saving the equilibrium point between the riches and the poors, to prevent the gap between their wealth. It is the social aids for the society that needs to be going on healthily even it is required to be rearrangement. Because of this reason to find the people who really need aids and do the best way is the point that Islam pays attention on it. In Holly Qur'an in 60th verse of Sura of Tevbe was mentioned to where the offerings are to given. According to the holly verse offerings can only be given to the eight classes of people, except these it can not be given. Those people are the followings:

1. The Poor: The people who has less good from the quantity of quorum or if they have it will valuable only for the basic requirements.
2. Supine: The people who have no income, who need aids for the meals and the wearings.
3. Stuffs: (For the offerings) The people who work for getting and distributing the offerings at any level.
4. Determined Hearts: The people whom wanted to be closer to Islam and whom wanted to be sure from their bad behaviors and stable on the Islamic religion.

5. **Slaves:** The people who loose their freedom and being under another people command via wars or any reason.

6. **Debtor:** The people who have debt and have no other value in amount of quorum if they pay their debt.

7. **The one who works for the way of Allah:** The people who work for the sake of Allah and who fight for Allah's sake.

8. **Stranded people on the roads:** The people who cannot reach their arrivements for any reason.

The eight classes mentioned who could get the offerings, depends on the conditions, the time and the comment of scholars. To the one who are out of these classes the offering can not be given. The offerings cannot be given to who is clearly explained those are the followings:

1. **The Rich:** The people who has more goods than the quantity of quorum that mentioned by Islam.

2. **Non Muslims:** The people except from Determined Hearts who is non Muslim.

3. **The people who responsible to care:** The people who belong to ascending line and lawful issue (Mother, father, grandmother, grand father, child, and grand child.). The people that the person who is responsible for all requirements.

4. **The relatives of Prophet Muhammed:** It is also pointed that the offering can not be given to the relatives of Prophet Muhammed (p. b. u. h).

Keywords: Offering, The poor, The rich, Alms, Quorum.

ZEKÂTIN SARF YERLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT KAVRAMI VE ÖNEMİ

1.1. KAVRAM OLARAK ZEKÂT	4
1.1.1. Lügat Anlamı	4
1. 1. 2. Terim Anlamı	4
1. 1. 3. Mezheplere Göre Zekâtın Tanımı	6
1. 1. 4. Zekâtın Tarihçesi ve Farz Oluşu	6
1. 1. 5. Zekât-Sadaka İlişkisi	7
1. 2. ZEKÂTA TABİ MALLAR	8
1. 2. 1. Altın ve Gümüş	9
1. 2. 1. 1. Altın ve Gümüş Para	9
1. 2. 1. 2. İşlenmiş Her Türlü Altın ve Gümüş	10
1. 2. 1. 3. Kullanım veya Süs İçin Yapılmış Altın ve Gümüş	10
1. 2. 2. Para	10
1. 2. 2. 1. Madeni Para	11
1. 2. 2. 2. Kâğıt Para Temsili Para	11
1. 2. 2. 3. Kaydî Para	11
1. 2. 3. Toprak Ürünleri	12
1. 2. 4. Hayvanlar	13
1. 2. 4. 1. Hayvanların Zekâta Tabi Olma Şartları	14
1. 2. 5. Ticaret Malları	15

1. 2. 5. 1. Ticaret Mallarının Zekâta Tabi Olma Şartları	15
1. 2. 6. Sanayi Ürünleri	16
1. 2. 7. Maden	16
1. 2. 8. Gayri Menkul	17
1. 2. 9. Hisse Senedi	17
1. 2. 10. Sermaye Ortaklığı	19
1. 2. 11. Maaş ve Serbest Kazanç	19
1. 2. 12. Müşterek Mal	20
1. 2. 13. Gelir Getiren Mal	21
1. 2. 14. Deniz Ürünleri	21
1. 2. 15. Bal	22
1. 3. NİSAP MİKTARLARI	22
1. 3. 1. Nisap	22
1. 3. 2. Nakitlerin Nisabı	24
1. 3. 3. Maden ve Definelerin Nisabı	24
1. 3. 4. Ticaret Mallarının Nisabı	25
1. 3. 5. Tarım Ürünlerinin Nisabı	25
1. 3. 6. Hayvanların Nisabı	25
1. 4. ZEKÂT ORANLARI	26
1. 4. 1. Nakitlerin Zekât Oranı	26
1. 4. 2. Maden ve Definelerin Zekât Oranı	26
1. 4. 3. Ticaret Mallarının Zekât Oranı	26
1. 4. 4. Tarım Ürünlerinin Zekât Oranı	27
1. 4. 5. Hayvanların Zekât Oranı	28
1. 4. 5. 1. Develerin Zekât Oranı	30
1. 4. 5. 2. Sığırların Zekât Oranı	31
1. 4. 5. 3. Koyunların Zekât Oranı	31
1. 4. 5. 4. Atların Zekât Oranı	32
1. 5. ZEKÂTIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTU	33
1. 5. 1. Bireysel Faydaları	33
1. 5. 1. 2. Veren Açısından	33
1. 5. 1. 3. Alan Açısından	36

1. 5. 2. Toplumsal Faydaları	36
1. 5. 2. 1. Fakir ile Zengin Arasındaki Dengeyi Korur	36
1. 5. 2. 2. Toplumsal Güveni Temin eder	37
1. 6. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME	37

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN SARF YERLERİ

2. 1. FAKİR	40
2. 1. 1. Kur'ân-ı Kerîm'de Fakir	41
2. 1. 2. Hadislerde Fakir	42
2. 1. 3. Fakirin Anlamına Dair Görüşler	43
2. 2. MİSKİN	44
2. 2. 1. Kur'ân-ı Kerîm'de Miskin	45
2. 2. 2. Hadislerde Miskin	45
2. 2. 3. Miskinin Anlamına Dair Görüşler	46
2. 2. 4. Fakir ile Miskin Arasındaki Fark	47
2. 2. 5. Zenginlik ve Fakirliğin Ölçüsü	49
2. 2. 6. Değerlendirme	50
2. 3. ÂMİL	52
2. 3. 1. Kur'ân-ı Kerîm'de Âmil	52
2. 3. 2. Hadislerde Âmil	53
2. 3. 3. Zekât Tahsil Birimi	55
2. 3. 4. Zekât Dağıtım Birimi	57
2. 3. 5. Âmilde Bulunması Gereken Özellikler	59
2. 3. 5. 1. Müslüman Olmak	59
2. 3. 5. 2. Mükellef Olmak	60
2. 3. 5. 3. Güvenilir Olmak	60
2. 3. 5. 4. Zekât Konusunda Bilgi Sahibi Olmak	60
2. 3. 5. 5. Ehil Olmak	61
2. 3. 5. 6. Haşim Oğullarından Olmamak	62
2. 3. 5. 7. Erkek Olmak	63
2. 3. 5. 8. Hür Olmak	64

2. 3. 6. Âmilin Zekâtta Alacağı Miktar	64
2. 3. 7. Âmilin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar	65
2. 3. 7. 1. Mal Sahibine Güzel Muamele ile Yaklaşmak	65
2. 3. 7. 2. Mal Sahibine Dua Etmek	66
2. 3. 7. 3. Verilen Hediyeleri Almamak	67
2. 3. 7. 4. Malların Korunmasına Özen Göstermek	68
2. 3. 8. Değerlendirme	68
2. 4. MÜELLEFE-İ KULÛB	69
2. 4. 1. Müslüman Olanlar	70
2. 4. 2. Müslüman Olmayanlar	72
2. 4. 3. Hz. Peygamber'in Müellefe-i Kulûb Kapsamında Pay Verdiği Kimseler	73
2. 4. 4. Hz. Peygamber Sonrası Müellefe-i Kulûb	75
2. 4. 4. 1. Hz. Ebû Bekir Döneminde Müellefe-i Kulûb'e Pay Verilmemesi	75
2. 4. 4. 2. Müellefe-i Kulûb'ün Ebediyen Kalktığını Savunan Görüş	75
2. 4. 4. 3. Müellefe-i Kulûb'un Her Devirde Var Olabileceği Görüşü	77
2. 4. 5. Müellefe-i Kulûb Konusunda Mezheplerin Görüşleri	78
2. 4. 5. 1. Hanefî Mezhebi	78
2. 4. 5. 2. Şâfiî Mezhebi	78
2. 4. 5. 3. Mâlikî Mezhebi	78
2. 4. 5. 4. Hanbelî Mezhebi	79
2. 4. 5. 5. Ca'feriyye Mezhebi	79
2. 4. 5. 6. Zeydiyye Mezhebi	79
2. 4. 5. 7. Müellefe-i Kulûb'ün Günümüzdeki Durumu	79
2. 4. 5. 8. Değerlendirme	80
2. 5. KÖLE	82
2. 5. 1. İslâm Dini Öncesi Kölelik	83
2. 5. 2. İslam Döneminde Kölelik ve Esirlere Uygulanabilecek Muameleler	84
2. 5. 2. 1. Öldürme	84
2. 5. 2. 2. Köle Edinme	85
2. 5. 2. 3. Karşılıklı Mübadele Yoluyla Salıverme	85
2. 5. 2. 4. Fidye Karşılığında Özgürlüğüne Kavuşturma	85
2. 5. 2. 5. Karşılıksız Salıvermek	85

2. 5. 3. Kölenin Dini ve Hukuki Durumu	86
2. 5. 3. 1. İnanç ve İbadet Açısından Köle	86
2. 5. 3. 2. Hukuki İşlemler Açısından Köle	86
2. 5. 4. Kölelerin Evlenmesi	86
2. 5. 5. Köle Çeşitleri	87
2. 5. 5. 1. Kinn	87
2. 5. 5. 2. Müdebber	88
2. 5. 5. 3. Mükâteb	88
2. 5. 5. 4. Ümmü Veled	88
2. 5. 6. Zekâtтан Pay Verilebilecek Köle Çeşitleri	88
2. 5. 6. 1. Zekâtтан Pay Verilecek Kölenin Sadece Mukâteb Köle Olduğu Görüşü	89
2. 5. 6. 2. Zekâtтан Pay Verilecek Kölenin Mutlak Köle Olduğu Görüşü	89
2. 5. 6. 3. Her İki Manadır: (Mukâteb ve Mutlak)	90
2. 5. 7. Kölelerin Âzad Edilmesi	90
2. 5. 7. 1. Gönüllü Âzad	90
2. 5. 7. 2. Keffâret Borcu Olarak Âzad	91
2. 5. 7. 3. Mükâtebe Yolu İle Âzad	92
2. 5. 7. 4. Ümmü Veled Olma Sonucunda Azad	92
2. 5. 7. 5. Ölüme Bağlı Âzad	93
2. 5. 7. 6. Kanuni Âzad	93
2. 5. 7. 7. Devlet Tarafından Âzad	94
2. 5. 8. Müslüman Esirleri Kurtarmak İçin Zekâtтан Pay Ayrılması	94
2. 5. 9. Değerlendirme	94
2. 6. BORÇLU	95
2. 6. 1. Kendi Menfaati İçin Borçlanan Kimse	97
2. 6. 1. 1. Kendi Menfaati İçin Borçlanan Kimseye Zekât Vermenin Şartları	98
2. 6. 1. 2. Kendi Menfaati İçin Borçlanan Kimseye Ne Kadar Pay Verilebileceği	99
2. 6. 2. Toplumun Menfaati İçin Borçlanan Kimse	99
2. 6. 3. Ölen Kimsenin Borcunu Zekâtтан Ödemek	100
2. 6. 4. Zekât Malından Borç Vermek	101

2. 6. 5. Zekâtтан Borçluya Pay Ayrılmasının Hikmeti	101
2. 6. 6. Değerlendirme	101
2. 7. Fİ SEBİLİLLÂH (ALLAH YOLUNDA OLAN)	102
2. 7. 1. fî Sebîlillâh Kavramı Hakkında Mezheplerin Görüşleri	104
2. 7. 1. 1. Haneî Mezhebi	104
2. 7. 1. 2. Şâfiî Mezhebi	104
2. 7. 1. 3. Mâlikî Mezhebi	105
2. 7. 1. 4. Hanbelî Mezhebi	106
2. 7. 1. 5. Caferiyye Mezhebi	106
2. 7. 1. 6. Zeydiyye Mezhebi	107
2. 7. 2. Fî Sebîlillâh'ın Gaziler Olduğu Görüşü	107
2. 7. 2. 1. Gazilerin Fakirleri Olduğu Görüşü	107
2. 7. 2. 2. Gazilerin Hem Fakirleri Hem De Zenginleri Olduğu Görüşü	108
2. 7. 3. Fî Sebîlillâh'ın Hacca Gidecek Kimseler Olduğu Görüşü	108
2. 7. 4. Fî Sebîlillâh'ın Mücahitler Olduğu Görüşü	109
2. 7. 5. Fî Sebîlillâh'ın İlim Tahsil Edenler Olduğu Görüşü	109
2. 7. 6. Fî Sebîlillâh'ın Cihad ve Harp Malzemeleri Olduğu Görüşü	109
2. 7. 7. Fî Sebîlillâh'ın Geniş Manada Tüm Hayır Yolları Olduğu Görüşü	110
2. 7. 8. Fî Sebîlillâh'ın Günümüzdeki Durumu	111
2. 7. 9. Değerlendirme	112
2. 8. İBNÜ'S-SEBİL (YOLCU/YOLDA KALAN)	113
2. 8. 1. Kur'ân-ı Kerîm'de İbnü's-Sebîl Tabiri	114
2. 8. 2. İbnü's-sebîl'in Kim Olduğuna Dair Görüşler	114
2. 8. 2. 1. Cumhurun Görüşü	115
2. 8. 2. 2. İmam Şâfiî'nin Görüşü	115
2. 8. 3. İbnü's-Sebîl'e Zekât Malından Vermenin Şartları	115
2. 8. 3. 1. Bulunduğu Yerden Memleketine Gidecek Parasının Bulunmaması	115
2. 8. 3. 2. Yolculuğun Meşru Amaçlarla Yapılması	115
2. 8. 3. 3. Yolculuk Yaptığı Yerde Kendisine Borç Verecek Kimsenin Bulunmaması	116
2. 8. 4. İbnü's-Sebîl'e Verilecek Miktar	116
2. 8. 5. Günümüzde İbnü's-Sebîl	117

2. 8. 6. Değerlendirme	117
------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN SINIFLARA DAĞITIM USULÜ (TEVZİİ)

3. 1. SEKİZ SINIFIN TAMAMINA VERİLMESİ GEREKTİĞİ GÖRÜŞÜ	119
3. 2. SEKİZ SINIFIN TAMAMINA VERİLMESİ GEREKMEDİĞİ GÖRÜŞÜ	119
3. 3. ŞARTA BAĞLI OLARAK VERİLMESİ GÖRÜŞÜ	121
3.3.1. Fert Tarafından Verilmesi Durumundaki Şart	121
3.3.2. Devlet Tarafından Verilmesi Durumundaki Şart	121
3.3.3. Malın Durumuna Bağlı Şart	121
3. 4. SINIFLARIN İHTİYACINA GÖRE DAĞITILMASI GÖRÜŞÜ	121
3. 5. BİR KİŞİYE VERİLEBİLECEK ZEKÂTIN MİKTARI	122
3. 6. ZEKÂT VERİLEMEYECEK YERLER	122
3. 6. 1. Zengin	123
3. 6. 2. Çalışıp Kazanma Gücüne Sahip Olan Kimse	124
3. 6. 3. Müslüman Olmayan Kimse	124
3. 6. 3. 1. Ehli Kitaba Farz Olan Zekâttan Vermek	124
3. 6. 3. 2. Ehli Kitaba Nafile Sadaka Vermek	125
3. 6. 3. 3. Ehli Kitaba Fıtır Sadakası Vermek	126
3. 6. 4. Fasık Olan Kimse	126
3. 6. 5. Akraba	127
3. 6. 6. Hz. Peygamber'in Yakınları (Âl-i Muhammed)	129
3. 6. 7. Kurum ve Kuruluşlar	130
3. 7. ZEKÂTTA TEMLİK VE İBAHA FARKI	131
3. 8. GÜNÜMÜZDE DEVLETE ÖDENEN VERGİNİN ZEKÂT SAYILIP SAYILMAYACAĞI	133
3. 9. ZEKÂT VERMEDE HATA YAPMAK	134
3. 10. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME	136
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	144

KISALTMALAR

a. s.	: aleyhisselâm
b.	: bin
bas.	: baskı
bkn.	: bakınız
çev.	: çeviren
c. c.	: celle celâluhû
der.	: derleyen
D. İ. B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
gr.	: gram
h.	: hicri
Hz.	: hazreti
M.	: miladi
md.	: maddesi
Mat.	: matbaa
neş.	: neşreden
r. a.	: radyallâhu anhu
sad.	: sadeleştiren
s. a. s.	: sallallâhu aleyhi ve sellem
ss.	: sıralı sayfalar
tah.	: tahkik eden
T. D. V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: tarih yok (Baskı)
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire
yay.	: yayınları, yayın evi
yy.	: yayın yeri yok (Baskı)

GİRİŞ

En son ve en mükemmel olarak İslâm dinini gönderen Yüce Allah, müntesiplerinin dünya ve ahiret saadetini hedeflemektedir. Yaşadığımız dünyada huzur ve barışı temin edip, ahirette de ebedi saadeti kazandırmayı kendisine nihaî hedef kabul eden İslâm dini, buyruklarını bu prensipler çerçevesinde, merkeze insanı koyarak şekillendirmiştir.

İslâm'ın şartları arasında zikredilen zekât, bu bağlamda insanlar arasında adeta bir köprü vazifesi görmektedir. Zekât, zenginle fakir arasında sevgi bağına oluşturarak toplumsal barışa katkıda bulunur. Zengin, malını fakirle paylaşma hazzına vararak verebilmenin mutluluğunu yakalar; aynı zamanda malını ve kendini temizleme imkânı bulur. Fakir de dûçâr olduğu sıkıntılarından kurtulma fırsatı yakalar. Fakir başkasının malına kem gözle bakmaz; zengin de dolayısıyla servetini güvence altına alır. Aynı zamanda zekât, zenginle fakir arasındaki makasın açılmasını engellemektedir. İşte son derece ehemmiyetli bir vazife hükmündeki zekât, farz bir ibadettir. Çalışmamızda bu doğrultudan hareketle zekâtın verileceği yerler incelemeye alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın sarf edileceği sekiz sınıf, nasla tayin edilmiştir. Tevbe suresinin altmışıncı ayeti konumuzla ilgilidir. Bu sekiz sınıfın kimler olduğunu çalışmamızda tafsilatlı bir şekilde araştırdık. Temel kaynaklarımız Kur'ân ve sünnetten yola çıkarak klasik kaynakların ışığı altında çağdaş yazarların da yorumlarını ekleyerek bu sekiz sınıfı tanımaya çalıştık.

Çalışmamıza genel bir bakış açısı kazandırabilmek için bir giriş yaptık. Birinci bölümünde zekât kavramı ve önemi üzerinde durduk. İkinci bölümde ise masârifü'z-zekât dediğimiz zekâtın taksim edildiği sekiz sınıfı geniş manada ele aldık, ek olarak zekâtın verilemeyeceği kimseleri de inceledik. Bu sekiz sınıfın günümüzdeki durumunu da ele almaya çalıştık. Konuyu ağırlıklı olarak dört sünni mezhebe göre ele almakla birlikte bazı noktalarda diğer mezheplerin de görüşlerinden istifade ettik. Zekâtın, Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtildiği şekilde belirli özellikteki kişilere verileceği

tek tek sıralanırken, bu özelliklerin neler olduğu hususunu tafsilatlı bir şekilde inceledik. Bu sekiz sınıfı klasik İslâm hukukçularının fikirlerinden yola çıkarak, güncel sorunlar ışığında yeniden değerlendirmeye çalıştık.

Zekât ibadeti İslam dinin temel şartlarından biridir. Mal ile yapılan bir ibadet çeşididir. Gerek soyso-kültürel, gerekse iktisadi ve mali açıdan değerlendirildiğinde işlevi, gayet geniş olan bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerîm'de namazdan sonra zikredilmektedir. Hadis kitaplarında müstakil bâblar halinde ele alınmıştır. İslâm hukuk bilginleri konuyu tafsilatlı bir şekilde irdemişlerdir. Konuya münhasır başlı başına kitaplar telif etmişlerdir. Zekâtın kimlere verileceği Kur'ân-ı Kerîm'de Tevbe sûresinde belirtilmiştir. Fakat uygulama noktasında Hz. Peygamberin sünneti konuya ışık tutmaktadır. Ne var ki globalleşen dünyamızda zengin ve fakir kavramları farklılıklar arz etmektedir. Sosyo-ekonomik şartlar sürekli değişmektedir, bu noktada gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespitini yapmak daha elzem hale gelmiştir. Zekât alması gereken sınıflar kimlerdir, fakirliğin ve zenginliğin ölçüsü nedir. Tezde, günümüz şartlarından yola çıkarak gerçek ihtiyaç sahiplerinin kimler olabileceği üzerinde araştırma yaptık. Zekâtın asıl amacına ulaşması için ilgili sınıfları ayrıntılı bir şekilde inceleyip günümüz açısından değerlendirmeye çalıştık.

Araştırmayı yaparken kullandığımız yöntem ağırlıklı olarak tarama yöntemi olmuştur. Temel kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'den yola çıkılmış ilgili ayetler tespit edilip incelenmiş, hadis kitaplarından Hz. Peygamberin konu ile ilgili görüşleri irdelenmiş, fıkıh kitaplarımızın ilgili bâblarından yararlanılıp hukuk bilginlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Araştırmanın diğer aşamasında, çağdaş İslâm bilginlerinin araştırmalarından da istifade edilmiştir.

Araştırmamızda klasik kaynaklardan İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'si, Mevsilî'nin *el-İhtiyâr*'ı, Mâverî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*'si, b. Hümmâm'ın *Fethu'l-Kadîr*'i, İbnü'l-Arabî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, Şâfiî'nin *Kitâbü'l-Ümm*'ü, Şîrbînî'nin *Muğni'l-Muhtâc*'ı, Mâlik b. Enes'in *el-Müdevvene*'si, Serahsî'nin *el-Mebsût*'u, Kurtubî'nin *el-Câmi li Ahkâm'il-Kur'ân*'ı, Şevkânî'nin *Neylû'l-Evtâr*'ı, Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı, çağdaş

yazarlardan Yunus Vehbi Yavuz'un *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Yusuf Kardâvî'nin *Fıkh'uz-Zekât*'ı, Mehmet Erkal'ın *Zekât Bilgi ve Uygulama'sı*, Vecdi Akyüz'ün *Zekât*'ı, Hayrettin Karaman, Ali Özek, M. Akif Aydın ve Mehmet Erkal'ın *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*'ı, Osman Eskicioğlu'nun *İslâm ve Ekonomi'si*, Hasan Ali Görgülü'nün *Mesârifü'z-zekât fi'l-İslâm* tezlerinden ve ayrıca çeşitli fıkıh, tefsir ve hadis kitaplarından ve makalelerden yararlanılmıştır.

Çalışmamda değerli fikirleri ve tecrübeleriyle bana yol gösteren hocam Doç. Dr. Hüseyin Esen'e, maddi ve manevi her türlü desteğini gördüğüm aileme en kalbi duygularımla teşekkürlerimi arz ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT KAVRAMI VE ÖNEMİ

1.1. KAVRAM OLARAK ZEKÂT

1.1.1. Lügat Anlamı

“Zekâ’ (زكا) fiilinin mastarı olan zekât; artma (nema), çoğalma, temizlenme, büyüme, bereket, güzel ad, iyi hal ve övgü anlamlarını ifade eder. Yine bazı dilcilere göre, kurtuluş anlamını da karşılar.¹

Zekâta zekât adı verilmesinin sebebi, malı büyütmesi ve çoğaltmasıdır. Verimli zirai ürünlere büyüme manasında “زكا الزرع zekâ ez zer-u” denir. Aynı zamanda nafakada/gelirde bereket olunca, çoğaldı manasında “زكت النفقة” Zeket en Nafakatü” denir.²

1. 1. 2. Terim Anlamı

Allah Teâlâ’nın yükümlülere ödemeyi farz kıldığı belli bir malın, belirli bir miktarı aştıktan sonra, Allah rızası için muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra, muayyen kişilere vermektir. Özel niteliklere sahip olan bazı mallardan, yine bazı özel kimselere verilmek üzere, özel bir kısım malı almanın adıdır. Zekât, mala bereket getirerek malı temizler, zekât veren kimse de bu sayede affa uğrar ve böylece temizlenmiş olur.³

¹ Ebü’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, **Lisânü’l-Arab**, Beyrut, ty, Cilt: 7, s. 46; Ebû Nasr İsmâil b. Hammad el-Cevherî, **es-Sihâh**, 1. Baskı, Beyrut, 1999, Cilt: 6, s. 332; Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Feyyûmî, **el-Misbâhu’l Münîr fî Ğarîbi’s-Şerhi’l-Kebîr**, 1. Baskı, Beyrut, 2009, s. 201; Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, **Tâcu’l-Arûs**, 1. Baskı, Beyrut, 2011, Cilt: 5, s. 85; İbrâhim Mustafa ve diğerleri, **el-Mu’cemu’l-Vasît**, Kahire, 1960, Cilt: 1, s. 398; Yunus Vehbi Yavuz, **İslam’da Zekât Müessesesi**, 5. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 33; Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 618; Karaman, Fikret ve diğerleri, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2006, s. 711.

² İbn Manzûr, Cilt: 7, s. 46; İbn Kudâme el-Makdisî, **el-Muğnî**, Mısır, Kahire, 1968, Cilt: 2, s. 427.

³ Nezih Hammad, **İktisadi Fıkıh Terimleri**, (çev. Recep Ulusoy), 1. Baskı, İz Yayınları, İstanbul, 1996, s. 381.

el-Fetâva 'l-Hindiyye'de geçen bir tanım ise şöyledir: “Zekât, bir Müslümanın, Haşimi veya bir Haşiminin kölesi olmayan bir fakire, ondan bir menfaat beklemeksizin sırf Allah rızası için malını vermesidir.”⁴

Belli bir malın belli bir kısmını, belli bir şahsa temlik etmek demektir. Zekât böylece günahlardan temizlenmek için farz kılınmıştır.⁵ Allah Teâlâ bu husus da şöyle buyurmaktadır:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلَّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin arıtıp yücelteceğin bir sadaka al ve onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah işitendir, bilendir.”⁶

Zekâtın temize çıkarma/tezkiye manasında kullanıldığını daha önce ifade etmiştik. Allah Teâlâ bu kelimeyle “Kendinizi temize çıkarmayın”⁷ buyurmaktadır. Yine “زَكَّى الْقَاضِي الشُّهُودَ” “zekkâ el-kâdî eş-şuhûde” yani kadı/hâkim şahitleri tezkiye etti demektir. İyilik, düzgünlük ve faydalı olma hususunda ise “رَجُلٌ زَكِيٌّ” Racülün zekiyyûn” denilmektedir, yani hayrı çok olan, iyi kimselerden olan manasında kullanılmaktadır.⁸

Konumuz olan zekât kelimesi Arapçada keskin ze ile (زكاة) şeklinde yazılır. Peltek ze ile (زكاة) şeklinde yazılan kelime ise Türkçedeki zekâ, akıllılık, anlayış ve hayvanın boğazlama vb. yolla kesimi gibi anlamlara gelmekte ve konumuz dışında bulunmaktadır.⁹

⁴ Burhanpurlu Şeyh Nizam, çev. Mustafa Efe, *Fetâvâyı Hindiyye (Fetâvâ-i Alemgiriyye)* Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, Cilt: 1, s. 565.

⁵ Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta'îlî'l-Muhtâr*, (Çev. Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2005, Cilt: 1 ss. 197–198.

⁶ *Tevbe* 9/103.

⁷ *Necm* 53/32.

⁸ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri), Risale Yayınları, İstanbul 1994. Cilt: 3, s. 247.

⁹ Cevherî, Cilt: 6, s. 332; Kadir Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2010, ss. 428–429.

1. 1. 3. Mezheplere Göre Zekâtın Tanımı

Mezheplerin zekât konusundaki tanımları ise şöyledir;

Hanefiler zekâtı: “*Belli malın belli bir kısmını, Allah’ın (c. c.) belirlediği belli bir şahsa, Allah rızası için temlik etmek*” şeklinde tanımlamışlardır.¹⁰

Mâlikîlere göre zekât: “*Mülkiyet ve yıl şartıyla maden ve ziraat dışındaki nisap miktarındaki malın belirli kısmını layık olan kimselere vermektir.*”¹¹

Şafilere göre zekât tanımlamaları ise şöyledir: “*Zekât, hususi bir şekilde, mal ya da bedelden/kıymetten çıkarılan şeydir.*”¹²

Hanbelîler ise zekâtı: “*malda farz olan bir hak*” olarak tanımlar.¹³

1. 1. 4. Zekâtın Tarihçesi ve Farz Oluşu

İnsanların birbirlerine muhtaç olma ve karşılıklı yardımlaşma olgusu Âdem (a. s.) ile başlamıştır. Allah (c. c.) yardıma muhtaç kimselere el uzatılıp zekât verilmesini peygamberlere bildirmiştir. Nitekim Yakup, İsmail, Musa ve İsa peygamberlerin bu ibadetle memur tayin edildiği Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir.¹⁴

Zekâtın farziyetiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin b. Huzeyme’ye göre zekât, hicretten önce farz kılınmıştır.¹⁵ İslâm müelliflerinin çoğunluğuna göre ise, zengin kesimden yoksul kesime gelir akışı sağlayan, İslâm’ın köprüsü “ez-zekâtü kantaratül-İslâm”¹⁶ olan zekât, İslâm’ın beş temel esastan biri olup, hicretin ikinci yılında Medine’de farz kılınmıştır. Farziyeti kitap, sünnet ve icma-i ümmetle sabittir.

¹⁰ Muhammed Emin İbn Âbidîn, **Reddul-Muhtâr**, 2. Baskı, Beyrut, 2003, Cilt: 3, s. 172.

¹¹ Mahmud b. Yusuf b. İdris el-Behûtî, **Keşşâfû’l-Kinâ ân Metni’l-İknâ**, Dâru’l-Fıkr, Beyrut ty. Cilt: 2, s. 166;

¹² Abdulvahid b. İsmail er-Ruyanî, **Bahru’l-Mezheb fi Furûi’l-Mezhebi’s-Şâfiî**, 1. Baskı, Beyrut, 2009, Cilt: 3, ss. 3-4.

¹³ İbn Kudâme el-Makdisî, **el-Muğnî**, Kahire, 1968, Cilt: 2, s. 427.

¹⁴ **Bakara** 2/ 83; **Araf** 7/156; **Meryem** 19/31, 55; **Enbiyâ** 21/73.

¹⁵ Fahrettin Atar, **İslâm Hukukunda Zekât ve Vergiler**, Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos, 1979 Cilt: 18, Sayı. 4 s. 228.

¹⁶ Erdoğan, s. 618; Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 568.

Zekâtın farziyetini ifade eden bazı ayetler şöyledir:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin.”¹⁷

“(Öyleyse ey iman edenler!) Siz namazı hakkıyla ifa etmeye devam edin, zekâtı verin, peygambere itaat edin ki merhamete mazhar olasınız.”¹⁸

Peygamberimiz (s. a. s.) Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken, ona şöyle buyurdu: *"Yemenlileri (evvelâ) Allah'tan başka ibadete lâyık bir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet etmeye davet et. Eğer bu iki şehâdeti kabul ederlerse, bu defa Allah'ın her gece ve gündüzde üzerlerine beş vakit namaz farz kıldığını onlara bildir. Eğer onlar bu namaz farzına itaat ederlerse, bu defa onlara mallarında Allah'ın zekâtı farz kıldığını bildir. Bu zekât, zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir"*.¹⁹ Bu hadis zekâtın farziyetinin delidir.

Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamberin sünnetinden sonra da İslâm âlimleri zekâtın farziyeti noktasında icmâ etmişlerdir.²⁰ Birçok ayette namaz ve zekât birlikte zikredilmektedir, bu da zekâtın ne kadar önemli olduğunun delilidir.

1. 1. 5. Zekât-Sadaka İlişkisi

Sadaka: Allah Teâlâ'nın rızasına nail olmak için fakire hibe olarak verilen maldır. Sadaka verene “mütesaddık”, alana da “mütesaddakun aleyh” denir.²¹ Zekât bazen Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadislerde “sadaka” kelimesiyle ifade edilmektedir. Mesela şu ayetler buna örnektir:

¹⁷ Bakara 2/43.

¹⁸ Nur 24/56

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay. İstanbul 1992, **Zekât** 1, 41, **Sadaka** 1, 63, **Mezâlim** 9, **Megâzî**, 60, **Tevhid** 1; Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Salîh**, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, **İmân** 31; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Tirmizî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay. İstanbul 1992, **Zekât** 6; Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as Sicistânî, **es-Sünen**, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, **Zekât**, 4; Nesâî Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, **es-Sünen**, Çağrı Yay. İstanbul 1992, **Zekât** 46.

²⁰ Abdurrahman el-Cezerî, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı**, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay. İstanbul, 1990, Cilt: 2, s. 846.

²¹ Erdoğan, s. 487.

“Onların mallarından sadaka (zekât) al ki bununla onları temizleyesin ve arındırasın.”²²

“Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirlere, miskinlere... dir.”²³

Aşağıdaki hadisın metninde de sadaka kelimesi geçmekte fakat zekât olarak anlamaktadır. Rasulûllah (s. a. s.) buyurdular ki:

لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ صَدَقَةٌ فِي عَبْدِهِ وَ فِي فَرْسِهِ

"Müslüman üzerine, atı ve kölesi için zekât mükellefiyeti yoktur. " ²⁴

Yukarıda geçen meşhur Muaz hadisinde zenginlerden alınıp fakirlere verilmesi gereken zekâtta bahsedilirken de sadaka kelimesi geçmektedir. İslam'ın ilk yıllarında sadaka kelimesi zekât manasında kullanılmaktaydı. Bu konuda Mâverdî: “Kur’ân’da ki sadaka zekâttır, zekât da sadakadır, isim ayrı fakat mana aynıdır.”²⁵ demiştir. Daha sonraki dönemlerde ise gerek hadis kitaplarında gerekse fıkıh kitaplarında sadaka ve zekât ayrı bölümlerde incelenmiştir.

1. 2. ZEKÂTA TABİ MALLAR

Mal kelimesi kişinin sahip olduğu, yararlandığı, elde ettiği şey anlamına gelmektedir. Arapça’da önceleri altın ve gümüş için kullanılırken, kapsamı genişletilmiş, maddi değeri olan her şey için kullanılmıştır. Çoğulu "emvâl"dir.²⁶

Hanefîlere göre mal, elde edilip ihtiyaç için biriktirilmesi ve normal olarak yararlanılması mümkün olan her şeydir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler’e göre ise menfaat sağlayan bütün varlıklar maldır.²⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de zekâta tabi olan malların ne olduğu, hangi şartları taşıdığı ve ne kadar zekât verilmesi gerektiği hususunda detaylı bilgi bulunmamaktadır.

²² Tevbe 9/103

²³ Tevbe 9/60

²⁴ Buhârî, Zekât, 45.

²⁵ Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali, el-Ahkâm’us-Sultâniyye ve’l-Vilâyâtü’d-Dîniyye, İstanbul, 1298, s. 11.

²⁶ Hayrettin Karaman-Bekir Topaloğlu, Arapça-Türkçe Yeni Kamus, İstanbul, 1985, s. 419

²⁷ Yavuz, s. 131.

Ancak bununla birlikte hangi mallardan ne kadar zekât verileceğini Hz. Peygamberin sözlü ve fiili uygulamalarından öğrenmekteyiz. Zekâta tabi mallar şunlardır:

1. 2. 1. Altın ve Gümüş

Altın ve gümüşün zekâta tabi olduğu Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle sabittir. Zekâtını vermeyen kimseleri şiddetli bir azapla uyaran bazı ayetler şunlardır:

“Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele! Yığılan bu altın ve gümüş cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: “İşte!” denilecek, “sizin nefisleriniz için yığıp hazineye tıktıklarınız! Haydi, tadın bakalım o tıktığınız şeyleri!”²⁸

“Altın ve gümüş sahibi olup da (fakirlerin) bunlardaki hakkını vermeyen kimse için kıyamet gününde ateşten tabakalar oluşturulur. Altın ve gümüşler bu ateşten tabakaların üzerinde ısıtılır. Isıtılan altın ve gümüşler ile vücudunun yan tarafı, alını ve sırtı dağlanır. Altın ve gümüşler soğuyunca yeniden ısıtılır. Süresi elli bin sene kadar olan bir günde kulların hesabı görülüp de cennete veya cehenneme gidecekleri belli oluncaya kadar bu hep böyle devam eder.”²⁹

1. 2. 1. 1. Altın ve Gümüş Para

Her türlü altın ve gümüş paralar zekâta tabi tutulmuşlardır. Hz. Peygamber (s. a. s.) 200 dirhemden az gümüşte zekât yükümlülüğünün olmadığını,³⁰ para veya külçe halindeki gümüşün 1/40 nispetinde zekâta tabi olduğunu bildirmiştir.³¹

²⁸ Tevbe 9/34–35

²⁹ Müslim, **Zekât**, 6.

³⁰ Buhârî, **Zekât**, 32.

³¹ Buhârî, **Zekât** 38

1. 2. 1. 2. İşlenmiş Her Türlü Altın ve Gümüş

Altın ve gümüşten imal edilen bilezik, yüzük, kolye, rozet, saat, takı vb. eşyalar ve ziynetler zekâta tabidir. Ancak Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre kadınların kullandıkları ziynet eşyaları zekâta tabi değildir. Bu müctehitler görüşlerine delil olarak “ لا زكاة في الحلى ” “ziynet eşyalarında zekât yoktur.”³² hadisini alırlar. Bu hadisi sahabe uygulamaları ile desteklerler. Şöyle ki Hz. Aişe, yanında bulunan kardeş kızlarının velisi idi, onların takılarının zekâtını vermezdi. Ayrıca Abdullah b. Ömer de aynı şekilde kızlarının, cariyelerinin takılarının zekâtını vermezdi. Ancak kadınların ziynetleri fazla olduğu takdirde zekâta tabi olduğunu söylerler.³³ Hanefîler ise kadınların ziynetlerinden zekât gerektiği görüşündedirler.³⁴

1. 2. 1. 3. Kullanım veya Süs İçin Yapılmış Altın ve Gümüş

Altın ve gümüşten yapılmış kap-kacak, süs eşyası, ev eşyası bu kategoride zekâta tabi mallar arasındadır. Altın ve gümüş karışık ise karışım oranına göre fazla olan cinsten zekât verilir.

1. 2. 2. Para

Para, eşyanın değerini ölçmeye ve serveti biriktirmeye yarayan, mübadeleyi kolaylaştırmak amacıyla insanlar tarafından kullanılan bir ödeme aracıdır. Para, her mal veya kıymetli satın alma gücü olan bir varlıktır. Para, üretici ve tüketicilerin piyasalarda karşılaşarak alış veriş yapabilmelerini sağlayan değişim aracıdır. Bilimsel olarak para, devletçe bastırılan, mal ve hizmet satın alma gücü olan ve herkes tarafından kabul gören bir mübadele (değişim) aracıdır. Para toplumda ortak bir değer ölçüsüdür. Her ülkenin değer ölçüleri farklı olabilir. Para aynı zamanda bir

³² Muvatta, **Zekât**, 5.

³³ Rûyânî, Cilt: 3, s. 136; Yavuz, ss. 231–233.

³⁴ Serahsî, Ebû Bekr, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **el-Mebsût**, Mısır, 1324 h., Cilt: 2, s. 192.

yatırım ve tasarruf aracıdır.³⁵ Paranın zenginlik ölçüsü sayılması ve zekâta tabi tutulması, para çeşitlerine göre şöyledir:

1. 2. 2. 1. Madeni Para

Hız. Peygamber zamanında dinar denilen altın ve dirhem denilen gümüş paralar kullanılıyordu. Bu daha ziyade değiş tokuşta işlem görmekteydi. Daha sonraları bakır ve demir gibi madenlerden yapılan veya altınla karıştırılan (mağuş) paralar kullanılır oldu ve nihayet banknotlar icat edildi. Küçük ve kusurlu ödeme ve tahsilâtların daha rahat yapılması için bir miktar kâğıt para karşılığına gelen tutarda madeni para basılmaktadır. Madeni paralar kendi başlarına veya altın-gümüş ve ticaret malları ile beraber nisap miktarına ulaşınca sene sonunda 1/ 40 oranında zekât olarak verilir.³⁶

1. 2. 2. 2. Kâğıt Para Temsili Para

Kıymetli madenlere çevrilebilen paralara temsili para denir. Başlangıçta yüzde yüz altına çevrilebilir özelliğe sahip olan temsili paralar, zamanla yerini kâğıt paraya bırakmıştır. Kıymetli madenler karşılığında basılan ve tekrar o madene dönüştürülebilen paralardır. Bugün bu paralar kullanılmaktadır. Kâğıttan yapılmış paralar servet ölçü birimidir. Dolayısıyla nisap miktarına ulaşmış kâğıt paraya sahip olan kimseler, üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât vermekle mükelleftirler.³⁷

1. 2. 2. 3. Kaydî Para

Bankalarda vadesiz mevduat şeklinde hesapları olanların, kâğıt para ile ufaklık para kullanmadan ödemede bulunmalarıdır. Banka parasının

³⁵ <http://www.muhasabedersleri.com/ekonomi/para.html> (22. 11. 2012)

³⁶ Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî, **el-İnâye Şerhu'l-Hidâye**, 1. Baskı, Beyrut, 2007, Cilt: 1 s. 545.

³⁷ Bâbertî, Cilt: 1 s. 545; **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Cilt: 1, s. 442

maddi varlığı yoktur. Bu yüzden elden ele dolaşmaz, hesaptan hesaba nakil yoluyla ulaşmış olur. Ödemeler ilgili hesaplara kayıt düşülerek gerçekleştirildiğinden, bu paraya “kaydî para” adı da verilir. Banka parasının tedavülü, yani ödemeler, çek aracılığı ile olur. Özellikle gelişmiş ülkelerde halkın büyük çoğunluğu kâğıt para taşımak yerine alışverişlerde çek kullanmayı tercih ederler.³⁸ Senetler, bonolar ve çekler nakit para hükmündedir. Bunlar da zenginlik ölçüsü kabul edilir ve nisap miktarlarına ulaştıkları zaman zekât verilir.³⁹

1. 2. 3. Toprak Ürünleri

İnsanların faydalanmasına elverişli olup, bozulmadan depolanması mümkün olan toprak ürünleri zekâta tabidirler. Meyve cinsinden üzüm ve hurma; tahıl cinsinden buğday, arpa, mercimek, nohut, pirinç, çavdar, bakla, mısır vb. ürünler zekâta tabidir. Toprak ürünlerinin zekâtı konusunda şu ayetler delil kabul edilir:

“Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin faydanız için bitirdiğimiz ürünlerin temiz ve güzel olanlarından Allah yolunda harcayın. Siz göz yummadan, içinize sindiremediğiniz bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. İyi bilin ki: Allah ganidir, hamîddir (kimseye ihtiyacı yoktur, bütün övgülere layıktır).”⁴⁰

“O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hur malıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez”.⁴¹

Ebû Hanefî’ye göre bütün toprak ürünleri zekâta tabidirler. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre ise hububatta olduğu gibi, bir yıl boyunca çürümeden kalabilmesi gerekmektedir.⁴² İmam Mâlik ve İmam

³⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Para#cite_ref-Bankalar.org_0-2 (22. 11. 2012)

³⁹ Bâbertî, Cilt: 1 s. 545.

⁴⁰ Bakara 2/267.

⁴¹ En’am 6/141.

⁴² Bâbertî, Cilt: 1 s. 571.

Şâfiî'ye göre ise bir sene muhafaza edilen gıda maddesi zekâta tabidir. Şâfiîler meyvelerden sadece hurma ve üzümün zekâta tabi olduğu görüşünü benimserler.⁴³

1. 2. 4. Hayvanlar

Zekâta tabi olan hayvanlar, ehli olan deve, sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden ibarettir.⁴⁴ Deve ve koyunun zekâta tabi olmasının delili şu hadistir:

Sâlim, babası Abdullah b. Ömer'den naklen anlatıyor: "Resûlullah (s. a. s.) (mallardan alınması gereken) zekâtların miktarını belirten bir kitap/yazı yazmıştı/yazdırmıştı. Âmillerine göndermeden vefat etti. Resûlullah (s. a. s.) onu kılıcına yakın olarak asmıştı. Hz. Ebû Bekir (r. a.) ölünceye kadar onunla amel etti. Sonra Hz. Ömer (r. a.) de ölünceye kadar onunla amel etti. Bu kitapta/yazıda şunlar yazılı idi:

- 1) 5 devenin zekâtı 1 koyundur.*
- 2) 10 devenin zekâtı 2 koyundur.*
- 3) 15 devenin zekâtı 3 koyundur.*
- 4) 20 devenin zekâtı 4 koyundur.*
- 5) 25'e ulaştı mı 35'e kadar, zekât bir bintu mehâz'dır. (bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi deve)*
- 6) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, zekât bir ibnu lebûn'dur. (iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi deve)*
- 7) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, zekât bir hikka'dır. (üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş dişi deve)*
- 8) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, zekât bir ceza'a'dır. (dört yaşını tamamlayıp beş yaşına girmiş dişi deve)*
- 9) 76'ya ulaştı mı 90'a kadar, zekât 2 ibnetu lebûn'dur. (iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi deve)*
- 10) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, zekât 2 hikka'dır.*

⁴³ Ruyânî, Cilt: 3 s. 116; **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Cilt: 1 s. 445.

⁴⁴ Bedruddîn Aynî, **el-Binâye Şerhu'l-Hidaye**, 2. Baskı, Beyrut, 2012, Cilt: 3 s. 315.

11) Deve 120'den fazla ise zekât her elliye bir hıkkâ; her kırkta bir ibnetu lebûn zekât gerekir.

12) (Koyun cinsinde) 40'a ulaşınca 120 koyuna kadar zekâtı 1 koyundur.

13) 121'e ulaşınca 200 koyuna kadar zekâtı 2 koyundur.

14) 201'e ulaşınca 300 koyuna kadar zekâtı 3 koyundur.

15) 300'ü aştı mı her 100 koyuna bir koyun zekât düşer, yüzden aşağıda kalan küsûrata zekât düşmez.

16) Zekât korkusuyla müctemi (birleşik) olanlar ayrılmaz, müteferrik (ayrı) olanlar da birleştirilmez.

17) İki ortağın malından alınan zekâtta, her ikisi de adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.

18) Zekât olarak, çok yaşlı ve ayıplı olan hayvan alınmaz.

19) Zührî der ki: "Zekâtı almak üzere memur geldiği vakit, koyunlar üç sınıfa ayrılır: Üçte biri kötü, üçte biri iyi, üçte biri de vasat. Zekât memuru, zekât payını vasat kısmından alır. " Zührî, sığırdan bahsetmez."⁴⁵

Sığırların zekâta tabi olmasının delili ise şu hadistir:

Muâz b. Cebel (r. a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s. a. s.) beni, Yemen'e vali olarak gönderdiğinde, her otuz sığırdan iki yaşında erkek veya dişi sığır; her kırktan da üç yaşına girmiş bir dişi sığırı zekât olarak almamı, Müslüman olmayan kimselerden de cizye vergisi olarak akıl baliğ olan her kimseden bir dinar veya bir dinara denk giyim eşyası almamı emretti."⁴⁶

1. 2. 4. 1. Hayvanların Zekâta Tabi Olma Şartları

1) Sâime olması gerekmektedir. Yani senenin yarısında veya fazlasında sahibi veya çobanı tarafından sahihsiz meralarda otlatılan hayvanlardır. Bir hadiste şöyle geçer: "Sâime olan develerin her kırk tanesi için, iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir deve zekât olarak verilir."⁴⁷

⁴⁵ Tirmizî, **Zekât**, 4, Ebû Dâvud, **Zekât**, 4, İbnu Mâce, **Zekât**, 9.

⁴⁶ Nesai, **Zekât**, 5; İbn Mâce, **Zekât**, 12.

⁴⁷ Nesai, **Zekât** 4.

2) Sâime olan hayvanlar binmek ya da çalıştırılmak maksadıyla beslenirse zekâta tabi olmazlar. Hadiste şöyle geçer: “Çalışan hayvanlar için zekât verilmez.”⁴⁸

3) Üzerinden bir kameri yılın geçmesi ve nisap miktarına ulaşması gerekmektedir. Yıl içinde doğan yavrular da büyüklerine tabi olurlar.⁴⁹ Sâime olmayıpta ticaret amaçlı çiftliklerde beslenen hayvanların zekâtı ticaret mallarının zekâtı gibidir.⁵⁰

1. 2. 5. Ticaret Malları

Sanayi ürünleri, gıda maddeleri, alınıp satılan her türlü küçük büyük ürün ticaret malı kapsamında zekâta tabidir.⁵¹ Bunun delili şu ayettir: “Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin faydanız için bitirdiğimiz ürünlerin temiz ve güzel olanlarından Allah yolunda harcayın. Siz göz yummadan, içinize yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. İyi bilin ki: Allah ganidir, hamîddir (kimseye ihtiyacı yoktur, bütün övgülere layıktır).”⁵²

1. 2. 5. 1. Ticaret Mallarının Zekâta Tabi Olma Şartları

1) Alınıp satılma maksadı olmalıdır. Satmak amacıyla değil de kullanmak amacıyla alınmışsa zekâta tabi olmaz.

2) Temel ihtiyacı ve borcu çıkarıldıktan sonra ticaret malının değerinin nisap miktarında olması gerekir.

3) Üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Ticaret mallarının değeri yılsonunda hesap edilip nisap miktarına ulaştığı takdirde zekâta tabi olurlar.⁵³

⁴⁸ Ebû Dâvud, **Zekât** 5.

⁴⁹ Aynî, s. 315.

⁵⁰ Aynî, s. 315.

⁵¹ Aynî, Cilt: 3, s. 366.

⁵² **Bakara** 2/ 267.

⁵³ Aynî, Cilt: 3, s. 366.

1. 2. 6. Sanayi Ürünleri

Sanayi üretimi sonucu elde edilen ürünler ve bu ürünlerin hammaddeleri bu kategoride değerlendirilir. Örneğin otomotiv sektöründe kullanılan hammaddeler, tekstil ve konserve yan ürünleri vb. gibi.⁵⁴

1. 2. 7. Maden

Hanefî âlimler madenlerden zekât verilebilmesi için altın, gümüş, bakır, demir vb. ateşte eriyebilen maddeler olma şartını öne sürmüşlerdir. Petrol gibi sıvı madenlerle, ateşten etkilenmeyen yakut ve mücevher gibi katı maddeleri zekâta tabi tutmamışlardır.⁵⁵ Şâfiî mezhebine göre altın ve gümüş dışındaki madenler zekâta tabi tutulmamışlardır.⁵⁶ Hanbelî mezhebine göre ise yerin altından çıkan sıvı, katı her türlü maden zekâta tabidir.⁵⁷ Mâlikî mezhebinde genellikle madenlerin her çeşidi devlete ait kabul edilir. Ancak bir görüşe göre barış yolu ile elde edilen topraklarda madenler sahiplerinin ve zekâtları alınır. Savaşla alınan topraklardaki madenlerin kararını devlet başkanı verir.⁵⁸

Günümüz çağdaş fıkıh âlimleri ise meseleyi şöyle değerlendirirler: Klasik dönem İslâm hukukçularının altın ve gümüş dışındaki madenlerden zekât alınmayacağı görüşü, onların döneminde madenlerin ekonomik bir değere sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde maden işletmeciliği hem gelişmiş hem de çok şekillenmiştir. Bu gün birçok ülkenin ekonomisi madencilğe dayanmaktadır. Aslen zekâtın amacının toplumdaki muhtaç kimselerin, zenginlerin servetlerinden faydalanması olduğu düşünüldüğünde; Hanbelî mezhebinin görüşü tercih edilerek herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün madenlerin zekâta tabi tutulacağı görüşü isabetli olur.⁵⁹

⁵⁴ **İlmihal I: İman ve İbadetler**, ss. 457-459.

⁵⁵ Serahsî, Cilt: 2, s. 211.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, **Kitâb'ul-Ümm**, Bulak, 1321. Cilt: 2, s. 36.

⁵⁷ İbn Kudâme, Cilt: 3, s. 234.

⁵⁸ Ebû Abdillâh, Mâlik b. Enes, **el-Müdevvene**, Mısır, 1321. Cilt: 2, s. 50.

⁵⁹ Yusuf, el-Kardâvî, **Fıkıh'uz-Zekât**, Beyrut, 1969. Cilt: 1, s. 439.

1. 2. 8. Gayri Menkul

Yatırım amaçlı alınan bağ, bahçe, arsa, tarla vs. gayrimenkuller ticaret malı olarak zekâta tabi olurlar. Ancak ticari amaçla değil de gelirinden faydalanmak amacıyla satın alınan ya da hibe edilme, miras gibi yollarla elde edilen taşınmaz mallar zekâta tabi değildirler. İkinci İslâm Araştırma Kongresi 1965 yılındaki toplantısında konumuzla ilgili şu kararı almıştır: *“Kiraya verilen binaların, fabrika, gemi, uçak ve benzerlerinin mülkiyeti zekâta tabi değildir. Ancak nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir kameri yıl geçmesi şartıyla bunların safi/net gelirlerinin zekâtının verilmesi farzdır. Bunların gelirlerinin zekât oranı, yılsonunda para ve ticaret mallarında olduğu gibi 1/40’dir.”*⁶⁰

1. 2. 9. Hisse Senedi

Hisse senedi; birden çok kişilerin belli sermayeler koyarak kuracakları bir şirkette, onların hisse miktarlarını ve haklarını gösteren belgeleri ifade eder. Hisse senedine sahip olan bir kimse; ticari işletmenin arsası, binası, fabrikası, makinesi, demirbaşı, parası, alacağı, borcu, gibi bütün maddi ve manevi varlığının belirli bir parçasını temsil eden mülkiyete sahip demektir. Hisse senetleri ticari amaçla satın alınmış ise ticaret eşyası hükmündedir. Sermaye ve kâr ile birlikte değerlendirilip %2,5 oranında zekâta tabi tutulurlar. Satın alınan hisse senedi hizmet üreten bir şirkete aitse; temizlik, ulaşım, otelcilik, reklamcılık vb. satın alan kimse yatırım amaçlı elinde tutup kâr payı alıyorsa, kâr payı nisap miktarına ulaştığında üzerinden bir yıl geçtikten sonra %2,5 oranında zekât verir. İthalat ve ihracat yapıp, mal alıp satan şirketlerin hissesini satın alan kimse (otomobil, beyaz eşya, demir çelik, ilaç, mobilya vb.) demir başları düştükten sonra nisap miktarı kalan malın bir yıl geçtikten sonra %2,5 olarak zekâtını verir.⁶¹

İslâm Fıkıh Kurulu 14. 06. 1985 tarihinde Cidde’de toplanıp hisse senetleri ile ilgili kararlar almıştır. Yine İslâm Fıkıh Akademisi 06/11 Şubat

⁶⁰ Yaşar Yiğit ve diğerleri, **Zekât İlmi**, D. İ. B. Yay. 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 106

1985 tarihinde Cidde’de gerçekleştirdiği “Şirket Hisselerinin Zekâtı” konulu (dördüncü dönem) toplantıda, konu derinlemesine tartışılmış, güncel meseleler araştırılmış, maddeler halinde kararlar alınmıştır. Kararların özeti şu şekildedir:

1) *Hisselerin zekâtını vermek sahiplerine düşer. Ancak şirketin tüzüğünde açıkça belirtilmiş, genel kuruldan bu yönde bir karar alınmış, ilgili ülke hukukunda şirketler zekâtlarını çıkarmakla yükümlü tutulmuş veya hisse sahibi hisselerinin zekâtını çıkarma yetkisini şirket yönetimine bırakmışsa, şirket yönetimi hisse sahiplerini temsilen zekât çıkarır.*

2) *Gerçek şahıs, mallarının zekâtını nasıl çıkarıyorsa şirket yönetimi de hisselerin zekâtını o şekilde çıkarır. Yani, hissedarların mallarının bütünü, tek bir şahsın malları mesabesinde kabul edilir; bunların zekâtı belirlenirken, zekâta tabi malın çeşidi, nisabı, alınacak miktar vs. bakımından gerçek şahsın zekâtında gözetilen esaslara uyulur. Bu, karışım prensibini bütün mallara teşmil eden fakihlerin görüşüne dayanmaktadır. Kamu hazinesi hisseleri, hayır vakfı hisseleri, hayır kurumları hisseleri ve gayri Müslimlerin hisseleri gibi zekât düşmeyen hisselerin payı zekâtın tarihinde esas alınacak miktarın dışında tutulur.*

3) *Şirket, herhangi bir sebeple mallarının zekâtını vermemişse hissedarların kendi hisselerinin zekâtını vermeleri gerekir. Hissedarın, şirket işaret edilen şekilde mallarının zekâtını vermiş olsaydı kendisine ait hisseler ne kadar zekât isabet edecek idiyse, şirket hesaplarından öğrenmesi mümkünse, onu esas alarak hisselerinin zekâtını verir. Çünkü hisselerin zekâtının belirlenmesinde kıstas budur.*

Hissedarın bunu öğrenememesi durumunda ise: Eğer ticaret maksadıyla değil sadece hisselerin yıllık kârından (temettü) yararlanmak için şirkete hissedar olmuş ise gelir getiren malların zekâtı gibi bunların zekâtını çıkarır; İslam Fıkıh Akademisinin ikinci dönem toplantısında "kiraya verilmiş tarımsal olmayan arazi ve taşınmazların Zekâtı"na ilişkin aldığı karara paralel olarak bu hisselerin sahibi, hisselerinin aslı değil onların geliri üzerinden zekât vermekle yükümlüdür. Bu da kârın tahsili

⁶¹ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dimeşk, 1997, Cilt: 3, ss. 1843–1844.

tarihinden itibaren bir sene sonra -diğer zekât şartları tahakkuk etmişse ve zekâta mani bir durum da yoksa- kırkta birdir.

Eğer hissedar, ticaret maksadıyla hisse edinmişse, bunların zekâtını ticaret mallarının zekâtı gibi verir: Bir yıl geçtiğinde hisseler mülkiyetinde bulunuyorsa piyasa değeri üzerinden, piyasasının bulunmaması durumunda ise bilirkişinin takdir edeceği değer üzerinden % 2,5 olarak zekât verir. Ayrıca, elde edilmişse, hisselerine ait kârın da bu oranda zekâtını verir.

4) Hissedar, sene içinde hisselerini satmışsa, bunların bedelini diğer mallarına ilave eder ve senesi dolduğunda, birlikte zekâtını verir. Alıcı ise, satın aldığı hisselerin zekâtını yukarda belirtildiği şekilde verir.”⁶²

1. 2. 10. Sermaye Ortaklığı

Bir taraftan sermaye, diğer taraftan işletme olmak üzere oluşturulan emek-sermaye ortaklığını ifade eden mudarebe ortaklığında sermaye sahibine "rabbü'l-mâl", işletmeciye ise "mudârib" denir. Bu ortaklıkta sermaye sahibi elde ettiği kâr payının zekâtını, emek sahibi de kendi payına düşen kâr payının zekâtını üzerinden bir yıl geçme koşuluyla zekâtını verir.⁶³

1. 2. 11. Maaş ve Serbest Kazanç

Bir kimseye sunmuş olduğu hizmetinin karşılığında verilen ücrete maaş denir. Serbest meslek sahiplerinin sundukları hizmetlerinin karşılığında elde ettikleri gelire ise kazanç denir. Maaş ve benzeri standart gelirler, diğer gelirlere katılarak nisap miktarına ulaşp üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâta tabi olurlar.⁶⁴

⁶² Hasan Hacak ve Bilal Aybakan, **Kararlar ve tavsiyeler**, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Fıkıh Akademisi, Cidde, 1995/1406.

⁶³ Zuhaylî, Cilt: 3, s. 1879.

⁶⁴ Aynî, Cilt: 3, s. 375.

1. 2. 12. Müşterek Mal

İki kişiye ait olup da bir arada bulundurulanan mallara müşterek mal denir. İki kısma ayrılır:

1. Karma ortaklık: Zekâtla yükümlü olan iki kişinin zekâta tâbi, nisab miktarına ulaşmış ve mülkiyetlerine geçişinden itibaren üzerinden bir yıl geçmiş aynı cinsten mala ortaklaşa sahip olmalarıdır. Bu ortaklıkta mallar birbirinden ayrı değildir. Meselâ kırk tane koyunları bulunan iki ortakdan her biri bu kırk koyunun yarısına sahiptir. Ama her birinin hangi koyuna sahip olduğu belli değildir.

2. Civar ortaklığı: Bu, önceki gibi aslî bir ortaklık değil de sırf komşuluk bağıyla zekât yükümlüsü iki kişinin ayrı ayrı mülkiyetlerinde bulunan ve nisaba ulaşmış olan malların bir arada bulunmasıdır. Bu ortaklıkta iki mal, karma bir karışım olarak değil de maliklerden her birinin mülkiyeti belli olarak sadece bir arada bulunurlar.

Yukarıda açıklanan ortaklıklardan hangisinin kapsamına girerse girsün müşterek bir mal; nisab miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse, tek bir kişinin malı gibi zekâta tâbi olur.

Hanefî mezhebine göre müşterek mallarda ortaklardan her birinin payı diğerinden bağımsız olarak nisap miktarına ulaşır ya da seksen koyunu olan iki ortağın kırkar koyunu varsa, birer tane zekât verir; her bir ortağın payı diğerinden bağımsız olarak nisap miktarına ulaşmazsa zekâta tabi olmaz.⁶⁵

Şâfiî mezhebine göre ise müşterek bir mal, nisap miktarına ulaşır, üzerinden bir yıl geçerse bir kişinin malı gibi zekâta tabi olur. Yirmişerden kırk koyunu olan iki ortağın bir koyun zekât vermesi gerekir. Şâfiîlerin delili şu hadistir:

“*Ayrılmış* وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ خَافَةَ الصَّدَقَةِ

mallar, zekâtı artar veya eksilir korkusuyla birleştirilmez, birleştirilmiş olanlar da ayrılmaz.”⁶⁶

⁶⁵ Zuhaylî, Cilt: 3, s. 1930.

⁶⁶ Buhârî, **Zekât**, 33.

Müşterek malın zekâta tabi olabilmesi için her ikisinin de aynı cinsten olması, nisap miktarına ulaşmış olması, ortaklığın bir yıl süre ile devam etmesi, (ekin ve meyveler gibi yıllanma şartı aranmayan ürünlerdeki ortaklıkta böyle bir şart yoktur.) müşterek hayvanların beslenişinin aynı olması, ticaret malı ise bekçisinin, ambarının aynı olması gerekir.

1. 2. 13. Gelir Getiren Mal

Gelir getiren, kiraya verilen bina, nakil araçları ve benzerlerinin gelirleri, kişinin diğer birikimleri ile birlikte nisap miktarına ulaşmış üzerinden bir yıl geçtiğinde zekâta tabi olurlar.⁶⁷

1. 2. 14. Deniz Ürünleri

Hiz. Ömer, Ya'lâ b. Umeyye'yi deniz kıyılarına görevli olarak tayin etti. Ya'lâ deniz kıyısında rastlanan bir amber⁶⁸ hakkında Hiz. Ömer'e fikir danıştı. Hiz. Ömer arkadaşları ile istişare etti ve şu şekilde hüküm bildirdi: *“Şüphesiz o (Amber) Allah'ın nimetlerindendir. O ve onun gibi denizden çıkan diğer deniz ürünlerinde devletin humus denilen %20 vergi hakkı vardır.”*⁶⁹

Ebû Yusuf'a göre denizden elde edilen inci, mercan, amber, gibi maddeler %20 nispetinde zekâta tabidir. Bu oran, madenlerden alınan zekât oranına tekabül etmektedir. İslâm vergi hukukunun klasik dönemdeki önemli müelliflerinden Ebû Ubeyd de Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in Umman âmiline, denizden çıkarılan balıkların değeri gümüş nisabına ulaşırda, onlardan zekât tahsil etmesini emrettiğini rivayet eder ve adı geçen müctehid halifenin denizden çıkarılan her türlü kıymetli eşyanın zekâta tâbi

⁶⁷ **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Cilt: 1, s. 460.

⁶⁸ Okyanusların çeşitli yerlerinden toplanan güzel kokulu bir maddedir. Tropikal adaların ve Çin, Japonya, Hindistan, Afrika ve Güney Amerika ile İrlanda'nın bazı sahillerinde veya çevre sahillerinde veya denizlerin yüzünde görülür. Amber, yiyecek ve içeceklerle katılmasının ve kokuculukta kullanılmasının yanı sıra, tespihcilikte ve kuyumculukta da kullanılır. Ferit Devellioğlu **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s. 33; Sargon Erdem, “Amber”, **T. D. V. İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 3, ss. 7–8

bulunması görüşünde olduğunu bildirir. Dönemlerinde denizden elde edilen ürünlerin önemli bir yekûn tutmadığı için olmalı, mezhep imamlarının tamamı denizden çıkarılan bu gibi maddelerin zekâta tabi tutulamayacağı görüşünde hemfikirdirler.⁷⁰

Günümüzde deniz ve göllerden elde edilen maddeler ve madenler ticari maksatla işletilmekte ve büyük ekonomiler oluşturmaktadır. Bunlar doğrudan zekâta tabi olmayacak, fakat elde edilen gelirler ticaret malları statüsünde üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâta tabi olurlar. 1/40 oranında zekâtları verilir.⁷¹

1. 2. 15. Bal

Balın zekâta tabi olduğu hususunda Hz. Peygamberden sahih bir rivayet gelmiş değildir. Mâlikîler ve Şâfiîler balın zekâta tabi olmayacağını, Hanefîler ve Hanbelîler ise zekâta tabi tutulacağını söylerler. Bal, ticaret malı olarak satışa arz edilmesi halinde ticari mal olarak zekâta tabi olur.⁷²

1. 3. NİSAP MİKTARLARI

1. 3. 1. Nisap

Nisap sözlükte “her şeyin aslı, kökü, özü; bıçak sapı, güneşin battığı yer, bulunması gereken asgari miktar, adet’ gibi anlamlara gelir.”⁷³ Dini bir kavram olarak, zekât, sadaka-i fıtır, kurban gibi ibadetler için konulan bir zenginlik ölçüsüdür.⁷⁴ Nisap çeşitleri şöyle sıralanmaktadır:

⁶⁹ Yâkup b. İbrahim Hubeyb el-Ansâri, Ebû Yûsuf, (v. 182/ 798) **Kitâbü'l-Harâc**, yy. Bulak, 1302. s. 76.

⁷⁰ Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed, El-Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Serâi**, , Kahire, 1327. Cilt: 2, s. 68; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, **el-Muvatta'**, Mısır, 1321, Cilt: 2, s. 52.

⁷¹ Yaşar Yiğit ve diğerleri, s. 132.

⁷² Zuhaylî, Cilt: 3, s. 1888.

⁷³ Feyyûmî, s. 472

⁷⁴ Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 528.

1) Nisab-ı Gına: Zekât verme mükellefiyetliğine dayanan esas ölçüdür. Bu nisâba mâlik olan bir Müslümanın zekât vermesi farzdır.⁷⁵ Mükelleflik gerektiren zenginlik üçe ayrılır:

A) Zekât Mükellefliğini Gerektiren Zenginlik: Asli ihtiyaçların dışında artma özelliğine sahip mallar ile nisap miktarına ulaşılması durumudur. Bu kimseler dinen zengin sayılır, sadaka almaları haramdır.

B) Fitre Ve Kurban Mükellefliğini Gerektiren Zenginlik: Zekâta tabi olmayan, ihtiyaçtan fazla malların zekât nisabını bulan miktarı, fitre ve kurban mükellefliğini gerektirir.

C) Diğer Malî Mükelleflikleri Gerektiren Zenginlik: Hac, keffâret ve diyet gibi zekât, kurban ve fitre dışında kalan mali mükellefliklerdir. Bunların her birinin zenginlik ölçüsü farklıdır.⁷⁶

2) Nisab-ı İstiğna: Şer'an bir Müslüman'ın başkasından yardım istemesi için konmuş ölçüdür. Bu ölçü nisab-ı gınadan daha az olup böyleleri başkasından yardım isteyemezler. Bunun hedefi dilencililiği önlemektir. Fakir olup çalışabilen kimseler, 24 saatlik yiyeceği bulunan kimseler, 40 veya 50 dirhem parası olan kimseleri bu grupta mütalaa ederler. Bu kimseler fakir bile olsa başkalarından yardım dilenmeleri doğru değildir.⁷⁷

Hanefî mezhebine göre nisap miktarı mala sahip olanlar, diğer üç mezhebe göre ise kifayeti sağlayanlar zengindir. Bununla birlikte bir günlük rızkını ve giyeceğini sağlayacak kadar imkânı olan bir kimseye hiçbir mali mükelleflik yüklenmez. Dilenmeleri de haramdır. Şâfiî'ye göre fakir olup çalışabilenler de zengin sayılır. Bunlar sadaka alamazlar ve dilenemezler. Hanefî mezhebine göre babası zengin çocuğa zekât ödenmez. Bazı Şâfiî hukukçulara göre ödenebilir. Ebû Yusuf ve bazı Şâfiî hukukçulara göre kadın kocasının zenginliği ile zengin sayılır. Bu sebeple ona zekât ödenmez. Hanefî mezhebi ve bazı Şâfiîlere göre ise verilir.⁷⁸

Özetle borcu ve asli ihtiyacı dışında, nisap miktarı mala sahip olan kimse dinen zengin sayılır. Bu kimseler zekât ve sadaka alamaz; sadaka-ı fitir ve kurban kesmesi gerekir. Asgari zenginlik sınırı yani nisap miktarları şu şekildedir.

⁷⁵ Yavuz, s. 121.

⁷⁶ Vecdi Akyüz, İbadetler İlmihali Serisi, 3 **Zekât**, İz Yayıncılık, İstanbul 2006. ss. 573–574.

⁷⁷ Yavuz, ss. 378–384.

⁷⁸ Akyüz, ss. 572–577

1. 3. 2. Nakitlerin Nisabı

Nakitten maksat, altın, gümüş ve nakit paralardır. Altının nisabı 20 miskal ya da 20 dinar altın olup günümüzde yaklaşık olarak 80. 18 gram'a tekabül eder.⁷⁹ Yusuf Kardâvî'ye göre 85 gr., Yunus V. Yavuz'a göre 96 gr., D. İ. B.'e göre ise örfî 96. 21gr., şer'i 80. 18 gr. dır. Gümüşün nisabı ise 200 dirhemdir. Günümüzde Yusuf Kardâvî'ye göre 595 gr, Y. V. Yavuz'a göre 640 gr, D. İ. B.'e göre ise örfî 641,4 gr., şer'i ise 561,2 gramdır. Bu sayılan ölçüler nispetinde değere tekâmül eden Türk parası veya yabancı paralar da üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâta tabi tutulurlar.⁸⁰

1. 3. 3. Maden ve Definelerin Nisabı

Hanefî mezhebine göre madenlerde nisap aranmaz. Bulunan veya işlenen maden az da olsa çok da olsa vergiye tabidir. Onlara göre madenler rikaz⁸¹ sayılır. Ebû Hanîfe rikâz'la, yerde gömülü mâdenleri de anlamıştır. Çünkü Aynî'nin, kaynaklarını da göstererek kaydettiği üzere Resûlullah (s. a. s.) bazı hadislerinde, rikâzı maden mânasında kullanmıştır.⁸² Bu hadislerden biri şudur: *الرِّكَازُ الذَّهَبُ الَّذِي يُنْبِثُ بِأَرْضٍ* "Rikâz, küre-i arz ile birlikte yaratılan altın mâdenidir." Bir diğeri de şudur: *الرِّكَازُ الْمَعْدَنُ الَّذِي يُنْبِثُ عَلَى وَجْهِهِ* "Rikâz, yeryüzünde yaratılan madendir."⁸³

İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre ise madenlerin zekâta tabi tutulabilmesi için nisap miktarına ulaşması gerekir.

⁷⁹ Dinar: On şer'i dirhem (32,5 gr) halis gümüş değerinde kabul edilen altındır. Bir miskal ağırlığında altın sikke. Bir dinar Mekkelilere göre 24, Iraklılara göre 20 kırat (=72 habbe = 4. 25 gr.) ağırlığındadır.

⁸⁰ **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Cilt 1, ss. 440-442.

⁸¹ İster yerden çıksın, isterse insanlar tarafından gömülmüş olsun, yerin altındaki her türlü kıymetli eşyaya, hazineye denir.

⁸² Aynî, Cilt: 3, s. 404.

⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yay. Ankara 1994, Cilt: 7, ss. 373-374.

Bu da hadislerde belirtilen altın ve gümüş miktarıdır. Madenler bu kıymete ulaşmadıkça zekâta tabi tutulmazlar.⁸⁴

1. 3. 4. Ticaret Mallarının Nisabı

Temel ihtiyaç ve borç çıkarıldıktan sonra ticaret malının değeri 80. 18 gr. altına denk ise, üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâta tabi olur. Hanefîlere göre ticaret mallarının zekâtı hesap edilirken borçlar çıkarılır. Şâfiîler de ise bu şart aranmaz.⁸⁵

1. 3. 5. Tarım Ürünlerinin Nisabı

Ebû Hanîfe'ye göre toprak mahsullerinde nisap şartı aranmaz. Zirai ürünlerin tümü az ya da çok zekâta tabidirler.⁸⁶ Fakihlerin çoğunluğuna göre ise nisap 5 vesktir.⁸⁷ Günümüzde Yusuf Kardâvî'ye göre 653 kg veya 2/3 ton, Y. V. Yavuz'a göre ise 1000 kg demektir. Dayandıkları delil şu hadistir:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ “Beş vesk’ten az olan ürünlerde zekât yoktur.”⁸⁸

1. 3. 6. Hayvanların Nisabı

Hadislere göre hayvanların nisap miktarları şu şekildedir: Develerin nisabı 5’tir. “Beş deveden azında zekât yoktur.”⁸⁹ Koyunun nisabı 40’tır. “Kişinin meralarda beslenen davarı kırktan az ise zekât vermesi gerekmez. Ancak sahibi vermek isterse yine de verebilir.”⁹⁰ Sığırın nisabı da 30’dur. “Rasûlüllah (s. a. s.) beni Yemen’e gönderdi ve her kırk sığır için iki yaşını

⁸⁴ Ruyânî, Cilt: 3, s. 182; İlmihal I: İman ve İbadetler, Cilt: 1 s. 450.

⁸⁵ Ruyânî, Cilt: 3, s. 145.

⁸⁶ Bâbertî, Cilt: 1 s. 571; Ruyânî, Cilt: 3 s. 116.

⁸⁷ Bir deve yükü anlamına gelmektedir. Genellikle ziraat mahsullerinin ölçüldüğü bu ağırlık ölçüsü 60 sa’dır. Bir vesk yaklaşık 130 kg gelmektedir. (Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 693)

⁸⁸ Buhârî, Zekât, 4.

⁸⁹ Tirmizî, Zekât 4.

⁹⁰ Buhârî, Zekât, 38.

tamamlamış bir sığır. Her otuz sığır için bir yaşını tamamlamış dişi veya erkek bir sığır almamı emretti.”⁹¹ Keçiler koyun, mandalar da sığır nisap ve nispeti içinde zekâta tabi tutulurlar.

1. 4. ZEKÂT ORANLARI

1. 4. 1. Nakitlerin Zekât Oranı

Nisap miktarına ulaşıp üzerinden bir yıl geçen altın, gümüş veya onun dengi altından gümüşten yapılmış süs eşyaları, yerli yabancı paraların zekâtı 1/40 (%2,5) oranı ile verilir. Hem hadislerde hem de sahabe uygulamalarında durum böyledir.⁹²

1. 4. 2. Maden ve Definelerin Zekât Oranı

Her türlü madenin değeri 80. 18 gr'a ulaşırsa üzerinden bir yıl geçme şartı aranmaksızın çıkarıldıktan ve tasfiye (saflaştırma, pak ve temiz hale getirilme) edildikten sonra % 2,5 oranında zekât verilir. Gömülü olan rikaz, hazine ve define gibi değerliler ise; bulan kişi hür, akıllı ve ergen olmak şartı ile değeri de 80. 18 gr altın değerinde ise zekât oranı 1/5'dir. Şu hadis bunun delilidir. “*Gömülülerde beşte bir oranında zekât vardır.*”⁹³ Bulunan define veya hazine İslâm dönemine ait ise; kayıp mal hükmündedir, sahibi biliniyor ise iade edilir. Bilinemez ise bir yıl beklenir, nisap miktarında ise harcanmaz ve bir yıl beklenirse %2,5 zekât verilir.⁹⁴

1. 4. 3. Ticaret Mallarının Zekât Oranı

Ticaret mallarından, satın alındıktan ve üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra 1/40 oranında zekât verilir. Hanefîlere göre mal olarak da

⁹¹ İbn Mâce, **Zekât**, 12.

⁹² Buhârî, **Zekât**, 32,38.

⁹³ Buhârî, **Zekât**, 67.

⁹⁴ Zuhaylî, Cilt: 3, ss. 1860–1861.

verilebilir, malın değeri de verilebilir. Şâfiî müçtehitlere göre ise hangi mal zekâta tabi ise o mal üzerinden verilir.⁹⁵

1. 4. 4. Tarım Ürünlerinin Zekât Oranı

Zekâta tabi olan tarım ürünleri her hangi bir ücret ve külfet gerektirmeden yağmur, nehir, baraj suları ile sulanır ise 1/10; bir masraf karşılığında hayvanla, motorla, ya da ücret karşılığında sulanıyorsa 1/20 oranında zekât verilir. Ebû Hüreyre (r. a.)’den rivâyet edildiğine göre Rasulullah (s. a. s.) şöyle buyurmuştur:

فِيمَا سَقَّتْ أَنْهَارُ وَالْعَيْمُ الْعُشُورُ. وَفِيمَا سَقَّى بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ

*“Yağmur ve akarsuların suladığı arazilerde yetişen ürünlerde onda bir (Öşür) vardır. Hayvanlar veya sulama teşkilatıyla sulanan arazilerde ise (öşrün yarısı) yirmide bir zekât vardır.”*⁹⁶

Yarısı masrafsız yağmur, nehir vs. ile sulanır; yarısı insan emeği ve masraflı ise, 1/15 oranında zekât verilir. Çoğu masrafsız ise 1/10, çoğu masraflı ise 1/20 oranında zekât verilir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 07. 08. 2001 tarihinde yapmış olduğu müzakereler sonucu şu kararı almıştır: “Tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hasattan (gayri safi) ürün için yapılmış günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürün nisap miktarına ulaşması halinde, doğal yollarda sulanan arazilerde 1/10 masraf veya emekle sulanan arazilerde ise 1/20’dir”.

İslâm Konferansına bağlı İslâm Fıkıh Kurulu Cidde’de yaptığı VI. dönem toplantısında ise şu kararı almıştır: “Yapılan masrafa karşılık toplam ürünün üçte biri çıkartıldıktan sonra, kalan üçte ikilik kısmın zekâtı sulama durumuna göre masrafsız ise 1/10, masraflı ise 1/20 verilir”.⁹⁷

⁹⁵ Zuhaylî, Cilt: 3, s. 1867.

⁹⁶ İbn Mâce, **Zekât**, 17; Ebû Dâvûd, **Zekât**, 12.

⁹⁷ Zuhaylî, Cilt: 3, ss. 1893–1894.

1. 4. 5. Hayvanların Zekât Oranı

Hayvanların zekâtlarını hesap ederken daha önce belirttiğimiz hadise⁹⁸ ek olarak şu hadis de delil kabul edilir: “Enes’in (r. a.) naklettiğine göre Ebû Bekir Enes’i Bahreyn’e gönderirken ona yazılı bir talimat verir ve altını Rasulüllah’ın (s. a. s.) mührüyle mühürler. Mühürdeki yazı üç satır halinde idi, bir satırında Muhammed, bir satırında Resûl, bir satırında Allah yazılı idi. Mektup şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahim. Bu Rasulüllah (s. a. s.)’in Müslümanlara farz kıldığı ve Allah’ın da Resulüne emretmiş olduğu zekât farzasıdır. Müslümanlardan her kimden bu usulünce talep edilirse, derhal vermelidir. Kimden de belirtilenden fazlası istenirse vermesin:

24 ve daha aşağı miktardaki deve için koyun olarak vacip zekât, her beş deve için bir koyundur.

25’e ulaştı mı, 35’e kadar, dişi bir bintu mehâz, eğer bintu mehâz yoksa bir ibni lebûn.

36’ya ulaştı mı 45’e kadar, bir dişi bintu lebûn.

46’ya ulaştı mı 60’a kadar, erkek devenin aşacağı bir dişi deve.

61’e ulaştı mı 71’e kadar, bir ceza’a.

91’e ulaştı mı 120’ye kadar, erkek devenin aşacağı iki hıkka.

120’yi aşınca, her kırk için bir bintu lebûn.

Her 50’de bir hıkka.

Sadece 4 devesi olana zekât düşmez, sahibi nafîle olarak verirse o başka.

5 devesi olana bir koyun düşer.

Koyunun zekâtı Sâime olanlardan alınır.

Sâime koyun 40’a ulaştı mı, 120’ye kadar 1 koyun alınır.

120’yi geçti mi, 200’e kadar, 2 koyun alınır.

200’ü geçti mi, 300’e kadar, 3 koyun alınır.

300’ü geçti mi, her 100 koyunda 1 koyun alınır.

⁹⁸ Buhârî, Zekât 4.

Adamın Sâime koyunları 40'dan bir eksik olursa, adama zekât düşmez. Kendisi verirse müstesnadır.

Zekât korkusuyla, ayrı olanlar birleştirilemez, birleşik olanlar da ayrılamaz.

İki ortağın malından alınan zekâtta her ikisi de adalet üzere müracaat ederler.

Zekât olarak çok yaşlı, ayıplı ve döl hayvanı verilmez.

200 dirhemlik gümüşte, 10'da birinin 4'te biri yani 1/40'ı gerekir.

Gümüş miktarı 190 dirhemse, 200 dirhemden az olursa zekât yoktur. Sahibi verirse müstesnadır.

Kimin deve sayısı, zekât olarak bir ceza'a vermeyi gerektiren miktarı bulur, fakat sürüsünde ceza'a olmaz da hıkk olursa, bu kimseden hıkk kabul edilir. Bu adama kolay geldiği takdirde iki koyun veya yirmi dirhem eklenir.

Kimin zekât olarak hıkk vermesi gerekir fakat sürüsünde hıkk olmaz ceza'a olursa, adamdan ceza'a kabul edilir, zekât memuru o kimseye yirmi dirhem veya iki koyun verir.

Kimin zekât olarak hıkk vermesi gerekir, sürüsünde hıkk değil bintu lebûn olursa, adamdan bintu lebûn kabul edilir. Kendisine yirmi dirhem veya iki koyun verilir.

Kimin zekât olarak bintu lebûn vermesi gerekir, ancak bintu lebûn'u yok, hıkk'sı varsa kendisinden hıkk kabul edilir. Zekât memuru kendisine ayrıca yirmi dirhem veya iki koyun öder.

Kimin zekât olarak bin tu lebûn ödemesi gerekir, bin tu lebûn'u olmaz, bin tu mehâz'ı olursa, ondan bin tu mehâz'ı kabul edilir. Ancak yirmi dirhem veya iki koyun daha verir.

Eğer adamın münasip bin tu mehâz'ı yoksa ibnu lebûn'u varsa, bu ondan kabul edilir, beraberinde bir ödeme gerekmez.⁹⁹

⁹⁹ Buhârî, **Zekât**, 40; Ebû Davud, **Zekât**, 4; Nesâî, **Zekât**, 5; Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**, (çev. Ahmet Naim Cilt: I-III, Kamil Miras Cilt: IV-XII), 12. bas. Ankara, 1993, Cilt: 5 ss. 209-214.

1. 4. 5. 1. Develerin Zekât Oranı

Develerin zekât oranları şöyledir:

5'ten	9'a	kadar	1 adet	koyun					
10'da	14'e	kadar	2 adet	koyun					
15'ten	19'a	kadar	3 adet	koyun					
20'den	24'e	kadar	4 adet	koyun					
25'ten	35'e	kadar	1 adet	2 yaşında dişi deve					
36'dan	45'e	kadar	1 adet	3 yaşında dişi deve					
46'dan	60'a	kadar	1 adet	4 yaşında dişi deve					
61'den	75'e	kadar	1 adet	5 yaşında dişi deve					
76'dan	90'a	kadar	2 adet	3 yaşında dişi deve					
91'den	120'ye	kadar	2 adet	4 yaşında dişi deve					
121'den	129'a	kadar	3 adet	3 yaşında dişi deve					
130'dan	139'a	kadar	1 adet	4 yaşında dişi deve	+	2			
adet 3 yaşında dişi deve									
140'dan	149'a	kadar	2 adet	4 yaşında dişi deve	+	1			
adet 3 yaşında dişi deve									
150'den	159'a	kadar	3 adet	4 yaşında dişi deve					
160'dan	169'a	kadar	4 adet	3 yaşında dişi deve					
170'den	179'a	kadar	3 adet	3 yaşında dişi deve	+	1			
adet 4 yaşında dişi deve									
180'den	189'a	kadar	2 adet	3 yaşında dişi deve	+	2			
adet 4 yaşında dişi deve									
190'dan	199'a	kadar	3 adet	4 yaşında dişi deve	+	1			
adet 3 yaşında dişi deve									
200'den	209'a	kadar	4 adet	4 yaşında dişi deve	veya				
5 adet 3 yaşında dişi deve									

Hanefî mezhebine göre 120'ye kadar diğer mezheplerle bir farklılık yoktur. 120'den sonra hesap yeniden başlar.

5	deve için	ayrıca	1 adet	koyun
10	deve için	ayrıca	2 adet	koyun
15	deve için	ayrıca	3 adet	koyun

20	deve	için	ayrıca 4 adet	koyun
25	deve	için	2 yaşında	1 adet dişi deve ¹⁰⁰

1. 4. 5. 2. Sığırların Zekât Oranı

Konumuzla ilgili Muaz b. Cebel'in (r. a.) rivayet ettiği hadis'i şerif şu şekildedir: *"Rasulüllah (s. a. s.) beni Yemen'e gönderdi ve her kırk sığır için zekât olarak 2 yaşını tamamlamış 1 sığır, 30 sığır için 1 yaşını tamamlamış dişi veya erkek 1 sığır almamı emretti."*¹⁰¹

Sığırların zekât oranı şöyle tespit edilmiştir:

30	sığır	için	2 yaşında	1dana	
40	sığır	için	3 yaşında	1 tosun	
60	sığır	için	2 yaşında	2 dana	
70	sığır	için	2 yaşında	1 dana	3 yaşında 1 tosun
80	sığır	için	3 yaşında	2 tosun	
90	sığır	için	2 yaşında	3 dana	
100	sığır	için	3 yaşında	1 tosun	2 yaşında 2 dana
120	sığır	için	3 yaşında	3 tosun veya 2	yaşında 4

dana.¹⁰²

1. 4. 5. 3. Koyunların Zekât Oranı

Koyunların zekât oranı şöyledir:

1'den	39'a	kadar	zekât yok
40'dan	120'ye	kadar	1 koyun
121'den	200'e	kadar	2 koyun
201'den	399'a	kadar	3 koyun
400'den	499'a	kadar	4 koyun
500'den	599'a	kadar	5 koyun

Daha sonra her yüz koyunda 1 koyun eklenir.¹⁰³

¹⁰⁰ Buhârî, Zekât, 37-38; İlmihal I: İman ve ibadetler, Cilt: 1, 453.

¹⁰¹ İbn Mâce, Zekât, 12.

¹⁰² İlmihal I: İman ve ibadetler, Cilt: 1, 454.

¹⁰³ İlmihal I: İman ve ibadetler, Cilt: 1, 454.

1. 4. 5. 4. Atların Zekât Oranı

Atların zekâta tabi tutulup tutulmaması konusunda iki farklı görüş bildirilmiştir:

1. İmameyn ve İmam Şâfiî ye göre atlar zekâta tabi değildirler. Şu hadis onlar için delil kabul edilir: “*Ebû Hureyre (r. a.) anlatıyor: “Resûlullah (s. a. s.) buyurdular ki: “Müslüman üzerine, atı ve kölesi için zekât mükellefiyeti yoktur.”*¹⁰⁴

2. Ebû Hanife’nin de savunduğu bir diğer görüşe göre ise ticaret için elde bulundurulan, sütünden yararlanmak ya da üretip çoğaltmak amacıyla elde bulundurulan atlar zekâta tabidirler. Fakat yük taşımak veya savaşta kullanmak maksadı ile elde tutulan atlar zekâta tabi değildirler. Onlar şu hadisi delil sayarlar: Ebû Hureyre (r. a.) Rasûlullah (s. a. s.)’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

“At üç şey için bulundurulur: Biri sahibine sevap kazandırır. Biri sahibinin günahlarının örtülmesine vesile olur. Biri de sahibinin günaha girmesine sebep olur. Sahibine sevap kazandıran atı, sahibi Allah yolunda kullanmak maksadıyla elde tutar; onu çayıra ve bahçeye uzun bir iple bağlar. Çayır ve bahçede bağlı iken, yerlere bastıkça sahibi sevap kazanır. Bu at teper ipini koparır da bir veya iki tur koşarsa, geride bıraktığı ayak izleri sahibi için sevap olur. Sahibi onu sulamak istemediği halde bu at bir ırmağa varıp su içerse bu içişi de sahibine sevap olur. Bir adam da başkalarına muhtaç olmamak ve onlardan bir şey dilenmemek amacıyla elinde bir at bulundurur ve bu atın tamamından ve sırtından Allah’ın hakkını vermeyi unutmazsa, bu at onun günahlarının örtülmesine vesile olur. Bir adam da başkalarına karşı gururlanmak ve gösteriş yapmak amacıyla elinde bir at bulundurursa bu at onun günaha girmesine sebep olur. Rasûlullah (s. a. s.)’a eşeklerin durumu sorulunca da şöyle cevap verdi: Yüce Allah bu hususta bana sadece şu genel hüküm içeren emsalsiz ayeti

¹⁰⁴ Buhârî, **Zekât**, 44.

indirdi: “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onu görecektir”¹⁰⁵. ”¹⁰⁶

Ebû Hanife bu hadiste geçen “Allah’ın atın tamamındaki hakkı” sözünden zekât vermeyi, “sırtındaki hakkı” sözünden de bineği olmayanları bindirmeyi anlar. Ebû Hanife zekâta tabi olan atlardan her biri için 1 dinar = 4. 09 gram altın zekât alınmasını söyler.¹⁰⁷

1. 5. ZEKÂTIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTU (AMAÇ VE FAYDALARI)

Zekâtın bireysel ve toplumsal birçok faydaları vardır, zira zekât toplamadaki amaç; günümüz vergi sistemi gibi yalnızca devlet hazinesini zengin kılmak değildir. Zekât vasıtasıyla amaç, verginin ötesinde kişilere verme duygusu ve bunu yaparken de ibadet şuuru kazandırmaktadır. Fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine kol kanat olunurken, insanı yücelterek maddeden manaya bir geçiş söz konusudur. Zekâtı alan kimse açısından düşünüldüğünde, salt yardımdan ziyade dini bir yükümlülük ile hareket edildiğinden, gönül huzuru ve duygusal bir bağ oluşturulmaktadır. Bu vesileyle alan kimse rencide olmamakta, bir eksiklik hissetmemektedir.

1. 5. 1. Bireysel Faydaları

1. 5. 1. 2. Veren Açısından

1. 5. 1. 2. 1. Cimriliği Engeller

Mal sevmek, biriktirmek ve cimrilik etmek insan tabiatının bir parçasıdır. Bir ayette şöyle geçer: “*De ki: “Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, harcamakla tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz.*

¹⁰⁵ Zîlzâl 99/7–8.

¹⁰⁶ Buhârî, İ’tisam, 24.

¹⁰⁷ Serahsî, cilt: 2, s. 188; Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, Sünenü'd-Dârekutnî Beyrut 1966, s. 125; Canan, Cilt: 7, ss. 380–381.

Doğrusu insan pek cimridir.”¹⁰⁸ Zekât sebebiyle insan bu kötü hasletlerden arınır, maddenin esiri ve kölesi olmaktan Allahın kulu olma şerefini yakalar. Hadiste şöyle geçer: “İki kişiden başkasına gıpta edilmez: Allah tarafından kendisine mal verilip de hakkın yolunda o malı harcayan kimse, Allah tarafından kendisine hikmet verilip de onunla hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse.”¹⁰⁹

1. 5. 1. 2. 2. Malı Temizler

Allah tealâ fakirin hakkını zengin malının içerisine koymuştur. Ayette şöyle geçer: “Onların (zenginlerin) mallarında muhtaç ve yoksullar(fakirler) için bir hak vardı, onu verirlerdi.”¹¹⁰ Zengin zekâtı vererek kendini bu sorumluluktan kurtarmış olur, aynı zamanda fakirin hakkını da yerine iade eder. Nefsini ve malını temizleme imkânı bulur. Ayette şöyle geçer: “Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın. Onlar için dua da et. Çünkü senin onlar lehine duan, onlar için büyük bir huzur ve tatmin kaynağıdır. Allah her şeyi hakkıyla işitir, bilir.”¹¹¹

1. 5. 1. 2. 3. Malı Korur

Zekât malın artmasına, bereketlenmesine, korunmasına vesile olur. İlk bakışta eksilme gibi görülse de fakirin duası ve Allah’a gönül hoşnutluğu ile verme neticesinde mal artar ve korunur. Ayette şöyle geçer: “Allah faizin bereketini eksiltir, zekât ve sadakaları ise nemalandırır (zekâtı verilen malları bereketlendirir.)”¹¹².

¹⁰⁸ İsra 17/ 100.

¹⁰⁹ Buhârî, İlim 15; Zekât 5.

¹¹⁰ Zâriyât 51/19.

¹¹¹ Tevbe 9/ 103.

¹¹² Bakara 2/ 276.

1. 5. 1. 2. 4. Manevi Huzur Verir

Zekât, veren kimsenin şahsiyetinin gelişip yükselmesine sebep olur. Yaptığı bu iyilik neticesinde ruhunun temizlendiğini, gönlünün genişlediğini, cimriliği yenip nefsanî zaaflarına engel olabildiğini hisseder. Gönül zenginliği ve manevi huzur kazanır. Ayette şöyle geçer: *“Elif, Lam, Mim. Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren Kitap'dır. Onlar, gaybe inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarf ederler.”*¹¹³

1. 5. 1. 2. 5. Yardımlaşma Duygusu Kazandırır

Zekât ibadeti yerine getirilirken aynı zamanda zekât veren kimse başkalarını düşünme, yardımlaşma, paylaşma duygusunu kazanır. Malın gerçek sahibini Allah olduğunun bilincini yakalar, sevdiği malları Allah yolunda verebilme duygusunu geliştirir. Ayette şöyle geçer: *“Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça ‘fazilet’ mertebesine ulaşamazsınız. Bununla beraber her ne infak ederseniz, Allah mutlaka onu bilir.”*¹¹⁴

1. 5. 1. 2. 6. Allah’a Şükrü Hatırlatır

Yüce yaratan vermiş olduğu nimetler neticesinde şükür istemektedir. Her nimetin de şükrü kendi cinsinden olmalıdır. Zekât Allah’ın verdiği nimete karşı mal ile yapılan şükürdür. Şükür bilincini diri tutan en önemli ilke ibadettir. Ayette şöyle geçer: *“Hatırlayın ki Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! Diye bildirmişti.”*¹¹⁵

¹¹³ Bakara 2 / 1–3.

¹¹⁴ Âl-i İmran 3/ 92.

¹¹⁵ İbrahim 14/ 7.

1. 5. 1. 3. Alan Açısından

1. 5. 1. 3. 1. Dilenciliği Engeller

Çalışıp da geçimini temin edemeyen kimselere verilen zekâtlar sayesinde, ihtiyaç sahibi fakir kimseler başkalarına el açıp isteyici konumuna düşmekten kurtulmaktadırlar. Zekât bireylerin kişiliğine olumlu katkı sağlamaktadır. Onurlu ve şahsiyetli bir şekilde hayatlarını devam etmelerini temin etmektedir.

1. 5. 1. 3. 2. İhtiyaçları Karşılar

Zekât ihtiyaçların temini ve hayatın devamı açısından önemli bir vazifeyi icra etmektedir. Bu vesile ile fakir içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulacak topluma barışık bir şekilde hayatını idame ettirecektir.

1. 5. 1. 3. 3. Zengin Malına Göz dikmez

Zekât alan kimseler kıskançlık ve kin gibi kötü hasletlerden uzak olur. Rahat ve bolluk içerisindeki zengin malına kötü gözle bakmaz. Çünkü zengin malının belirli miktarını fakirle paylaşmıştır. Aynı zamanda zengin de malını güvence altına almış olur.

1. 5. 2. Toplumsal Faydaları

1. 5. 2. 1. Fakir ile Zengin Arasındaki Dengeyi Korur

Zekât fakir ile zengin arasında köprü vazifesi görür. Makasın açılıp dengelerin bozulmasını engeller. Zenginlerin fakirleri düşünmeden zevk ve sefa sürdükleri bir toplumda, fakirler aç ve muhtaç durumda ise o cemiyetin hassas dengeleri bozulmuş demektir. Böyle bir cemiyette emniyet ve istikrar hâkim olmaz. İşte zekât bu hassas dengeyi korur.

1. 5. 2. 2. Toplumsal Güveni Temin eder

Zekât toplumsal ve sosyal dayanışmaya katkı sağlayıp, cemiyetin ruhi ve manevi değerlerini yücelttiği gibi, toplumsal güveni de temin eder. Fakirlik problemini, dilencililiği, cimriliği, sosyal çatışmayı engeller. Fertler arasında huzur, güven ve dayanışma sağlar.

1. 6. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME

Sözlükte; büyümek, çoğalmak, bereketlenmek ve temizlenmek manalarını ifade eden zekât, İslam'ın sosyal ve ekonomik yapıya yönelik emirlerinden biri olup, mal harcamak suretiyle Allah'a kulluk yapmayı temsil eder; sosyal güvenliği sağlar. Zekât İslam'ın beş şartından biridir. Kur'an'da zekât, namaz (salât) kelimesiyle birlikte otuz sekiz kez geçmekte, İslam'ın özü olarak tarif edilmekte, yerine getirilmediği halde insan için hiçbir kurtuluşun olmayacağı belirtilmektedir.¹¹⁶

Zekât, yalnız topluma yönelik faydalar doğurmaz, veren kişiyi manevi bakımdan yükseltir ve ahlaki gelişmesini sağlar. Zekât, kişinin kendi arınması, kurtulması içindir. Müslüman'ı mali yönden Allah'a kul yapar; dolayısıyla ona, dünya hayatının içinde bulunduğunu, toplumu ile ilgilenmesi gerektiğini, toplumundan uzaklaşamayacağını hatırlatır. Dini bir terim olarak ise: Zekât, belli miktarda bir mal varlığının belirli bir kısmını, Kur'ân'da açıklanan belirli yerlere vermekten ibaret, mali bir ibadet¹¹⁷ şeklinde ifade edilir.

Zekât'a tabi olan mallar: Ticaret eşyaları, paralar, hayvanlar, kıymetli, madenler, toprak mahsulleri, su ürünleri, hazineler, defineler ve antika değerindeki eşyalardır. Altın, gümüş ve paraya yıllık % 2,5, sulama

¹¹⁶ Bkz.: **Bakara** 2/3,43,83,110,177,277; **Nisa** 4/77,162; **Maide** 5/12, 55; **Enfal** 8/3; **Tevbe** 9/5,11,18,71; **Ra'd** 13/22; **İbrahim** 14/31; **Meryem** 19/31,55; **Enbiya** 21/73; **Hacc** 22/35-51,78; **Müminun** 23/2; **Nur** 25/37,56; **Neml** 27/3; **Lokman** 31/4; **Ahzab** 33/33; **Fatır** 35/29; **Şura** 42/38; **Mücadele** 58/13; **Mearic** 70/23; **Müzzemmil** 73/20; **Müddessir** 74/43; **Beyyine** 93/5; **Maun** 107/4-7.

¹¹⁷ Yavuz, s. 33.

gerekmeyen araziden elde edilen ürüne yıllık % 10, suni sulama yapılan araziden elde edilen ürüne yıllık % 5, Ticaret veya besi için elde tutulan küçük ve büyük baş hayvanlar koyun, keçi, inek, deve vs. için oranlar birbirinden farklıdır. Özel mülkiyete ait maden ocaklarının yıllık % 20 oranında zekât mükellefiyetliğı vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Zekâtın sarf yerlerini gösteren Tevbe suresi 60. ayeti şöyledir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekâtlar) Allahtan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, zekât işinde çalışanlara, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara aittir. Allah bilendir hâkimdir.”¹¹⁸

Mal sevmek zengin olmak insan tabiatının bir parçasıdır. İnsandaki bu fitrat dizginlenmediğinde, insanın aşırı istek ve arzuları arttığında onunla birlikte tamahkârlığı da artabiliyor. İşte imanı zayıf olan, gönlünü mal sevgisine kaptırmış kimseler, münafıklar zekât mallarına göz dikmiş, Hz. Peygamberden kendileri için zekâtta pay istemişlerdi. Bazıları ise aşırı mal sevgisi ile taksimat esnasında Hz. Peygamberden kuşku duymuş, hatta Hz. Peygamber’e serzenişte bulunmuşlardı. Allah (c. c) onların çirkin, kaba ve Resulullah’ı üzen davranışlarını kınayarak, onlar hakkında bazı ayetler indirmiştir.¹¹⁹ Akabinde ise yukarıda mealini verdiğimiz konumuzla ilgili ayetler nazil olmuştur. Allah (c. c) Hz. Peygamber’e karşı haksız ithamları boşa çıkarmış, sadakaların kimlere dağıtılacağını bizzat kendisi tayin etmiş, aynı zamanda da Hz. Peygamberin taksimat konusunda gelişi güzel davranmadığını bildirmiştir. Zekât Kur’ân-ı Kerîm’de defalarca namazla birlikte zikredilmiştir: *“Namazı kılın zekâtı verin”*.¹²⁰ Namaz ibadeti gibi zekâtta Kur’ân-ı Kerîm’de emir tarzında telakki edilmiştir. Uygulama noktasında ayetlerde açık bilgilendirme yapılmamıştır, bu nokta Hz. Peygamberin ve sahabelerin uygulamalarından çıkarılmaktadır. Yukarıdaki ayette zekâtın kimlere verileceği belirlenerek sekiz sınıfla sınırlandırıldığından, bu sekiz sınıfın dışında kalanlara zekât verilmez.

¹¹⁸ **Tevbe** 9/60.

¹¹⁹ **Tevbe** 9/58–59.

¹²⁰ **Bakara** 2/43–83–110; **Nisa** 4/77; **Nur** 24/52; **Müzzemmil** 73/20.

Bu ayetten yola çıkarak Hanefiler ve Mâlikiler, “cümlede haberin başında bulunan (lâm) harfî zekâtın kimlere verileceğini bildirir; aynı zamanda zekât dağıtımında zekât veren kişinin bu sınıflar arasında muhayyer olduğuna işaret vardır”¹²¹ derler. Şâfiîler ise (lâm) harfini temlik manasına hamledip dağıtılacak zekâtın bunlar arasında eşit pay edilmesini söyler.¹²² Bu mevzuyu zekâtın tevzii (dağıtımı) bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alacağız. Şimdi Tevbe suresi 60. ayetinde geçen (fakirler, miskinler, zekât toplamakla görevli memurlar, müellefe-i kulûb, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar, yolda kalmışlar) bu sekiz sınıfı ayrıntılı bir şekilde inceleyelim.

2. 1. FAKİR

Zekâtın sarf yerlerinin en başında fakirler sınıfı gelmektedir.¹²³ Ayet miskinler sınıfıyla devam etmektedir. Bu iki sınıf gerek kelime itibariyle gerekse kullanımıyla birbirine çok yakın anlamlar ifade eden sınıflardır. Konuyu inceleyen birçok uzman bu iki sınıfı bir başlık altında izah etmeye çalışmıştır. Bu araştırmada fakirler ve miskinleri ayrı, ayrı inceleyip daha sonra karşılıklı mukayese ederek izah etmeye çalışılacaktır.

Fakirler (الفقراء) kelimesi, fakir (فقر) “in çoğuldur. Muhtaç olan yoksul kimse manasında kullanılır.¹²⁴ Fakir: Yoksul ve muhtaç kimse, zekât nisabına yani asgari zenginlik miktarı mala mâlik olmayan kimse, geliri giderini karşılayamayan kimse¹²⁵, bir diğer ifade ile nisap miktarından az malı olan veya nisap miktarına ulaşmış olmasına rağmen namî¹²⁶ olmayan mala sahip kimseye¹²⁷ fakir denmektedir.

¹²¹ İbn Humâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvahid es-Sivâsî, **Fethu'l-Kadîr** Cilt: 2, s. 14; Kâsânî, Cilt: 2, s. 46; İbn Kudâme, c. 2 s. 668; İbn Rüşd, Cilt: 1, s. 267; İbn Arabî Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Mısır, 1967, Cilt: 2 s. 947.

¹²² Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, Kahire, 1958; Cilt: 3, ss. 106–112; Şâfiî, Cilt: 2, s. 59.

¹²³ **Tevbe** 9/60.

¹²⁴ Muhyiddin Muhammed b. Yâkub b. Muhammed Firuzâbâdi, **el-Kâmûsu'l-Muhit**, çev. Mütercim Asım Efendi. İstanbul, 1304, f-k-r Maddesi

¹²⁵ Erdoğan, s. 135.

¹²⁶ Namî: Malın artıcı olması. İki tür nema vardır 1 Hakiki Nemâ: Malın ticaret yolu ile artması 2 Tâkdiri Nemâ: Malın artabilir nitelikte olması.

¹²⁷ **Fetâvâyı Hindiye** Akçağ Yay. Cilt: 1, s. 620.

Fakir kelimesi derviş anlamında da kullanılmaktadır.¹²⁸ Kelime bu anlamıyla ele alındığında fakir kimse manen kendisini yoksul hisseden kimsedir, yani acizlik ve sıkıntıdadır. Delmek, kırmak, kazmak manalarında kullanıldığında ise, fakirlik; ferdin ve toplumun arasında bir delik, bir kırılma ve bir musibettir.¹²⁹ İşte zekât bu deliği ve kırılmayı yani fakiri ve fakirliği tedavi edecektir. Zekât verilecek sınıfların en başında fakirin zikredilmesi zekâtın toplumun fakirlik problemine çare olması açısından son derece önemli olduğunun göstergesidir.¹³⁰ Şimdi fakir kelimesinin ayet ve hadislerdeki kullanımından hareketle anlamını belirlemeye çalışalım.

2. 1. 1. Kur'ân-ı Kerîm'de Fakir

Kur'ân-ı Kerîm'de fakir kelimesi ve ondan türeyen kelimeler on üç ayette geçmektedir.¹³¹ Bunlardan ikisi şöyledir: *“(Yapacağınız hayırlar,) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir’.*¹³² *“Musa onların hayvanlarını suladı, sonra gölgeye çekildi; “Rabb'im, doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım’ dedi.”*¹³³

Bu ayetler etrafında fakirin zor durumda kalmış yardıma muhtaç kişi olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Gerçekte insanların kendi ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğu dolayısıyla Allah’a muhtaç olduğu vurgulanmaktadır. Bir diğer taraftan bakıldığında ayette kast edilen manasıyla zor durumda sıkıntıda kalmış muhtaç insanların yedirilmesi giydirilmesi doyurulması ve himaye edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hz.

¹²⁸ “Fakir”, T. D. V. **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1991, Cilt: 12, s. 129.

¹²⁹ Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 170.

¹³⁰ Ali Özek, Hayrettin Karaman, M. Akif Aydın, Mehmet Erkal, **İbadet ve Müessese Olarak Zekât**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay, 5. Baskı, İstanbul, 1984, s. 111.

¹³¹ **Bakara** 2/268–271–273; **Ali İmran** 3/181; **Nisa** 4/6; **Nisa** 4/135; **Tevbe** 9/60; **Tevbe** 9/60; **Hac** 22/28; **Nûr** 24/32; **Haşr** 59/7–8; **Duha** 93/8.

¹³² **Bakara** 2/273;

¹³³ **Kasas** 28/24. Bu manaya göre, Hz. Musa, kendisine verilen ulvi göreve ve bu sebeple dünyada fakir düşüşüne işaret ediyordu. Zira o, Firavun’un yanında iken bolluk içinde idi. Elbette bu sözler, şikâyet için değil, şükür maksadıyladır.

Musa örneğinde olduğu gibi Firavunun ülkesi Mısırdan çıkıp günlerce aç susuz kalan Hz. Musa kendini fakir olarak nitelendirmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden bahseden ayette, muhacirlerin maddi imkânsızlıkları sebebiyle sıkıntıda oldukları, yurtsuz kaldıklarından dolayı fakir olduğu zikredilmiştir. Belki de göz ardı edilen, günümüzde üzerinde pek durmadığımız bir hususu bir nevi inceliği ayet nazarı itibara almamızı istemektedir ayete göre gerçek fakir ince ruhlu hassas ve duygusaldır, son derece iffetlidir ki isteme mefhumuna başvuramaz hatta insanlar onların durumlarının farkına bile varamaz. İşte gerçek fakirler onlardır.¹³⁴

2. 1. 2. Hadislerde Fakir

Hadisler incelendiğinde fakirin göz ardı edilmemesi gerektiği onlara şefkât elinin uzatılması tavsiyesiyle karşılaşırız. Zekâtta fakirin önceliği olduğunu anlarız. Atâ b. Yesâr anlatıyor: "Resûlullah (s. a. s.) buyurdular ki: *"Sadaka şu beş kişi dışında zengine helâl değildir: 1-Allah yolunda gazveye çıkan, 2-Sadakayı toplamak için çalışan, 3-Borçlanan, 4-Sadaka malını kendi parasıyla satın alan, 5-Komşusu fakir olan kimse. Şöyle ki: Bu fakire sadaka verilir, o da bundan zengin komşusuna hediyede bulunur.*"¹³⁵ Başka bir hadiste şöyle geçer: *"Zengin, güçlü, kuvvetli kimseye dilenmek helal değildir. Ancak aşırı derecede fakirlik veya aşırı borçlu olana caizdir.*"¹³⁶

Bu hadis ışığında Müslüman'ın izzetinden ve şerefinden ödün vermemesi gerektiğini anlıyoruz. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki burada fakirliği, fakir insanları hor görmek değil maksat, isteyen kimseyi hor görüp aşağılamak ta değil amaç; bununla Müslüman'ın ahlaki olgunluğa erişmesi nihai hedef olsa gerektir. Dinimize göre helâl kazancın önemi çok büyüktür. Hep kişinin kendi kazancı ön plana çıkarılmıştır. *"Bilsin ki insan için kendi*

¹³⁴ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Baskı, Ankara, 2007, Cilt. 1 ss. 418-427; 727.

¹³⁵ Muvatta, **Zekât**, 29 ; Ebû Dâvud, **Zekât**, 22; İbn Mâce, **Zekât**, 27.

¹³⁶ Ebu Davud, **Zekât**, 26; Tirmizî, **Büyû**, 10; İbnu Mace, **Ticârât**, 25.

çalışmasından başka bir şey yoktur."¹³⁷ ayetinde çalışma ve helâl kazanca teşvik vardır.

2. 1. 3. Fakirin Anlamına Dair Görüşler

Fakir kelimesinin farklı anlamlarını şöyle sırlayabiliriz:

1) Birçok âlime göre fakir ihtiyaç sahibi olduğu halde iffetinden dolayı insanlardan hiçbir şey isteyemeyen kimsedir. Bu görüşü savunan âlimlerin başında İbn Abbâs, İmam Hasan Basrî, Mücahid, İkrime b. Zeyd, İmam Mâlik ve Zührî gelmektedir.¹³⁸

2) Bir diğer görüşe göre ise fakir ihtiyaç sahibi ve hasta olan kimsedir. Bu görüş İmam Katade tarafından savunulmuştur.¹³⁹

3) Ebû Yûsuf ve İmam Züfer hariç Hanefî âlimlerin büyük çoğunluğu ve Ebû Hanîfe fakiri tarif ederlerken, nisap miktarına ulaşamayan kimse olduğunun altının çizmektedirler.¹⁴⁰

4) İmam Şâfiî ise konumuzla ilgili, fakirin hiçbir mala Mâlik olmayan ihtiyaç sahibi kişi olduğunu düşünmüş, bu fikir doğrultusunda görüşler bildirmiştir.¹⁴¹

5) İbn Abbâs'dan rivayet edilen bir görüşte ise bu görüşe Ed-Dahhak'ta katılmaktadır ki onlara göre fakirler: Hz. Peygamber (s. a. s.) devrinde Medine'ye hicret eden Müslümanların muhtaç kimseleridir.¹⁴²

6) Aralarında İkrime, Ömer, Taberi ve Muin b. Safiy'in bulunduğu bir grup ise fakirler ile kastedilenin Müslümanların yoksulları olduğunu vurgulamışlardır.¹⁴³

7) Âlimler arasında fakirlerin kim olduğu sorusuna, Ashab-ı Suffe olduğu cevabını verenler bulunmaktadır. Suffe ashabı, Hz. Peygamberin mescidinde ikâmet eden, sohbetine katılan, barınaksız, düşkün kimselerdi. İlk yatılı talebe diyebileceğimiz bu kimseler, sahabeler tarafından

¹³⁷ Necm 58/39.

¹³⁸ Ali Arslan. **Büyük Kur'an Tefsiri**. Hulasatü't-Tefâsîr, Arslan Yay. Cilt: 7 ss. 93–95.

¹³⁹ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 949.

¹⁴⁰ Kardâvî, Cilt: 2, s. 547.

¹⁴¹ İmam Kurtubî **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an** (çev. M. Beşir. Eryarsoy). Buruç Yay. İstanbul, 1996, Cilt: 8, ss. 268- 273; Mâverî, s. 117.

¹⁴² Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm. **Kitâbu'l-Emvâl**, Kahire, 1968, s. 797.

¹⁴³ Yavuz, s. 388.

Müslümanların fakirleri olarak bilinmekteydi. Savaşta elde edilen ganimetlerden ve zekâtın pay almaktaydılar.¹⁴⁴

Görüldüğü gibi İslâm âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilen zekâtın sarf yerleri arasındaki fakirler sınıfını izah etmeye çalışırken aralarında ittifak sağlayamamışlar, görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ancak her birinin ortak fikri; malı ve kazancı olmayan kimse olmasıdır. Konunun daha iyi kavranması için bir diğer sınıf olan miskin inceledikten sonra, fakir ve miskini karşılaştırarak konunun anlaşılması daha kolay olacaktır.

2. 2. MİSKİN

Mesâkîn (المساكين) miskin (المسكين) kelimesinin çoğuludur. Fakir, yoksul, sefalet içinde; dilenci; garip; zavallı gibi anlamlarda kullanılır.¹⁴⁵ Miskîn, sakîn olmak, bitmek, harekete son vermek, susmak anlamlarına gelen “s-k-n” (سكن) kökünden türemiş sekinet (سكينة) kelimesinden gelir.¹⁴⁶ Miskîn: Hiçbir şeye Mâlik olamayıp giyeceği ve yiyeceği şeyler için dilenmeye muhtaç olan¹⁴⁷ fakir ve düşkün olan kimse anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde yardıma muhtaç fakir anlamında geçmektedir.¹⁴⁸ Bir başka ifade ile miskin hiçbir şeyi bulunmayıp dilenmeye muhtaç olan kimsedir.¹⁴⁹ Miskinin Arap literatüründeki açılımı ise hareket edemeyen manasındadır. Kişi yoksulluk ve ihtiyacından dolayı bilinçsiz, hareketsiz ve çaresiz bir duruma düştüğünde miskin kapsamına girer. Miskîn kelimesi aynı zamanda halk arsında uyuşuk, tembel, zavallı manalarında kullanılmaktadır. Yoksulluktan, fakirlikten durgun hale gelmiş, bu yoksulluk dolayısıyla, melûl, zayıf ve zelil olan kişiye de miskin denilir.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Buhârî **Rikâk**, 17; **Salât**, 58.

¹⁴⁵ Feyyûmî, s. 223; Serdar Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük Dağarcık**, Dağarcık Yay. İstanbul, 1995, s. 835.

¹⁴⁶ İbrahim Mustafa ve diğerleri, **Mu'cemul-Vasit, el-Mektebetü'l İslâmîyye**, İstanbul, ty. s. 440.

¹⁴⁷ Erdoğan, s. 381.

¹⁴⁸ Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 447.

¹⁴⁹ **Fetevayı Hindîyye**, Akçağ, s. 620.

¹⁵⁰ Mehmet Yaşar Soyalan, **Elmalılı Tefsirinde Kur'âni Terimler ve Deyimler**, Ağaç Yay. İstanbul, 2003, ss. 228–229.

Zekâtın sarf yerlerinin ikinci sırasında miskinler sınıfı gelmektedir. Fakirler konusunda olduğu gibi miskinler konusunda da İslâm âlimleri ittifak halinde olamamışlar, kesin bir tanım koyamamışlardır. Ancak her biri bir noktadan bazı ayet ve hadisleri delil getirip farklı açıklamalar yapmışlardır. Şimdi ayet ve hadislerden hareketle miskinın anlamını ortaya koymaya çalışacağız.

2. 2. 1. Kur’ân-ı Kerîm’de Miskin

Kur’ân- ı Kerim’de miskin birçok ayette geçmektedir.¹⁵¹ Bir ayet şöyledir:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ “Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı”.¹⁵² Bu ayetlerde Allah Teâlâ muhtaç durumda olan yoksul, miskin insanlara yardım edilmesini emretmiş, zengin Müslümanların vazifesi olduğunu bildirmiştir. Gerçek iyiliğe erişmenin yoksullara, miskinlere yardımla olacağını Kur’ân-ı Kerîm açıkça ifade etmektedir. Gerçek mutluluğun formülünü bildirmektedir. Yine aşağıda meallerini vereceğimiz ayetlerde Allah Teâlâ ebedi saadetin miskinlerin doyurulması ile elde edileceğini bildirmektedir. Aynı zamanda ebedi cehenneme giden yolun bu zümreyi aşağılamaktan ve onlara gereken ilgiyi tam göstermemekten kaynaklandığını gözler önüne sermektedir: “Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi, Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.”¹⁵³ “Sizi bu yakıcı ateşe sürükleyen nedir?” diye sorarlar. Onlar derler ki: "Namaz kılanlardan değildik. Düşkün kimseyi doyurmuyorduk.”¹⁵⁴

2. 2. 2. Hadislerde Miskin

Ümm-i Bücey şöyle sormuştu: “Ya! Resûlullah miskin gelip kapımda duruyor; ona verecek bir şeyim yok. Hz. Peygamber ona: “Yalnız bir davar

¹⁵¹ Bakara 2/177-184; Nisa 4/36-8; Maide 5/95; İsra 17/26; Nur 24/22; Zâriyât 51/19; Kalem 68/17 -33; Hakka 69/33 -34; Müddessir 74/42 -47; Beled 90/11 -18.

¹⁵² Zâriyât 51/19.

¹⁵³ Hakka 69/33 -34.

¹⁵⁴ Müddessir 74/42 -47.

turnağı dahi bulsan unu miskine ver". buyurdu."¹⁵⁵ Bu hadisten anlamaktayız ki yoksul kimseler boş çevrilmemeli onlara gerekli yardımlar yapılmalı eldeki imkânlar kullanılıp Allah'ın rızası kazanılmaya çalışılmalıdır. Yine bir başka Hadiste miskinlere yardım etmek Allah yolunda cihada benzetilmektedir: *"Dul kadınlara, miskinlere yardıma koşan, Allah yolunda savaşan kimse gibidir."*¹⁵⁶

2. 2. 3. Miskinin Anlamına Dair Görüşler

Fakir maddesinde yaptığımız gibi miskin maddesinde de bazı âlimlerimizin görüşlerini aktarmaya çalışalım:

1) Ebû Hureyre'den şöyle nakledilmiştir: *"Miskin insanlar arasında dolaşp bir lokma, iki lokma, bir hurma, iki hurma ile geri dönen kimse değildir. Ashab: —Ya Resûlullah! Öyle ise miskin kimdir dediler? Hz. Peygamber (s. a. s.) cevaben: —İhtiyacını giderecek kadar imkân bulamayan, tasadduk edilmek için fakir olup olmadığı (iffetinden dolayı) bilinemeyen ve kalkıp insanlardan dilenmeyen kimsedir."*¹⁵⁷ Peygamber'in (s. a. s.) bu hadisini delil kabul eden İbn Abbâs, Hasan Basrî, Mücahid, İkrime b. Zeyd, İmam Mâlik ve Zührî gibi âlimler miskinın zillet içerisinde bulunup dilenen kimse olduğunu söylerler.¹⁵⁸

2) İkinci olarak İmam Katade ise miskinı tarif ederken miskinın sağlığı, sıhhati yerinde fakat ihtiyaç sahibi olan kimse olduğunun vurgusunu yapar.¹⁵⁹

3) İmam Ebû Hanife ve arkadaşlarının görüşü ise miskinın hiçbir şeyi olmayan kimse olduğudur. Kadı Abdulvehhap, dilbilgini ve hadis ehlinden bir grupta bu görüşü benimsemişlerdir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Tirmizî, **Zekât**, 29; Ebû Davud, **Zekât**, 33.

¹⁵⁶ İbn Mâce, **Ticarât**, 1; Müslim, **Zühd ve Rekaik**, 2.

¹⁵⁷ Buhârî, **Zekât**, 54; Dârimî, **Zekât**, 2.

¹⁵⁸ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 949; Mâverdî, s. 117; Kardâvî, Cilt: 2, s. 547.

¹⁵⁹ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 949; Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, **Camîu'l-Beyân**, Mısır 1321, Cilt: 10 s. 110.

¹⁶⁰ Kardâvî, Cilt: 2, s. 547; Kurtubî, **el-Camî' li Ahkâmi'l-Kur'ân** Buruç Yay. Cilt: 8, ss. 268- 273.

4) İmam Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise miskinler, kazandığı mallarla ihtiyaçlarını karşılayamayan kimselerdir. Yani onlara göre miskinler gücü kuvveti olup nisap miktarından az mala sahip kimselerdir.¹⁶¹

5) Miskinlerin Muhacirler dışındaki ihtiyaçlı kimseler olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. İbn Abbâs bu konuda “*Miskinler hicret etmeyen bedevi Araplar arasındaki yoksul kimselerdir.*” demiş ve bu fikir ed Dahhak tarafından da benimsenmiştir.¹⁶²

6) Miskinlerin ehli kitabın (Gayr-i Müslim olanların) yoksul, ihtiyaç sahibi kimseler olduğu görüşünü ileri sürenlerde bulunmaktadır. Bu görüşü benimseyen Âlimler ise: İkrime, Taberi ve Muin b. Safiydir.¹⁶³

7) Ahmed b. Hanbele göre miskin, ihtiyacı olan şeylerin yarıdan fazlasını kazanan, fakat ihtiyacını tam karşılayamayandır. Sanatı olup ta elli dirhemden az parası olan kimsedir.¹⁶⁴

2. 2. 4. Fakir ile Miskin Arasındaki Fark

Fakir ve miskin konusunu ifade etmeye çalışırken ulemanın tanımlamalarında hem fikir olmadıklarını söylemiştik. Bir diğer ittifakın oluşturulamadığı mevzu ise, fakir mi daha kötü durumda miskin mi sorusudur. Şimdi bu mevzu hakkında âlimlerin görüşlerini inceleyelim:

1) Ebû Yûsuf’a göre fakir ve miskin bir sınıftır.¹⁶⁵ Birinin bir diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Fakir ve miskin aynı anlama gelen farklı kelimelerdir. Dolayısıyla Ebû Yusuf, zekâtın sarf yerleri söz konusu olduğunda bir ayırım yapmamakta, iki sınıfı bir görmektedir.¹⁶⁶

2) Ebû Hanife ve ashab-ı reye göre fakirin durumu miskinden daha iyi bir seviyededir. Bu fikri destekleyen, Yakup b. Es-Sikkît, el-Kutebî, Yunus b. Habib’in bu yönde görüşleri bulunmaktadır. Onlara göre fakir, kendisine yetebilecek ve ayakta tutabilecek bir mala sahip kimse, miskin ise

¹⁶¹ Mâverdî, s. 117; Kardâvî, Cilt: 2, s. 547.

¹⁶² Yavuz, s. 389.

¹⁶³ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 949; Mâverdî, s. 117; Kardâvî, Cilt: 2, s. 547.

¹⁶⁴ İbn Humâm, Cilt: 2, ss. 14- 20; İbn Kudâme, Cilt: 6, s. 420.

¹⁶⁵ Kardâvî, Cilt: 2, s. 544.

¹⁶⁶ Mâverdî, s. 117; Kardâvî, Cilt: 2, s. 547.

hiçbir şeye sahip olamayan kimsedir. Bu görüşte olanların dayanağı ise şöyledir. Beled suresi 16. Ayette Allah Teâlâ'nın *أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ* “Yahut hiçbir şeyi olmayan yoksulu.”¹⁶⁷ hitabından, miskinın oldukça zaruret sahibi ve sıkıntı içerisinde olduğunu anlamışlar, aynı zamanda keffaretlerin miskinlere verilmesinden¹⁶⁸ yola çıkarak, şayet miskin daha zor durumda olmasaydı keffaretler onlara verilmezdi, demişlerdir. Yine onlar “*Fakire gelince o öyle kimsedir ki: devesinin verdiği süt aile fertlerine tam denk gelir*” sözüyle, fakir ancak kendine yetecek kadar malı olandır, derler. El-Kutebî ise: “*Fakir maişeti olan miskin ise olmayan kimsedir*” demektedir. Muhammed b. Mesleme de fikrini beyan ederken söyle söylemektedir: “*Fakir meskeni ve hizmetçisi olan kimse, miskin ise; hiçbir şeyi olmayan kimsedir*”.¹⁶⁹ İmam Kurtubî ise Hz. Peygamberin “*Ey Allah'ım beni miskin (yoksul) olarak yaşat, miskin olarak canımı al ve miskin olarak dirilt*”¹⁷⁰ sözünü: kendisinde gurur ve kibir olmayan Allah'a karşı tevazulu olan kimse şeklinde yorumlamıştır.¹⁷¹

3) Şâfiî mezhebi ulemasına göre ise fakirin durumu miskin durumundan daha kötü bir durumdur. İmam Şâfiî ye göre fakir malı ve sanatı olmayan kimsedir, miskin ise sanatı olup ta sanatının kendisine yetecek gelir getirmediği kimsedir.¹⁷² Ona göre miskin varlık yönünden fakirden daha iyidir. Nitekim Allah Teâlâ zekâtın sarf yerlerini sayarken ilk olarak fakirlerle başlamıştır, eğer fakir bu sınıflar içerisinde en önemli sınıf olmasaydı, ayet hitabına bu şekilde fakirler sınıfı ile başlamazdı. Şu ayeti de delil getirirler: *أَمَّا السَّائِفَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ* “*O tekne, geçimini denizden sağlayan yoksul insanlara aitti;*”¹⁷³ Böylece miskin kimselerin mülkünün olduğunu ifade ederler. Yine bu istikamette görüş bildirenler şu ayeti de delil getirirler. “*O tekne, geçimini denizden sağlayan yoksul insanlara aitti;*”¹⁷⁴ böylece miskin kimselerin mülkünün olduğunu ifade

¹⁶⁷ Beled 90 /16.

¹⁶⁸ Maide 5/95.

¹⁶⁹ Mâverdi, s. 117; Kardâvî, Cilt: 2, s. 547.

¹⁷⁰ Tirmizî, *Zühd*, 37; İbn Mâce, *Zühd* 7.

¹⁷¹ Kurtubî, *el-Camiu li- Ahkâmi'l-Kur'ân*, Buruç Yay. Cilt: 8, ss. 268 – 273.

¹⁷² Şâfiî, Cilt: 2 s. 71-72.

¹⁷³ *Kehf* 18/79.

¹⁷⁴ *Kehf* 18/79.

ederler. Fakirlikten Allah’a sığınan Peygamberimizin duasını da ayrıca delil sayarlar. Peygamberimiz’in (s. a. s.) miskinlikle ilgili hadisiyle ilgili olarak,¹⁷⁵ şayet miskinın durumu fakirin durumundan daha kötü olsaydı, Hz. Peygamber (s. a. s.) Allah’a fakirlikten sığınıp miskinliği istemezdi, derler. Görülmektedir ki bu görüş etrafında hemfikir olanlara göre miskin konum ve durum bakımından fakirden daha iyi bir seviyededir. Fakir olan kesim miskin zümresine göre daha çok çile çeken ve meşakkatli bir hayat yaşayan kesimdir.

2. 2. 5. Zenginlik ve Fakirliğin Ölçüsü

İslâm âlimlerini zekât almayı caiz kılacak fakirlik ile zekâtı almaya mani olacak zenginliğin hududu hususunda bir takım farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1) İbnü’l-Münzir’in naklettiği, Nehaî ve es-Sevrî’nin sahip çıktığı ve tasdik ettiği, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik’e ait olan görüşe göre: Bir kimse yanında kendisine ve aile fertlerine bir sene boyunca yetecek miktarda nafaka olacak bir şeyler bulundurursa o kimse dinen zengindir ve zekât alamaz. Yani bir yıl boyunca nafakasını yeterli miktarda sağlayacak temel maddelere sahip olamayan kimseler zengin sayılmamakta dolayısıyla zekâtı alabilmektedir.

2) Ebû Hanîfe’ye göre ise 20 dinara veya 200 dirheme mâlik kimse dinen zengin sayılmaktadır. Ashab-ı Rey’e göre zenginliğin hududu 200 dirheme sahip olmaktır. Ebû Hanîfe nisabı göz önünde bulundurmıştır. Hz. Peygamber’in (s. a. s.) şu hadisini kendisine delil kabul etmektedir.”*Ben sadakayı (zekâtı) zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emir olundum.*”¹⁷⁶

3) “*Elli dirhemi bulunan bir kimseye zekât alması helal olmaz.*”¹⁷⁷ Abdullah b Mesut’un rivayet ettiği hadisi delil kabul eden bir üçüncü görüşe

¹⁷⁵ Tirmizî, **Zühd**, 37; İbn Mâce, **Zühd**, 7.

¹⁷⁶ Buhârî, **Zekât**, 1/ 41/ 63; Megazi, 60; Müslim, **İman**, 29/ 31; Ebû Dâvûd, **Zekât**, 5; Tirmizî, **Zekât**, 6; Nesâî, **Zekât**, 1/ 46; Dârimî, **Zekât**, 1. Müsned, Cilt: 1, s. 233.

¹⁷⁷ Dârekutnî, Cilt: 2, s. 121.

göre 50 dirhemi veya buna denk malı olan kimsenin zekâtı pay alması caiz değildir. Süfyan es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Rahuvye bu görüştedir.

4) Hasan el-Basrî ise 40 dirhem malı olan kimsenin fakir sayılmadığı hükmüne varır. Hz. Peygamber (s. a. s.) in şu hadisinden yola çıkar: *“Her kim zengin iken insanlardan dilenecek olsa kıyamet günü yüzü yaralı bereli bir halde gelir. Ey! Allah’ın resûlu kişinin zenginliği nedir diye sorulunca Hz. Peygamber (s. a. s.) 40 dirhemdir cevabını verdi.”*¹⁷⁸

5) *“Zengin kimseye de gücü kuvveti ve azası yerinde olan kimseye de sadaka helal değildir.”*¹⁷⁹ hadisini dayanak kabul eden Şâfiî ve Ebû Sevr; insanlara muhtaç olmayacak kadar kazanabilen, gücü ve sağlığı yerinde olan meslek icra edebilen, kazandığı malı yerinde harcaya bilen, tasarrufunu iyi kullanabilen kimsenin zekât almasının haram olduğunu ve böyle kimselere zekât verilemeyeceğini söylerler.

6) Hz. Ali’nin (r. a) Peygamber’den (s. a. s.) rivayet ettiği bir hadise isnaden bir grup âlim yanında bir günlük akşam yemeği bulunan kimsenin zengin olduğunu söylerler. Hadis mealen şöyledir: *“Her kim zengin olmakla birlikte bir şeyler dilenecek olsa, bununla cehennem ateşinde kızdırılmış taşlarının çoğalmasını istemiş olur’* Ashab: - *Ey! Allah’ın Rasûlu zenginlik nedir diye sorunca, o da: “Bir gecelik akşam yemeği”*¹⁸⁰ diye buyurmuştur.

2. 2. 6. Değerlendirme

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan zekâtın harcama yerlerinin birincisi fakirler sınıfıdır. Kaynaklarda fakirler şu şekilde yorumlanmıştır:

- Başkasından yardım istemekten çekinenler.
- Sağlığı yerinde olan muhtaç kimseler.
- Mekke’den Medine’ye hicret eden muhtaç kimseler.
- İhtiyaç sahibi olup aynı zamanda hasta olan kimseler.
- Sûffa ashâbı.

¹⁷⁸ Dârakutnî, Cilt: 2, s. 122.

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, **Zekât**, 24; Tirmizî, **Zekât**, 23; Dârekutnî, Cilt: 2, s. 119.

- Müslümanların yoksulları.
- Hz. Peygamber (s. a. s) döneminde Mekke'den Medine'ye hicret eden ihtiyaç sahibi müslümanlar.
- Hiçbir şeyi olmayan muhtaç kimseler.
- Nisap miktarı malvarlığı bulunmayan kimseler.
- Geçimini sağlayacak kadar imkânı olmayan kimseler.

Kaynaklarda miskinler şu şekilde yorumlanmıştır:

- Zillet içinde yardım isteyen ihtiyaç sahibi kimseler.
- Sağlıklı, fakat ihtiyaç sahibi kimseler.
- Muhacirler dışındaki ihtiyaç sahibi kimseler.
- Çalışma gücü bulunup da nisap miktarından az fakat kendine yetecek kadar mal varlığı bulunmayan kimseler.
- Fakirin aksine hiçbir şeyi bulunmayan kimseler -ister başkasından yardım istesin ister istemesin- sanatı olup 50 dirhem'den az parası olan kimseler.
- Kitap ehli'nin (gayr-i müslimlerin) yoksulları. Hz. Ömer (r. a.) bu görüşe göre uygulamalarda bulunmuştur.

Çağdaş İslam âlimi Muhammed Hamidullah bu konuda şöyle bir yorumda bulunmuştur: *“Fukara yani Müslüman yoksullar, Müslüman fakirleri tabiri hiçbir münakaşayı gerektirmez. Delalet ettiği mana açıktır. Fakat “mesakin = miskinler” tabirine gelince Halife Hz. Ömer’in yüksek otoritesi, burada bu tabirin İslam devletinin gayr-i Müslim sakinlerinin yoksullarına delalet ettiği hakkında bize mesnet teşkil eder. Sami filolojisi de bunu teyit eder. Mesela; meşhur Hammurabi Kanununda (mushkino) tabiriyle karşılaşıyoruz ki daha sonra İslam kanununun zimmî tabilerine yakın, yabancı sakin, yabancı mukim manasına gelmektedir. (S, K, N) kökü sakin olmak, mesela yabancı bir memlekette ikamet etmek manasına gelir.”*¹⁸¹

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, **Zekât**, 24; Dârekutnî, Cilt: 2, s. 121.

¹⁸¹ Muhammed Hamidullah, **İslam'ın Hukuk İlmine Yardımları**, (Der: Salih TUĞ), Milliyetçiler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962, s. 70.

Âyette zekâtın verileceği yerler sekiz madde halinde belirtilmiştir. Bu maddeler bir birine atıf vavı ile bağlanmıştır. Arap dili kaidesi gereğince sekiz ayrı sınıf olmalıdır. Dolayısıyla fakirler ve miskinler bir sınıf değildir. Hz. Ömer olmak üzere, Sahabe ve diğer fakihlerden azımsanmayacak sayıda âlim, fakirleri Müslümanların fakirleri, miskinleri de gayr-i Müslimlerin yoksulları olarak yorumlamışlar ve sekiz maddeyi kurumsal anlamda bir bakış açısı ile tamamlamışlardır.

2. 3. ÂMİL

Âmilûn (العاملون) kelimesi, Âmil (عامل) kelimesinin çoğuludur. Zekât işinde çalışanlar manasında Âmiline Aleyh (العاملين عليه) şeklinde kullanılır.¹⁸² Sözlükte “çalışan iş yapan¹⁸³ bir şeyi vücuda getiren¹⁸⁴ işçi zanaatkâr; mızrağın üst kısmı gibi manalara gelmektedir.¹⁸⁵ Aynı zamanda ilgili işleri üzerine alan memur, tahsildar gibi kimselere verilen isimdir. Çoğulu “ummâl’ (عمال) dir.¹⁸⁶ Âmil kelimesi gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse hadislerde hem sözlük hem de terim anlamında kullanılmıştır.

2. 3. 1. Kur’ân-ı Kerîm’de Âmil

Kur’ân-ı Kerîm’de Âmil kelimesi iyi veya kötü amel işleyenlerle ilgili olarak telaffuz edilmektedir. Konuyla ilgili bazı ayetler şöyledir:

“İşte onların mükâfatları, Rab’leri tarafından büyük bir af ile kendilerinin ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler olacaktır. Güzel iş yapanların mükâfatı ne de güzel!”¹⁸⁷

“Onların Rabbi de dualarına şöyle icabet buyurdu: “Sizden gerek erkek, gerek kadın hayır işleyen hiçbir kimsenin çalışmasını zayi etmem.”¹⁸⁸

¹⁸² Mustafa ve diğerleri, s. 628; Mutçalı, s. 600.

¹⁸³ Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 26.

¹⁸⁴ Erdoğan, s. 25.

¹⁸⁵ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 58.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, Cilt: 10, s. 283.

¹⁸⁷ **Ali İmrân** 3/ 136.

¹⁸⁸ **Ali İmrân** 3/ 195.

“De ki: “Ey halkım, var gücünüzle elinizden geleni yapın! Ben vazifemi yapıyorum. Güzel âkıbetin kime ait olacağını yakında bileceksiniz. Şu muhakkak ki zalimler iflah olmazlar!”¹⁸⁹

“İman etmeyenlere de deki: “Siz yerinizde sayarak elinizden geleni yapın, ama biz de çalışacağız, gerekeni yapacağız.”¹⁹⁰

“Fakat onların kalpleri bundan gafildir. Ayrıca onların bundan başka birtakım pis işleri daha var ki onları işler dururlar.”¹⁹¹

Konumuz olan Tevbe 9/60. ayetteki amil kelimesi ise, zekât toplayan memur manasındadır.

2. 3. 2. Hadislerde Âmil

Hadislere baktığımızda Âmil kelimesinin, idareci ve vergi tahsildarı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Yine hadislerde aynı anlama gelen ârif, âşir, câbi, emin, hâzin, sâi, ve musâddık¹⁹² kelimeleri de kullanılmaktadır.¹⁹³

ن رضى اذا اتاكم المصدق فلا يفار قنكم الا ع “Zekât memuru musaddık size geldiği zaman, sizden memnun olarak ayrılın”.¹⁹⁴

Amil kelimesi üzerine yapılan yorumlar

Bir hukuk terimi olarak âmil: devletin vergi alacağını toplayan tahsildar, bölge idarecisi ve valiye verilen isimdir. Veliyyü'l-emrin, zâhiri malların zekât ve öşrünü toplamak üzere ta'yn edip, memur eylediği kimsedir.¹⁹⁵ Kardâvî'ye göre amil kelimesiyle, zekât işi üzerinde çalışan tüm memurlar kastedilmektedir; tahsilât işini yapan memurlar, depo görevlileri, gelir ve giderleri hesaplayan arşiv yapan memurlar, kâtipler, koruma ve gözetleme işini üstlenen memurlar, bekçiler, dağıtım aşamasında görev yapan tüm personel bu sınıfa dâhil olmaktadır. Allah (c. c.) zekât müessesinde görev yapıp hizmet sunanların ücretlerini Zekâtın sarf yerlerine

¹⁸⁹ En'âm 6/ 135.

¹⁹⁰ Hûd 11/ 121.

¹⁹¹ Mû'minûn 23/ 63.

¹⁹² A. J. Wensinck, el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadisi'n-nebevi Leiden 1969, ârif, âşir, câbi, emin, hâzin, sâi, musaddık maddeleri.

¹⁹³ İlmihal I: İman ve İbadetler, Cilt: 1, s. 481.

¹⁹⁴ Tirmizî, Zekât, 20.

¹⁹⁵ Fetevayı Hindiyeye, Akçağ Yay. s. 620.

tayin etmiş ki; bu sayede bu müessese kendi kendini idare edebilsin ve ekstra bir yükümlülük oluşturmazın.¹⁹⁶

Yavuz'a göre Kur'ân-ı Kerîm, amil sınıfına büyük önem vermiştir. Zekât almaya layık sekiz sınıfın içerisine dâhil etmiş, hatta fakir ve miskin sınıfının hemen akabinde amillerin zekâtтан payı olduğunu bildirmiştir. Böylece zekât, ferde yüklenen bir görev olmakla birlikte toplumunda bunda sorumlu olduğunun göstergesi haline dönüşmüştür. Devletin kontrol ve idaresi altına alınan zekât: İslâm devletinin vazifelerinden biri haline dönüşmüştür. Zekât memurlarının zengin ya da fakir olması önemli değildir çünkü çalışmalarının karşılığı olarak aldıkları bir haktır. Şöyle bir tarifi de yapılmaktadır: “Zekât üzerinde çalışanlar; devletin kendilerini zekât ve öşür toplamak ve bunlara müteallik çeşitli vazifelerde çalışmak üzere görevlendirdiği kimselerdir.”¹⁹⁷

Zekâtı toplamak üzere tayin edilen memur devlet başkanı tarafından belirlenip atanırdı. İslâm'ın ilk yıllarında Âmillerin vazifeleri zekâtı toplamakla sınırlı değildi ganimet, fey, haraç, cizye gibi İslâm devletinin diğer gelirlerinden de sorumlulukları vardı. Bu vazifeli memurların dini tebliğ etmek, o bölgenin asayiş ve düzenini sağlamak, İslâm dinin genel ahkâmını uygulamak gibi görevleri de mevcuttu. Muâz b. Cebel Yemen'e vali olarak tayin edildiğinde bir vergi memurunun yetkilerine sahip olduğu bilinmektedir. Bu anlamda o dönemde halifeye de âmil denildiği kaynaklarda belirtilen bir vakadır. Ayrıca gönderilen bölgeye ve gönderilen şahıslara göre görevler farklılık arz etmekteydi, örneğin Hz. Peygamber zamanında Medine dışına gönderilenlerin yetkileri daha fazla idi. Toplumda zengin olup da ne kadar zekât vereceğini bilmeyenler olduğu gibi, malının zekâtını vermek istemeyenler olacağından, zekât memuru tayin etmek zorunlu bir hale gelmiştir. Hz. Peygamber (s. a. s.) Hz. Ömer'i zekât ve sadaka işlerinde vazifelendirmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Yusuf El- Kardâvî, **İslâm Hukukunda Zekât**, çev. İbrahim Sarıms, 1. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1984, Cilt: 2, s. 58.

¹⁹⁷ Yavuz, s. 396.

¹⁹⁸ Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref En-Nevevî, **El- Mecmû**, Beyrut, ty. s. 167.

Zekât memurluğu yapan kişileri iki gruba ayıran Mâverdî geniş yetkiye sahip olanları “tefvizi” sınırlı yetkilerle donatılmış olanları ise, “tenfizi” diye niteler.¹⁹⁹ Geniş yetkiye sahip olan Âmil zekât işlemleriyle ilgili her türlü muameleyi yapan, bir ihtilaf çıktığında ise kendi içtihamı ile meseleleri çözüme kavuşturan kişidir. Sınırlı yetkilere sahip olan âmil ise kendisine verilen yetkiler çerçevesinde görev yapan, problem karşısında devletin aldığı kararlar doğrultusunda hüküm veren kişidir. Zekâtın toplanması ise devlet başkanı veya görevlendirdiği kimse tarafından, üzerinde yıllanma şartı olmayan mallarda (tarım ürünlerinde) hasat zamanında yapılır. Üzerinde yıllanma şartı olan mallarda ise belirlenen zamanlarda ödeme işlemi yapılır. Muhtemelen hicri yılın ilk ayı olan muharremde bu ödeme yapılır.²⁰⁰

Amillik işi kaynaklarda, zekâtı toplama ve dağıtma şeklinde ikiye ayrılarak ele alınmaktadır. Şimdi bunları ele alalım.

2. 3. 3. Zekât Tahsil Birimi

Zekât tahsil edilmeden önce bu birimde görev yapan memurlar titizce bir araştırma yaparlar. Öncelikle zekât vermesi gereken mükellefleri tespit ederler, sayım işlemlerini gerçekleştirirler, kayıt altına alırlar. Hangi mallardan ne ölçüde bir işlem yapılacağına karar verdikten sonra bunların takibini yaparlar. Daha öncede belirttiğimiz gibi tahsil edilecek ürünlerin zamanına göre tahsilât işlemini gerçekleştiren memurlar, bu malların korunmasından ve dağıtım birimine ulaştırılmasına kadar sorumludurlar. Bu birim günümüzdeki vergi dairesine, görev yapanlar ise vergi memuruna benzetilmektedir. Bu birim etrafında çeşitli merkezlerde bu kuruma bağlı hizmet sunan alt merkezlerde mevcuttur:

1) Yerin altından çıkarılan define, maden, rikâz, hazine vb. gibi şeylerden alınan humus vergisini tahsilât yapan, denetleyen şube.

2) Toprak mahsullerinden elde edilen öşrü hesaplayan şube. Bu şube öşrün niteliğine göre işlem yapar. Bilindiği gibi öşürler tam ve yarım olarak

¹⁹⁹ Mâverdî, ss. 148–149.

hesap edilmektedirler. Meyveler, sebzeler, tahıllar, kendi cinslerine göre hesap edilip üretim çeşitlerine göre sınıflandırıldıktan sonra tahsilât işlemi neticelenir.”*Yağmur, nehir ve göze suları ile (kendiliğinden) sulanan topraklarla sulu arazide zekât miktarı 1/10 hayvanlar ve havuz yardımı ile sulanan topraklarda ise 1/20 dir.*”²⁰¹

3) Hayvanların zekâtı tahsil edilirken bu birim gerekli çalışmaları yapar. Koyun, keçi, sığır, deve gibi gruplara ayırdıktan sonra adedine göre zekât miktarını belirleyip ve tahsilât işlemini yapan şubedir.

4) Para ve ticaret mallarını kapsayan vacip olarak verilmesi gereken kırkta birlik zekâtı toplayan şube.

Yukarıda belirtildiği üzere bu birimlerin her biri zekât tahsil birimine bağlı olarak çalışır. Titiz bir çalışma neticesinde zekâta tâbi olan mallardan verilmesi gerekli miktar kadarını tahsil ederler.

Zekâtlar toplanırken bir diğer husus da malların sınıflandırılması kısmıdır. Önce görünen ve görünmeyen mallar diye bir taksim yapılır:

a) Görülmeyen mallar dediğimiz altın, gümüş, para vb değere sahip mallarda kişilerin itirafı ve vicdanı ön plandadır. Ancak bir bankada ya da tespiti mümkün ise ayrıca işlem yapılabilir.

b) Açıkça varlığından haberdar olunan mallarda ise (hayvanların veya ticaret mallarının zekâtı gibi) yılsonu hesaplanarak ayn ya da değeri ölçüsünde alınıp devlete teslim edilir.”²⁰²

Toprak mahsullerinde ise daha önceden bir tahminde bulunulabilir. Her ürün kayıt altına alınır yılsonu hasat işleminde gerekli kontroller yapılır. Hasatla tahmin arasındaki rakam kıyaslanarak kayıt dışının engellenmesine çalışılır. Bu konu hadiste şu şekilde geçer: “*Üzümler, önceden tahmin edilebilir. Ve hurmada olduğu gibi, zekâtları da kuru üzüm olarak ödenir.*”²⁰³

²⁰⁰ Nevevî, Cilt: 6, s. 170.

²⁰¹ Buhârî, **Zekât**, 56; Ebû Davud, **Zekât**, 11; İbn Mâce, **Zekât**, 17; Dârimi, **Zekât**, 29.

²⁰² Kardâvî, Cilt: 2, s. 581.

²⁰³ Ebû Dâvûd, **Zekât**, 14; Nesâî, **Zekât**, 26.

2. 3. 4. Zekât Dağıtım Birimi

Bu birimin öncelikli görevi zekâtı hak kazananları tespit etmesidir. Gerçek manada ihtiyaçlı kimseler ihtiyaç derecelerine göre sıralanır, gerçekten muhtaç oldukları teyit altına alınır. Sayım işlemleri yapılır, şartlara göre ne miktarda pay verilecekleri karara bağlanır. Bu birim günümüzdeki sosyal güvenlik kurumunu çağrıştırmaktadır. Toplanan zekâtların dağıtımını sıradan olamaz, İslâm dini hak ve adalete titizlik göstermiştir. İşte bu birim sayesinde toplumun tüm kesimlerine ulaşma imkânı sağlanmaktadır. Aynı zamanda almaya hak kazanan ihtiyaç sahiplerine kısa zamanda ulaşılmaktadır. Bu husus ta bir takım tavsiyeler sunan İmam Nevevi'nin sözleri şöyledir: *“Devlet reisinin, zekâtı tafsil eden memurları, dağıtım hususunda görev yapan herkesi, zekât almaya hak kazananları tespit etmesi, sayılarını bilmesi ve ihtiyaç derecelerini öğrenmesi lazımdır. Bundan dolayı zekât malları dağıtılırken hepsine yeterli gelsin, ihtiyacı fazla olanlara öncelik tanınsın ve malların elde kalıp telef olmasına sebep olunmasın.”*²⁰⁴

Dağıtım biriminin bir takım yardımcı alt şubeleri, kendine bağlı çalıştığı kurumları vardır:

1) Çalışacak, kazanacak bir konuma ve güce sahip olmayan fakirlere yardım eden şube. Bu konumdaki insanların bu şubeden faydalanmaları için gelirlerinin, miras vb. yollarla mallarının olmaması gerekir. Bu şubeden istifade eden kimseler şunlardır: Yaşlılar, zayıf durumdaki güçsüz kişiler, yetimler, sürekli hasta olanlar, iş kazası geçiren çalışamayacak durumda olan kişiler, özürlüler, yaşlı ve dul kadınlar, psikolojik sorunlu kimseler, akıl ve ruh sağlığı yerinde olmayan vb. kimseler.

2) Herhangi bir gelir getiren mala sahip olan elde ettiği gelirle geçimini temin edemeyen kimselere yardım temin eden şube. Bu konumdaki kişiler çalışıp kazanır fakat yeterli maişeti temin edemediklerinden dolayı zor duruma düşebilirler. Gerek maaşlarının yetersiz olması, gerekse

²⁰⁴ Nevevî, **er-Ravda**, Cilt: 2, s. 337.

bakmakla yükümlü oldukları kişilerin sayısının çokluğu veya çeşitli sıkıntılar neticesinde hastaları ya da tahsil görmekte olan aile fertleri ile meşguliyetlerinden dolayı ihtiyaçları hâsıl olabilir. Bu kimselere miskinler diyenler de vardır. İslâm dini bu durumdaki kişilere yardım etmeyi teşvik etmiştir. Özellikle ilimle meşgul olan kimseler de bu şubeden yararlanabilmektedirler. Nitekim dinimiz İslâm; ilimle uğraşan din adamının zor durumda kaldığında kitaplarını, eserlerini para karşılığı satmasını istemez.

3) Borçlu kimselerin ihtiyaçlarını temin edebilmek için başvurduğu şube. Helal daire içerisinde, meşru sınırlar çerçevesinde borca girmiş bir din kardeşe yardım etmek sosyal devlet anlayışının bir yansımasıdır. Bu halde olup kurumdan yardım talebinde bulunan kişiden durumunu ispat etmesi istenmektedir. Çünkü daha önce bir kimsenin zengin olduğu biliniyorsa durumunu ispat etmesi şarttır, fakat hiç zengin olmamış bir kimsenin ispat mecburiyeti yoktur. Bu da toplumsal düzenin sağlanması açısından gerekli görülmüştür. Bir kimse zekâtta pay istese fakir olduğunun iddiasında bulunsa; bakılır yaşlı ve zayıfsa iddiası kabul edilir.

4) Çeşitli sebeplerle ülkesini terk etmek zorunda kalıp sığınanların başvurduğu şube. Bu şubeye “İbnüs-sebîl” de denmektedir. Siyasi nedenlerden ötürü göç etmeye zorlanan, ülkesindeki anarşi, terör olayları gibi iç tehdit unsurlarından uzaklaşan, zalim devlet başkanlarının şerrinden emin olmaya çalışıp, vatanını değiştirenlerin sığındığı bir mercidir. İslâm dinine hizmet çerçevesinde diyarı gurbete gidenler ve ilim tahsili için yola koyulanlar bu şubenin hizmet alanından kendi paylarına düşeni tahsil edebilmektedirler.

5) Gayri Müslimlerin topraklarında İslâm Dinini yaymak maksadıyla hizmet edenlerin faydalandığı şube. Bu şubenin temel gayesi: İslâm’la henüz tanışmamış, onun güzelliklerinden ve nimetlerinden faydalanamamış ülkelerde, tebliğ vazifesi gören zevatın ihtiyaçlarını gidermek üzere hizmet sunmaktır. Fi sebîlillah diye de tabir edilen bu kimselerin amacı: İslâm dinini anlatmak, dinin kültürel boyutunu yaşatmak, Allahın adını tüm

dünyaya duyurmaktır. İşte bu şube maddi yönden bu tür katkılarla Allah yolunda bir amaca hizmet etmektedir.²⁰⁵

Yukarıda ismi zikredilen şubelere zekât fonundan gerekli inceleme ve kapsamlı bir istatistik çalışma yapıldıktan sonra yeterli miktarda ödenek yapılır. Zekâtın tam manasıyla işlevini yerine getirebilmesi için bu iki birim oldukça müstesna bir değere sahiptir. Zekât toplamak ve dağıtmak son derece titiz bir vazife ve ağır bir sorumluluktur. Hz. Peygamber (s. a. s.) bu işi cihadla denk tutmaktadır: “*Zekât üzerinde çalışan, Allah yolunda savaşan kimse gibidir.*”²⁰⁶

2. 3. 5. Âmilde Bulunması Gereken Özellikler

Zekât işlemleri ile ilgilenen memurlar sıradan kimseler değildirler bir takım vasıflara haizdirler. Bu müessesede çalışacak olan âmillerde bazı şartlar aranmaktadır.

2. 3. 5. 1. Müslüman Olmak

Zekât memurluğu vasfını taşıyacak bir kimsenin Müslüman olması gerektiği, tercih edilen en meşhur ve ağırlıklı görüştür. Konunun başlangıcında da ifade edildiği gibi; âmil aynı zamanda devlet reisi, idareci vasfını taşıyan kimsedir. Müslümanlara önderlik yapacak bir kimsenin gayrimüslim olması mümkün değildir. Âmillik yapacak bir kimsenin Müslüman olmasının zorunlu olduğunu İbn Kudâme *el-Muğnî* adlı eserinde dile getirmektedir. Buna göre zekât memurluğu emaneti gerektiren bir vazifedir. Şahitlik mevzusunda olduğu gibi bunda da Müslüman olma şartı aranmaktadır. Aynı zamanda bu Müslümanların başına idarecilik işidir. Bu idareciliği bir kâfirin yüklenmesi caiz olamaz. Yine düşman gibi, zekât ehlinin olmayanların zekât ehlinin başına getirilmesi caiz olamaz. Zira kâfir olan bir reis güvenilir değildir. Bundan dolayı Halife Hz. Ömer “Yüce Allah hain olduklarını ifade ettiği için onlara güvenmeyin” buyurarak Ebû

²⁰⁵ Kardâvî, Cilt: 2, s. 582.

Musa'nın kâtiplik görevine bir Hristiyan'ı atamasını kabullenememiştir. Kâtipliğe bir Hristiyan'ın atanması garipsenmişse, İslâm'ın temel esaslarından olan zekât vazifesine getirilmesi kesinlikle garipsenecektir. İmam Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen bir görüş ise zekât memurunun gayrimüslim olabileceği yönündedir. Bu görüş lafzın umuma delalet ettiğini, bu kapsama hem Müslümanların hem de kâfirlerin girdiğini söylemektedir. Diğer taraftan çalışan kişinin görevine karşılık aldığı ücret gibi, bu işte de çalışmanın sakıncasının olmadığını ileri sürmektedir.²⁰⁷

2. 3. 5. 2. Mükellef Olmak

Zekât müessesesinde görev yapacak kimselerin ergenlik çağına ulaşmış, akıl baliğ olması gerekmektedir. Bir mükellefte taşıması gerekli vasıflara sahip emir ve yasaklardan sorumlu olduğunun bilincinde olmalıdır.²⁰⁸

2. 3. 5. 3. Güvenilir Olmak

Bu hizmette bulunan kimselerin son derece emin insanlar olması gerekmektedir.²⁰⁹ Yalancı, sahtekâr, fasık kimseler ihtiraslarının kurbanı olabilirler. Yanlış beyanlarla usulsüz işlemlerle Müslümanların haklarını gasp edebilirler. Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in (s. a. s.) en önemli vasfı emin olması idi.

2. 3. 5. 4. Zekât Konusunda Bilgi Sahibi Olmak

Tüm işlerimizde olduğu gibi zekât memurluğu vazifesindeki bir kimsenin konuya hâkim olması gerekmektedir.²¹⁰ Zümer suresinde Allah Teâlâ bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını ifade etmektedir: “De ki:

²⁰⁶ Tirmizî, sünen, Cilt: 3, s. 8; İbn Mâce, **Zekât**, 14; Ebû Dâvûd, **Zekât**, 6.

²⁰⁷ İbn Kudâme, Cilt: 2, s. 654; Cilt: 6, s. 460; Kardâvî, Cilt: 2, s. 586.

²⁰⁸ Nevevî, el-Mecmû, Cilt: 6, s. 167; Kardâvî, Cilt: 2, s. 586.

²⁰⁹ Nevevî, el-Mecmû, Cilt: 6, s. 167.

²¹⁰ Mâverdî, s. 145–49.

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”²¹¹ Zekâtla alâkalı hükümlerde içtihat yapma yeteneğine sahip olmalıdır. Bu memurun derecesine göre değişebilir, örneğin gerçekleştirdiği vazife cüz-i bir husussa sorumluluk alanın dışındaki mevzulardan mükellef değildir. Şayet âmil toplama, hesaplama, dağıtan gibi görevleri yerine getiriyorsa, yeterli ehliyete sahip olmalıdır. Eğer bu hususlarda tam konuya vakıf değil, hükümleri yeterince uygulama becerisi kendisinde eksikse, yani tam ehliyetli değilse, bu işi gereği gibi yürütemez. Hata yapmaya meyillidir, eksiklikleri doğrularından fazla olabilir, bu ise gayet kıymetli bir vazife olan zekât müessesesine zarar verir.²¹²

2. 3. 5. 5. Ehil Olmak

Zekât memurluğu vasfını taşıyan kişinin işin ehli olması gerektiği kaçınılmazdır.²¹³ Allah Teâlâ işlerin ehil insanlara verilmesi gerektiğini şu ayette açıkça bildirmektedir: “Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder.”²¹⁴ Müslüman aldığı sorumlulukları aynı zamanda yerine getirirken son derece muktedir de olmalıdır. Bir işte muktedir olunmadığı zaman işlerin aksaması kaçınılmazdır. Şu ayetler bu hususa işaret eder: “Kızlardan biri: ‘Babacığım!’ dedi, ‘bunu işçi olarak tut! Zira senin çalıştıracağın en iyi adam, böyle kuvvetli ve güvenli biri olmalıdır.’”²¹⁵ “Yusuf: ‘Beni ülkenin hazine işlerinden sorumlu bakan olarak görevlendir.’ dedi. ‘Çünkü ben malları iyi korur, işletme ve yönetimi iyi bilirim’ dedi.”²¹⁶

²¹¹ Zümer 39/ 9.

²¹² Nevevî el-Mecmû, Cilt: 6, s. 167; Kardâvî, Cilt: 2, ss. 586-587.

²¹³ Kâsânî, Cilt: 2, s. 44.

²¹⁴ Nisa 4/ 58.

²¹⁵ Kasas 28/ 26.

²¹⁶ Yusuf 12/ 55.

Yukarıdaki mealleri verilen ayetlerde olduğu gibi, bir işin gerçekleşmesi için, işin ehli olmak gerekmektedir. İşte zekât işinde vazifeli Âmil son derece işinde ehil ve muktedir olmalıdır.²¹⁷

2. 3. 5. 6. Haşim Oğullarından Olmamak

İslâm Hukukçularının çoğunluğuna göre zekât memuru, Hz. Peygamberin (s. a. s.) akrabası olan Beni Haşim soyundan olmamalıdır.²¹⁸ Bu mevzuda farklı düşünen İslâm Hukukçuları da bulunmaktadır. İhtilafı bir meseledir. Hz. Peygamber'in (s. a. s.) konu ile ilgili hadisleri şu şekildedir: “Fadl b. el-Abbâs ve Muttalib b. Rabia, Rasûlullah'a (s. a. s.) gelip zekât memurluğu vazifesine talip olduklarını bildirdiler. Rasûlullah (s. a. s.) ise bunu reddetmiştir. O iki kimseden birisi: *“Ey Allah'ın Rasûlü zekât üzerinde vazifelendirilmek için sana geldik. Başkalarının bundan sağladığı yararı biz de sağlayalım, sana getirdiklerini biz de getirelim istiyoruz, dedi. Rasûlullah: “Sadaka Muhammed'e ve Muhammed ailesine yakışmaz. Çünkü sadaka insanların kiridir, buyurmuştur.”*²¹⁹

Ebû Hanife bu hadisten yola çıkarak Haşim oğullarından olanların Amillik vazifesini caiz görmez. Verilin ücreti sadaka mukabilinde sayar ve sadakaları Muhammed âline yakıştıramaz. Bu akrabalıktan dolayı bu görevde çalışmanın karşılığı olan ücret haramdır der. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik ise Haşim oğullarına mensup kimselerin zekât tahsildarlığı yapmasını caiz kabul ederler. Aldığı şey zekât değil yaptığı işe karşın alınan bir ücrettir derler. Hz. Peygamber'in (s. a. s.) Hz. Ali'yi Yemen'e zekât tahsildarı olarak görevlendirdiğini ifade ederler. Haşim oğullarından bir topluluğun bu maksatla görevlendirildiğini ve sonraki dönemlerde aynı uygulamayı halifelerinde devam ettirdiğini söylerler. Hanbeliler ise: Zekât üzerinde çalışan memur Haşim oğullarından ise, ücretini zekâtta başka şeyden

²¹⁷ Mâverdî, s. 145–49; Kâsânî, Cilt: 2, s. 44; Kardâvî, Cilt: 2, s. 587.

²¹⁸ Kâsânî, Cilt: 2, s. 44.

²¹⁹ Nesâî, **Zekât**, 95; Müslim, **Zekât**, 51; Ebû Davud, **İmara**, 17.

alıyorsa, bu da icma ile caizdir derler. Hz. Ali'nin Abbâs oğullarından olan kimseleri zekât memurluğu vazifesine getirmesi örneğini de delil sayarlar.²²⁰

2. 3. 5. 7. Erkek Olmak

Bazı İslâm hukukçularına göre zekât memurunun erkek olma zorunluluğu vardır. Hz. Peygamber'in (s. a. s.) şu hadisini delil kabul ederler: “İşlerini *bir kadının eline veren (yönetici seçen) bir kavim felah bulmaz.*”²²¹ Bu hadisi delil kabul etme dışında, konuyla ilgili özel başka bir delile sahip değillerdir. Kadının zekât memurluğu vazifesini yapmayacağına dair hiçbir delil yoktur. Hadisi emirlik makamı olarak yorumlayanlar da mevcuttur. Kadının o gün için, içinde bulunduğu sosyal şartlar buna müsaade etmemekteydi. Şunu da unutmamak gerek ki: daha önce bir işin yapılmaması demek, o işin haram olacağı manasını ifade etmez.²²²

Bir de zekât ayetinde kadınların zikredilmemesini delil kabul edenler vardır. Yani demektedirler ki: “Âmil kelimesi erkekler için kullanılan kelimedir. Dolayısıyla bu işi ancak erkek yapar” Bu da doğru bir tespit değildir. Çünkü baktığımızda fakirler, miskinler, borçlular, yolda kalmışlar sınıfında kullanılan kelimeler de erkekler için kullanılan kelimelerdir. Bu demek değildir ki bu sınıfların kadın olanlarına zekât verilmez. Görülmektedir ki amilin erkek olma zorunluluğu bulunmamaktadır.²²³ Yerine ve zamanına göre kadın işini daha iyi icra edebilir yaşlı, dul, yetim, çaresiz kimselere kadınlar daha iyi ulaşır daha samimi iletişim kurabilmektedirler. Burada önemli olan pozitif ayrımcılık yapmak değil doğru işi ve zamanı yakalamaktır.

²²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Abdillâh eş-Şevkânî, **Neylu'l-Evtâr**, Mısır 1357, Cilt: 4, s. 175.

²²¹ Buhârî, **Megâzî**, s. 2; Nesâî, **Kudad**, 8.

²²² Şevkânî, Cilt: 4 s. 175.

²²³ Şevkânî, Cilt: 4, s. 175; Kardâvî, Cilt: 2, ss. 588-589.

2. 3. 5. 8. Hür Olmak

Âlimlerden amilin hür olma şartını kabul edenler olduğu gibi, (onlara göre hür olmayanlar eksik ehliyetlidir) hür olmanın şart olmadığını söyleyenler de bulunmaktadır.²²⁴ Kabul etmeyenler şu hadis-i delil sayarlar: “Başınıza kara üzüm gibi siyah başlı Habeşli bir köle bile gelse onu dinleyin ve ona itaat edin.”²²⁵ Onlar gerçekleşen vazife köle tarafından bile olsa muteberdir görüşünü benimsemektedirler.²²⁶

2. 3. 6. Âmilin Zekâtta Alacağı Miktar

Zekât memurluğu vazifesini icra eden bir kimse sonuçta bir görevlidir. Onunda bir takım ihtiyaçları vardır. Gündelik yaşamını sürdürebilmesi, ailesini geçindirebilmesi için maaşa ihtiyacı vardır. İslâm âlimleri, zekât memurunun zengin bile olsa maaş almasında bir sakınca görmemekle birlikte, miktarı hususunda farklı düşünceler içerisinde olmuşlardır:

1) Mücahit ve İmam Şâfiî’ye göre alacakları miktar topladıklarının sekizde biri kadardır.²²⁷ İmam Şâfiî bu konuda şöyle demektedir: “Zekât üzerine görevlendirilen memurlara sekizde bir miktar çerçevesinde ücret verilir.” Bu da Şafii’nin sekiz sınıfı eşit görmesi görüşüne dayanır. Şayet memurun maaşı bu sekizde bir oranından fazla ise, zekât malları dışından ödemesi yapılır. Cumhur ulema ise sekizde bir oranından fazla da olsa zekât mallarından ücretin verileceği görüşünü savunur.²²⁸

2) İmam Ebû Hanife ve arkadaşları, İbn Ömer ve İmam Mâlik ise, bu konuda çalıştıkları iş oranında kendilerine ücret ödenmesi gerektiği fikrini benimser.²²⁹ Onlara göre bu işle meşgul olan bir kimse başka bir işle uğraşamamaktadır. İhtiyaç sahibinin faydası için çalışıp çaba sarf

²²⁴ Ebû Yûsuf, s. 115–116.

²²⁵ İbn Mâce, **Cihad**, 39; Tirmizî, **Cihad**, 27.

²²⁶ Kardâvî, Cilt: 2, s. 589.

²²⁷ Şâfiî, Cilt: 2 s. 61.

²²⁸ Kardâvî, Cilt: 2, s. 590.

²²⁹ Mevdûdî, s. 119.

etmektedir. Nasıl ki bir başka memur görevi karşılığı ücret almakta ise, her hangi bir ayırım söz konusu değildir. Bundan dolayı o kimseye ve yardımcılara yetecek miktarda ücret temin edilmelidir. Kadının nafakasını kocasının karşılaması gibi.²³⁰

3) Bir başka görüş ise zekât'la vazifeli memurların maaşlarının Beytûlmaldan verilmesi fikridir. Mâlik b. Enes'ten rivayet edilen, İbn Arabî tarafından benimsenen bu görüşün delil bakımından zayıf olduğu İslâm fıkıh bilginleri tarafından nakledilmiştir.²³¹

2. 3. 7. Âmilin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Zekât memurluğu vazifesini icra eden bir kimsenin, gerek görevi başında, gerekse özel yaşantısında son derece dikkat etmesi gerekli birçok husus bulunmaktadır.²³² Bu görev tabiri caizse ateşten bir gömlektir. Allah'ın farz kıldığı zekât'ı zenginlerden alıp ihtiyaç sahiplerine ulaştırma işi mükâfatı kadar vebali ağır olan bir iştir. Mal para ve servetle uğraşan insanlar bir takım zorluklarla da karşılaşabilirler. Netice itibariyle insanlarla uğraşmak hizmet babında olsa bile pek kolay bir iş değildir. Hz. Peygamber, (s. a. s.) zekât âmilinin hizmetini eksiksiz yerine getirebilmesi için nelere dikkat etmesi gerektiğini şöyle bildirir:

2. 3. 7. 1. Mal Sahibine Güzel Muamele ile Yaklaşmak

Hz. Muhammed (s. a. s.) zekât memuru olarak vazifelendirdiği kimselere halka karşı gayet nazik bir tavırla, güzel muamele ile yaklaşmasını tavsiye ederdi. Memur olarak atayacağı kimseleri ashabının en gözdeleri arasından seçerek tayin ederdi. Toplanacak zekât malının orta derecede bir mal olmasına özen gösterirdi. Ne en iyisini ne de en kötü malın alınmasını

²³⁰ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet b. Ebi Bekr el-Ensârî. **El-Cami Li Ahkâm'il-Kur'an**, Kahire, 1385, Cilt: 8 s. 177.

²³¹ Arslan, Cilt: 7, ss. 100- 101.

²³² Celâl Yeniçeri, **İslâm'da Devlet Bütçesi**, İstanbul, 1984, ss. 73–76–203.

tavsiye ederdi. Görevli olarak Yemen’e gönderdiği Muaz b. Cebel’e Hz. Peygamber’in tavsiyeleri şöyledir:

*“Şüphesiz sen kitap ehlinde bir kavme gidiyorsun onları önce Allahtan başka ilah olmadığına benim de Allahın Rasûlü olduğuma şahadet etmeye çağır. Eğer bu konuda sana itaat ederlerse, bu defa onlara Allah’ın üzerlerine her gün ve her gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Bu hususta sana itaat ederlerse Cenab-ı Allah’ın zenginlerden alınıp fakirlerine verilecek sadakayı farz kıldığını bildir. Bu hususta da sana itaat ederlerse, artık onların çok kıymetli mallarını almaktan sakın ve zulme uğrayanların bedduasından kork. Çünkü zulme uğrayanın bedduası ile Allah arasında hiçbir perde yoktur.”*²³³

2. 3. 7. 2. Mal Sahibine Dua Etmek

Zekâtta asıl olan, gönül hoşnutluğu ile Allah rızası için sevak vermekdir. Zekâtı diğerk vergilerden ayıran en önemli özellik budur. Malı veren açısından böyle iken tahsildarın da mal sahibine dua etmesi gerektiğini Kur’ân-ı Kerîm şu ayetle bildirmektedir: *“Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın Onlar için dua da et. Çünkü senin onlar lehine duan, onlar için büyük bir huzur ve tatmin kaynağıdır. Allah her şeyi hakkıyla işitir, bilir”*.²³⁴

Bilinmektedir ki üretmek, çalışmak, hizmet sunmak öyle kolay şeyler değildir, takdir edilmek insan fitratının bir gereğidir “marifet iltifata tabidir” sözü bu manada kullanıldığında teşekkürün değeri daha iyi anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili bir hadis ise şöyledir: “Abdullah b. Evfa’dan (ra) rivayet edildiğine göre Rasûlullah’a (s. a. s.) bir toplum zekâtlarını kendi elleriyle getirip teslim etmişti. Rasûlullah (s. a. s.) onlara şöyle dua etmişti: *“Allah’ım falan aileye rahmet et”*“ daha sonra babam da zekâtını

²³³ Buhârî, **Zekât**, 41, 63; Müslim, **İman**, 29, 31; Ebû Davud, **Zekât**, 5; Tirmizî, **Zekât**, 6; Nesâî, **Zekât**, 46; İbn Mâce, **Zekât**, 1; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c. 1 s. 233; Dârimî, **Zekât**, 1, 9, **Meğazi**: 60, **Tevhid**, 1,

²³⁴ **Tevbe** 9/ 103.

getirmişti. Ona da şöyle dua etmişti: “‘Allah’ım Ebû Evfa ailesine rahmet et”.²³⁵

Görüldüğü gibi dinimiz İslâm, inceliklere son derece önem vermektedir. Basit bir ticaret gibi aldım verdim hesabı yapmamakta, alana ve verene yaptığı işin önemini kavratmaktadır.

2. 3. 7. 3. Verilen Hediye Almamak

Zekât memuriyeti hizmetinde bulunan bir kimsenin her ne sebepten dolayı olursa olsun kendisine takdim edilen hediye alması caiz değildir. Hediye adıyla sununmuş olsa bile yine de rüşvet yerine geçeceği işin uzmanları tarafından belirtilmiştir. Memur bu vazifesini ücret karşılığında yapmaktadır, devlet kendisine yetecek miktarı takdim etmektedir. Zengin insanlardan hediyeler alması doğru değildir.²³⁶

Daha öncede belirtildiği üzere âmil son derece dikkatli davranmak zorundadır. Kendisine emanet edilen vazife, tüm İslâm âleminin en önemli kurumlarından birisi olan zekât teşkilatının icra vazifesidir. Böyle bir kurumun bünyesinde görev yapan memur kendini ve teşkilatını sıkıntıya sokacak tavırlardan itina ile kaçınmalıdır. Töhmetsizlik altındaki bir memur sağlıklı bir hizmet sunamaz. Hz. Peygamber (s. a. s.) Ezd kabilesinden İbnü'l-Lutbiyye adında bir adamı sadaka üzerinde (zekât toplamakla) görevlendirdi. Zekât toplayıp dönünce: "İşte bunlar size. Şunları da bana hediye olarak verdiler" dedi. Peygamber(s. a. s.) hemen ayağa kalkıp Allah'a hamd'ü senada bulunduktan sonra şöyle buyurdu: "Ben sizden birinizi Allah'ın beni görevlendirdiği bir iş (zekât toplamak) için görevlendiriyorum; gelip şöyle diyor: "Bu size, bu da bana, hediye olarak verilmiştir." Babasının veya annesinin evinde otursaydı, eğer doğru sözlüyse bu hediye ona gelir miydi? Vallahi eğer biriniz, hak etmediği bir şey alırsa, Kıyamet gününde Allah'a kavuştuğu zaman, aldığı şeyi sırtına alıp taşıyacaktır. Şayet bu haksız aldığı şey, deve ise böğürececek, sığırsa möleyecek ve koyunsa meleyecek." Daha sonra Allah Resulü koltuğunun altındaki beyaz teni

²³⁵ Müslim, Zekât, 54; Ebû Davud, Zekât, 6.

*görününceye kadar ellerini kaldırıp şöyle dedi: "Allah'ım! Tebliğ ettim mi?"*²³⁷

2. 3. 7. 4. Malların Korunmasına Özen Göstermek

Müslüman, iyi niyetli bir zekât görevlisi kendisine verilen bu vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmeye özen göstermelidir. Emanet edilen malları korumak için elinde gelen gayreti sarf etmek zorundadır. Umuma ait olan bir malı şahsi amaçları ve çıkarları doğrultusunda kullanması caiz değildir.²³⁸ Küçük bir şeyin bile özel işlerde kullandığı takdirde, büyük azabın kaçınılmaz olacağı hususunda birçok hadis rivayeti vardır. Bunlardan biri şöyledir: *"Rasûlullah (s. a. s.) ile beraber baki mezarlığından geçiyordum. O sırada Resûlullah "Yazık sana yazık! Dedi. Ben de yadırgadım ve biraz geri durdum. Bana söylediğini zannettim. Rasûlullah: "ne oluyor sana yürü" dedi. "Bir şey mi yaptım ey Allah'ın Rasûlü" dedim? Hayır, dedi. Lakin şu kimse var ya! Onu falan kabileye zekât memuru olarak göndermiştim. Çizgili yün bir elbiseyi kendine alıyordu. Şimdi o elbiseye benzer ateşten bir gömlek giymiş, buyurdu".*²³⁹

2. 3. 8. Değerlendirme

Zekâtın verileceği yerlerin üçüncüsü "Âmiller" sınıfıdır. Âyette geçen "Âmilîn" kavramı âmil kelimesinin çoğulu olup sözlükte: Çalışanlar demektir. Âyetteki terkip manası ile: "Zekât işlerinde çalışanlar" demektir. Fıkıh dilinde bu kavrama: "Zekâtın miktarını tahmin etmek, zekâtları tahsil etmek, muhasebesini yapmak, kâtipliğini yapmak, zekâtın hazinedarlığını yapmak, zekât mallarını korumak, zekât hayvanlarına çobanlık yapmak üzere devlet tarafından görevlendirilen kişilerdir" şeklinde yorum yapılmıştır.

²³⁶ Kardâvî, Cilt: 2, ss. 591-592.

²³⁷ Buhârî, Hiyel, 15; Cum'a 29; Zekât, 67; Müslim, İmâret, 26; Ebû Dâvud, İmâret, 11.

²³⁸ Maverdi, 145-149-157; Kardâvî, Cilt: 2, ss. 590-592.

²³⁹ Nesâî, İmâmet, 54.

Âmillik vazifesini icra edecek kimseler: Müslüman, hür, mükellef, güvenilir, zekât işlerinde bilgili, işinin ehli, Haşim Oğullarından olmayan (bazılarına göre) kişilerin arasından tayin edilir. Âmil işini icra ederken mal sahiplerine güzel muamele etmeli, dua etmeli, verilen hediyeleri kabul etmemelidir. Âmillere çalıştıkları iş oranında zekât verilmesi uygundur. Âmiller kavramına günümüzde kurumsal bir bakış açısı kazandırmak gerekmektedir. Yani zekât ibadetinin ifasında devletin bir teşkilatı olacak ve bu teşkilatta çalışanlar hangi ad altında çalışırsa çalışsınlar, maaşlarını zekât kurumundan alacaklardır.

2. 4. MÜELLEFE-İ KULÛB

Kalpleri İslâm'a Müslümanlığa ısındırılmak istenen bu sınıf, zekâtın taksim yerleri arasında 4. üncü sırada zikredilir. Sözlükte “alıştırılan, sevilen, birleştirilen, yakınlaştırmak, ısındırmak anlamındaki (الف) elf (ülfet) kökünden türeyen müellefe ile kalbin çoğulu kulûb (قلوب) kelimesinden oluşturulmuş müellefetü'l-kulûb (müellefe-i kulûb) terkihi gönülleri ısındırılan yumuşatılan kimseler demektir.²⁴⁰ Terim olarak ise Müellefe-i Kulûb: Zekât verilmek suretiyle kalpleri İslâm'a karşı yumuşatılmak, zararsız hale getirilmek veya dinde sebat ettirilmek istenen kimseleri ifade eder.²⁴¹ Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir ayette (Tevbe 9/60) konumuzla ilgili şekilde geçmektedir.

Müellefe-i Kulûb: Maddi olarak bir takım ihşanlarda bulunarak gönüllerinin İslâm'a ve Müslümanlara karşı ısındırılması gerekli Gayri Müslimlerin, dine zarar vermesinden emin olunmak istenen kimselerin ve dine tam teslim olup dinin müntesibi olması istenen kimselerin kalplerini kazanmaktır. Kalpleri İslâm Dinine tam teslim olundurulacak kimseler iki kategoride sınıflandırılmıştır. Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar.

²⁴⁰ A. J. Wensinck, **el-Mu'cem** “elf” maddesi; “Müellefe-i kulûb”, **T. D. V. İslâm Ansiklopedisi** Cilt: 31, s. 475; Mutçalı, s. 22; Mustafa ve diğerleri, s. 24; Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 487.

²⁴¹ Yavuz, s. 399.

2. 4. 1. Müslüman Olanlar

Müellefe-i kulübün Müslüman olanları da kendi içinde gruplara ayrılmıştır:

1) İslâm dini ile henüz yeni tanışmış ancak kalbi dinin güzelliklerini tam manasıyla keşfedememiş, iman kalplerine tam yerleşmemiş kimselerdir. Bu kimselere bu fondan zekât verilerek İslâm dinin kalplere sudur etmesi hedeflenmiştir. Dine yeni girmiş kimseler daha önce inana geldiği dinini terk edip yeni bir dine iltica etmişlerdir. Bu dönem bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Ailesi, akrabaları, yakın çevresi onunla çatışabilmektedir; birçok meselede ona muhalif olunmaktadır. Hatta zamana ve şartlara göre savaş bile yapılmaktadır. İşte bu şekilde sırf Allah ve Rasûlü için birçok sıkıntılara duçar olan kimse, dinimize göre yalnız bırakılmamalı, bilakis tam manasıyla maddi ve manevi desteklenmelidir.²⁴²

“Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre: *“Cenabı Allah Huneyn muharebesinde Resûlün, Hevazin kabilesinin mallarını ganimet olarak ihsan edince, Hz. Peygamber Kureyş kabilesinden bazılarına 100’er deve verdi’.* Enes b. Mâlik bu hususta şu sözü de zikretti: *“Şüphesiz ben küfürden yeni çıkmış olanlara vermekle onları Müslümanlığa ısındırıyorum: kendilerine müdara ediyorum. Diğer insanlar mallarla, siz de Allah’ın Resûlü ile evlerinize dönmekten hoşlanmaz mısınız?”*²⁴³

2) Bir diğer zekâttan pay alan kısım ise, Müslümanlardan liderlik vasfını taşıyan, toplum içerisinde belirli bir konuma sahip olan kimselerdir. Şöyle ki; bu kimseler kabilesi veya grubu arasında saygın bir kimselerdir, o kimselere arkadaşlık yapan Müslüman olmamış onun dengi ahabları vardır. Böyle kimselere zekât verilerek diğer kimselerin özendirilip Müslüman olmaları amaçlanmaktadır. Hz. Peygamber (s. a. s.) böyle durumda olan kimselere zekâttan pay vermiştir. Ebû Said el-Hudrî (r. a)’den rivâyet edildiğine göre: *“Ali (r. a.) Yemen’de iken Rasûlullah’a (s. a. v) bir miktar altın göndermişti de Rasûlullah (s. a. v) o altınları dört kişi arasında paylaştırmıştı. Bunlar: Hanzala kabilesinden Akra b. Habis’e, Fezârî kabilesinden Uyeyne b. Bedr’e ve bir yönden Âmirî kabilesine diğer yönden*

²⁴² Taberî, Cilt: 14, s. 314.

*de Kilaboğulları kabilesine mensup Alkame b. Ulase'ye ve Tâî ve Nebhan oğullarından olan Zeyd ismi verilen kimselerdi. Kureyşin ileri gelenleri dediler ki: "Bizi bırakıp Necid'lilerin büyüklerine veriyor." Rasûlullah (s. a. s.) buyurdu ki: "Onları İslâm'a ısındırmak için böyle yaptım"*²⁴⁴

Yine Hz. Ebû Bekir'in (r. a.) çok iyi birer Müslüman olmalarına rağmen kavminin arasında saygınlığı olan Adiy b. Hâtem ve Zeberkan b. Bedr'e bu fondan zekât vermesi buna örnek olarak gösterilebilir.²⁴⁵

3) Diğer bir grup ise zayıf imana sahip olan Müslüman reislerdir. Bunlar kavmi arasında sözü dinlenen kimselerdir. Bu kimselere de zekâtтан hisse verilerek kalpleri kazanılmaya ve imanları pekiştirilmeye çalışılmaktadır. İhlâs ve samimiyetle dine hizmet edeceği umulan bu şahsiyetlere Resûlullah'ın (s. a. s.) Hevazin'den alınan ganimetlerden bol bol verdiği rivayet edilmektedir. Aralarında münafıklarında bulunduğu, imanları zayıf kimseler olduğu söylenen Mekkeli bir takım şahsiyetler, bu vesile ile İslâm dini ile şereflenmişlerdir. Böylelikle bu izzeti ikram ile birçoğu İslâm dini üzerine hayatlarını sürdürmüş ve iyi birer Müslüman olmuşlardır.²⁴⁶

4) Düşmana yakın sınır bölgelerinde, siperlerde nöbet tutan Müslümanlar da bu fondan faydalanabilmektedirler. Umum İslâm'ın huzuru için bu bölgede nöbet tutan, sınır güvenliğini sağlayan savunma hattındaki bu Müslüman gruplar da, takviye olarak zekâtтан pay alabilmektedirler.²⁴⁷

5) Bir takım nüfuslu Müslümanlardır ki onlar; zekâtı savaş yapmaksızın ödemek istemeyen kimselere karşı nüfus ve tesirlerini kullanırlardı. Bu sayede savaşmaksızın zekât tahsil edilebilmekte idi. İşte bu konumdaki kimseler de desteklenerek umumun maslahatına amel işlenmiş olur.²⁴⁸

6) İslâm dinine yeni girmiş bazı müslümanlara, dinde sebat etmeleri için zekât fonundan pay verilebilmektedir. Zührî'ye göre Müellefe-i Kulûb: Yahudi ve Hıristiyanlardan Müslümanlığı kabul eden kimselerdir. Bu

²⁴³ Canan, Cilt: 5, ss. 205-207; Ebû Bekir er-Râzî, Cilt: 3 s. 124.

²⁴⁴ Müslim, **zekât**, 47; Ebû Davud, **sünnet**, 31

²⁴⁵ Muhammed Abduh, **Tefsîru'l-Menâr**, Kahire, Reşid Rıza Neşri, 1380, Cilt: 10, ss. 574–577.

²⁴⁶ Kurtubî, Cilt: 8, ss. 179–181; Abduh, Cilt: 10, ss. 574–577.

²⁴⁷ Abduh, Cilt: 10, ss. 574–577.

kimselerin dinde sağlıklı bir şekilde sebat edebilmeleri hedeflenmektedir. O bu hususta şöyle demektedir: “*Yahudi ve Hristiyanlardan İslâm’a girenlerdir*’ bunlar zengin de mi olsa? Denilince “*Evet zengin de olsa aynıdır*”²⁴⁹.

2. 4. 2. Müslüman Olmayanlar

Müslüman olmayan müellefe-i kulûb kendi içinde şöyle ayrılmıştır:

1) Kendisine izzeti ikram edip ihsanda bulunulması sayesinde kendinin, ailesinin, kavminin İslâmîyet’e girmesi ümit edilen kimselerdir. Safvân b. Ümeyye buna bir örnektir. Resûlullah (s. a. s.) Mekke’nin fetih edildiği gün Safvan’a eman verdi ve durumunu netleştirmesi için kendisine dört ay mühlet tanıdı. Fetih gününde hazır değildi İslâm dinine girmeden önce Müslümanlarla beraber Huneyn savaşına katıldı. Resûlullah onun gönlünü İslâm’a ısındırmak için bir vadiyi dolduracak kadar deveyi kendisine hediye etti ve şöyle buyurdu: “*Bu fakirlikten çekinmeyenin vermesidir.*” Bu cömertlik karşısında Safvan: “*Rasûlullah (s. a. s.) insanlardan en çok buğzettiğim bir kimse iken Huneyn günü ganimet mallarından bana verdi de verdi insanlardan en çok sevdiğim kimse oldu, dedi.*”²⁵⁰ Daha sonra İslâm dinine giren Safvan iyi bir Müslüman oldu.

Resûlullah’ın İslâm’a kazandırmak maksadıyla kendisinden istenen her şeyi dağıttığı bildirilmektedir. Adamın birisi gelip Allah Rasulünden bazı şeyler istedi. Hz. Peygamberde (s. a. s.) kendisine bir vadide bulunan zekât mallarından birçok koyunu verdi. Adam bunları aldıktan sonra kavmine gidip “Müslüman olunuz. Şüphesiz Muhammed fakirlikten korkmayanın vermesiyle vermektedir, dedi”²⁵¹.

2) Diğer bir sınıf ise kendilerinin şerrinden ve kötülüğünden emin olunmak için ihsanda bulunulan kimselerdir. Rivayete göre bazı kavimler Resûlullah’a gelirlerdi. Kendilerine zekât malından verildiği zaman İslâm’ı

²⁴⁸ Nevevî, Cilt: 6, ss. 185–186. 196–198. 200–203.

²⁴⁹ Taberî, Cilt: 14, s. 314.

²⁵⁰ Tirmizî, **Zekât**, 30; Nesâî, **Zekât**, 79; İbn Kesîr, Eb’ul-Fidâ İmad’uddin, İsmail b. Ömer İbn Kesîr, **Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azîm**, Beyrut, 1385, Cilt: 2, s. 365.

²⁵¹ Şevkânî, Cilt: 4, s. 166.

överler ve “Bu çok güzel bir dindir.” derlerdi. Verilmediği zamanda kınayıp kötülemeye başlarlardı.²⁵² Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet edilir: *“Şüphesiz başkaları bana göre daha sevimli olduğu halde diğerlerine veriyorum. Ben bu şekilde hareket etmeyi, o kimseyi Cenabı Allah’ın yüz üstü cehenneme düşürmemesi için yapıyorum.”*²⁵³

Kurtubî’ye göre müşrikler üç sınıfa ayrılırlar: 1) Akli delil getirmek sureti ile ikna edilerek fikri açıdan İslâm dinine kazandırılanlar. 2) Şartlarına göre mücadele etmek suretiyle fikrinden döndürülenler. 3) Maddi açıdan desteklenip ikram etmek suretiyle küfründen döndürülenler. Müslümanlara liderlik yapan devlet başkanı bu üç sınıftaki müşrikleri tespit eder. Hangi yöntemi uygun bulursa onu uygular.²⁵⁴

2. 4. 3. Hz. Peygamber’in Müllefe-i Kulûb Kapsamında Pay Verdiği Kimseler

Hz. Peygamber (s. a. s.) kalplerini İslâm’a ısındırmak ve şerlerinden emin olmak maksadıyla birçok kişiye zekât vermiş ve olumlu netice almıştır. Bu kimseler şunlardır:

- 1) Ebû Süfyan b. Harb (Ümeyye kabilesinden)
- 2) Hars b. Hişam (Beni Mahzum kabilesinden)
- 3) Abd’ur- Rahman b. Yerbû (Beni Mahzum kabilesinden)
- 4) Süfyan b. Ümeyye (Cuma kabilesinden)
- 5) Süheyl b. Amr (Beni Amir kabilesinden)
- 6) Huvaytıp b. Abd’il- Uzzâ (Beni Amir kabilesinden)
- 7) Hâkim b. Huzzam (Beni Esad kabilesinden)
- 8) Süfyan b. Hars b. Abd’il- Muttalib (Haşim kabilesinden)
- 9) Uyeyne b. Hısn b. Bedr (Beni Fezzâre kabilesinden)
- 10) Ekra b. Hâbis (Beni Temim kabilesinden)
- 11) Mâlik b. Avf (Beni Nadr kabilesinden)

²⁵² Taberî, Cilt: 14, s. 313.

²⁵³ Cessas, Ebû Bekr er-Râzî, Ahmed b. Ali. **Ahkâmu’l-Kur’ân**, İstanbul, 1218, Cilt: 3, s. 123.

²⁵⁴ Kurtubî, Cilt: 8, ss. 179- 181.

- 12) Abbâs b. Mirdas (Beni Süleym kabilesinden)
- 13) Alâ b. Hârise (Beni Sakif kabilesinden)
- 14) Hâris b. Hâris b. Kelde
- 15) Mahreme b. Nevfel
- 16) Umeyr b. Veheb b. Halef el- Cemhi
- 17) Hişam b. Amr
- 18) Said b. Yerbu
- 19) Adiy b. Kays es- Sehmi
- 20) Tuleyk b. Ümeyye
- 21) Hâlid b. Üseyd
- 22) Şeybe b. Osman
- 23) Eb'us- Senabil b. Ba'kak
- 24) İkrime b. Süfyan b. Âmir
- 25) Züheyr b. Ebi Ümeyye
- 26) Hâlid b. Hişam
- 27) Hişam b. Velid b. Muğire
- 28) Süfyan b. Abd'il- Esed
- 29) Sâib b. Eb'is- Saib
- 30) Muti b. El- Esved
- 31) Ebû Cehm b. Huzeyfe b. Gânim
- 32) Uhayha b. Ümeyye
- 33) Nevfel b. Muaviye b. Urve
- 34) Alkame b. Ulâse
- 35) Lebid b. Rebia b. Mâlik
- 36) Hâlid b. Hevze b. Rebia
- 37) Harmele b. Hevze b. Rebia
- 38) Kays b. Mahreme
- 39) Cübeyr b. Mut'im b. Adiy
- 40) Muaviye b. Süfyan.²⁵⁵

²⁵⁵ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişam, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, (Neş. Mustafa es-Şekka ve diğerleri). Kahire, 1955, Cilt: 4, ss. 115–122; İbn Arabî, Cilt: 2, s. 951; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Razi, **Et-Tefsirü'l-kebîr (Mefatihü'l-gayb)** (Neş. M. Muhyiddin b. Abdulhamid), Kahire, 1934, Cilt: 5, s. 680.

2. 4. 4. Hz. Peygamber Sonrası Müellefe-i Kulûb

2. 4. 4. 1. Hz. Ebû Bekir Döneminde Müellefe-i Kulûb'e Pay Verilmemesi

Hz. Peygamber'in (s. a. v) vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'in (r. a) hilafeti esnasında müellefe-i kulûb sınıfından olan Uyeyne b. Hısn ile Ekrâ b. Hâbis halifeye gelerek: *"Ey Allah'ın Resulünün halîfesi! Eğer uygun görürseniz yakınımızdaki ot bitmeyen, çorak, verimsiz araziye bize ver"* dediler. Hz. Ebû Bekir onların bu isteklerini kabul etti. Şura üyelerine bir evrak imzalatırdı. Şura üyelerinden olan Hz. Ömer (r. a.) o gün orada değildi. Evrak'ın imzalanması için Hz. Ömer'e geldiklerinde Hz. Ömer hiddetlendi ve evrak'ı parçalayıp yırttı. O kişiler bu duruma kızıp karşı çıktılar Hz. Ömer (r. a.) onlara: *"Resûlullah (s. a. s.) zamanında Müslümanların sayısı az İslâm dininin hâkimiyeti ise zayıftı, Resûlullah size dini ısındırmak için zekâtta pay vermekte idi. Bugün ise Allah dinini güçlendirdi, bu gibi harcamalar kesildi. İslâm dini üzere sebat ediniz, aksi takdirde bizimle sizin aranızda kılıç konuşur."* Bunun üzerine o kişiler Halife Hz. Ebû Bekir'e (r. a) gelip durumu şikâyet ettiler: *"Halife sen misin Ömer mi?"* dediler. Hz. Ebû Bekir cevaben: *"-O eğer dilerse olur, istemezse olmaz"* diyerek Hz. Ömer'in yaptığını ve dediklerini onaylamış oldu. Orada bulunanlarda bu duruma karşı çıkmayarak icma ettiler.²⁵⁶

2. 4. 4. 2. Müellefe-i Kulûb'ün Ebediyen Kalktığını Savunan Görüş

Müellefe-i Kulûb sınıfının ebediyen yürürlükten kalktığı görüşünde olanların delilleri şunlardır:

a) Hz. Ömer (r. a.) ile Uyeyne b. Hısn ve Ekrâ b. Hâbis arasında cerayan eden olay ve neticesinde sahabenin sukut etmesi.

b) Hz. Ömer' den rivayet edilen benzer bir olay: Hz. Ömer'e (r. a) gelen bir müşrik müellefe-i kulûb adına zekâtta pay ister Hz. Ömer: (r. a.)

“Dileyen inansın dileyen inanmasın” şeklinde cevap verip o kişinin bu isteğini reddeder.

c) Diğer halifelerin de bu uygulamayı devam ettirip herhangi bir kimseye bu fondan zekât vermemeleri.

Müellefe-i kulûb’un ebediyen kalktığını savunan ilim adamları şunlardır:

1) Ebû Hanîfe: Bu sınıfın artık kalktığı yönünde görüşe sahiptir.²⁵⁷

2) İmam Şâfiî: Müellefe-i kulûb’un Müslümanlığı kabul eden kimseler has olduğunu, bu sınıftan Müslümanların faydalanabileceğini belirtir. Gayri Müslimlere zekât değil ancak fey verilebileceğini, zekâtta kâfirin hakkı olmadığını söyler.²⁵⁸

3) Ebû Bekr er-Râzî: Ona göre bu sınıfa pay verilmesi İslâm’ın ilk yıllarda zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Şimdi ise İslâm güçlenmiştir. Dolayısıyla bu sınıf tarihe kavuşmuştur.²⁵⁹

4) Ebû Ca’fer: Bugün artık müellefe-i kulûb sınıfına ihtiyaç kalmadığını savunmaktadır. Resûlullah devrine has olduğu, Ebû Bekir’in hilafeti devrinde bu uygulamanın kalktığını söyler.²⁶⁰

5) Hibbab b. Cebele: Bugün artık bu sınıfın olmadığını savunur.²⁶¹

6) İmam Hasan: Hz. Peygamberin döneminde mevcut olan bu sınıfın artık bugün olmadığı görüşündedir.²⁶²

7) Şevkânî: İki görüş mevcuttur bu görüşlerden birisi bu sınıfın kalktığıdır.²⁶³

8) Âmir eş-Şa’bî: Müellefe-i kulûb’un Peygamber sonrası dönemde kesildiğini söyler.²⁶⁴

²⁵⁶ Alâuddin Ebû Bekr b. Mes’ud b. Ahmed el-Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi**, Kahire, 1327, Cilt: 2, s. 45; Cessas, Cilt: 3, s. 124.

²⁵⁷ Cessas, Cilt: 3, s. 124.

²⁵⁸ Şâfiî, Cilt: 2, s. 61; Elmalî, Muhammed Hamdi Yazır. **Hak Dini Kur’ân Dili**, Ebuzziya Matbaası, İstanbul, 1935, Cilt: 3, s. 2577.

²⁵⁹ Cessas, Cilt: 3, s. 124.

²⁶⁰ Cessas, Cilt: 3, s. 124.

²⁶¹ Taberî, Cilt: 10, s. 113.

²⁶² Cessas, Cilt: 3, s. 124.

²⁶³ Şevkânî, Cilt: 2, s. 373.

²⁶⁴ Taberî, Cilt: 14, s. 315.

2. 4. 4. 3. Müellefe-i Kulûb'un Her Devirde Var Olabileceği Görüşü

Müellefe-i kulûb sınıfının her devirde baki kaldığını savunanlara göre; ayet nesh edilmemiştir, zira nesh ancak ayet ve hadislerle gerçekleşir. Bu da Hz. Peygamberin uygulamaları arasında olmadığına göre hüküm bakidir. Ayrıca zekâtın sarf yerlerinin anlatıldığı ayet son inen ayetlerdendir; bu da göstermektedir ki müellefe-i kulûb sınıfı kaldırılmamıştır.²⁶⁵

1) Zührî: Neshin söz konusu olmadığını söyler. Ancak Hz. Ömer'in uygulamasını doğru kabul eder. O dönemde ihtiyaç kalmadığı için kaldırılmıştır fakat ihtiyaç durumunda yine uygulamaya koyulabilir, bu diğer sınıflar için de söz konusudur demektir.²⁶⁶

2) İbn Arabî: İslâm dini güçlü olduğunda bu sınıfın düşeceğini, ihtiyaç duyulduğunda ise bu sınıfa yeniden hisse verileceğini söyler.²⁶⁷

3) Kurtubî: Müellefe-i Kulûb'un baki olduğu görüşündedir. Devlet başkanı uygun durumlarda bu sınıfa gerekli yardımı yapabilir.²⁶⁸

4) İbn Kudâme el-Hanbelî: Ayetin gayet açık olduğunu, Hz. Peygamberin bunu uyguladığını ve çok miktarda verdiğini, başka bir ayetle nesh edilmediğini, dolayısıyla sahabe sözü ile kitap ve sünnetin terk edilemeyeceğini, binaen aleyh neshin mümkün olamayacağını bildirir.²⁶⁹

5) Fahreddin er-Râzî'nin bu konudaki fikri şöyledir: Ayete göre müellef-i kulûb'un Müslümanlardan ya da müşriklerden olacağına dair bir kayıt yoktur. Ayette mutlak olarak kalpleri yakınlaştırılanlar buyruluyor bu ifade ile Müslüman'a ve Gayri Müslim'e zekât verileceği çıkar. Dolayısıyla bu hüküm nesh edilmiş değildir, devlet reisi müellefe-i kulûb'ten pay verebilir.²⁷⁰

²⁶⁵ Kardâvî, Cilt: 2 ss. 594- 611.

²⁶⁶ Şevkânî, Cilt: 2 s. 373.

²⁶⁷ Yazır, Cilt: 3, s. 2576.

²⁶⁸ Kurtubî, Cilt: 8, ss. 179- 181.

²⁶⁹ İbn Kudâme, Cilt: 6, s. 427.

²⁷⁰ Râzî, Cilt: 4, s. 680.

2. 4. 5. Müellefe-i Kulûb Konusunda Mezheplerin Görüşleri

2. 4. 5. 1. Hanefî Mezhebi

Hanefî âlimlere göre Müellefe-i Kulûb'ün hissesi nesh edilmiş ve kaldırılmıştır. Peygamberden sonra bunlara bir pay verilmemiştir. Artık ehli küfre, gönlünü İslâm'a ısındırmak veya başka bir nedenle zekâtтан hisse verilmez. İlk dönemlerde pay verilmesinin sebebi ise İslâm'ın zayıf olmasındandır. Ancak İslâm ve Müslümanlar güçlenmiştir, artık bunlara ihtiyaç kalmamıştır.²⁷¹ Onlara göre müellefe-i kulûb'ün hissesi diğer yedi sınıfa dağıtılır.

2. 4. 5. 2. Şâfiî Mezhebi

Şâfiî Mezhebi Âlimlerinin görüşleri şu şekildedir: Kâfirlerin kalplerini İslâm'a ısındırmak için zekâtтан değil, fey ve diğer devlet gelirlerinden pay verilebilir. Zekâtтан verilemez, çünkü zekâtта kâfirin hakkı yoktur. Müslüman müellefe-i kulûb'a gelince iki görüş ortaya çıkar. Birinci görüşe göre verilmez çünkü İslâm artık güçlenmiştir malla kalplerin ısındırılmasına ihtiyaç kalmamıştır. İkinci görüşe göre ise verilebilir. Çünkü Peygamber sonrasında da aynı şartlar oluşabilir. Bu noktada iki görüş ortaya çıkar birinci görüşe göre: Ayetle amel edilip zekâtтан pay verilebilir; diğer görüşe göre ise sadece fey ve devlet gelirlerinden verilebilir. Şâfiî âlimler, mensubu bulunmaması durumunda, müellefe-i kulûb'ün diğer kalemlere aktarılmasını veya bazı sınır boylarının güvenliği için harcanması gerektiğini söylerler.²⁷²

2. 4. 5. 3. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebine göre iki görüş ortaya koyulur. İslâmın güçlenmesinden sonra artık müellefe-i kulûb kalktı diyenlere karşı hakkın

²⁷¹ Kâsânî, Cilt. 2, s. 45.

devam ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Onlara göre verilmeyen hisse yedi sınıfa taksim edilir.²⁷³

2. 4. 5. 4. Hanbelî Mezhebi

Mezhebe göre müellefe-i kulûb'ün hükmü bakidir. Hz. Peygamber bu sınıfa pay vermiştir. İhtiyaç durumunda yine verilebilir. İhtiyaç durumu hâsıl olduğunda zekât vermeyi men etmek doğru bir davranış değildir.²⁷⁴

2. 4. 5. 5. Ca'feriyye Mezhebi

Müellefe-i Kulûb payının kalıcı olduğunu ve neshinin mümkün olmadığını savunurlar.²⁷⁵

2. 4. 5. 6. Zeydiyye Mezhebi

İhtiyaç duyulması halinde bu hüküm her zaman ve her devirde geçerliliğini korur.²⁷⁶

2. 4. 5. 7. Müellefe-i Kulûb'ün Günümüzdeki Durumu

Ayetten anlaşıldığına göre hüküm açıktır. Kalpleri kazanılacak kimseleri tespit edip, iman noktasında zafiyeti olan kimseleri bu fondan desteklemek gerekmektedir. Müslümanların aleyhinde faaliyet gösterecek cemiyet, kuruluş ve kişiler bu yöntem sayesinde İslâm halkasına dâhil edilebilir. Öncelikle bu hizmet, fertleri aşan siyasi ve içtimai bir görev olduğu için devlet başkanının vazifesidir. Devlet başkanı desteklenecek kuruluş ve kimseleri tayin ve tespit etmelidir. Şayet ilgisiz ve sorumsuz olduğu zamanlarda ilgili merci ve kuruluşlar bu işin sorumluluğunu

²⁷² Şâfiî, Cilt: 2, ss. 74–76; Nevevî, Cilt: 6, ss. 197–198.

²⁷³ Kurtûbî, Cilt: 8, s. 115.

²⁷⁴ İbn Kudâme, Cilt: 6, s. 427.

²⁷⁵ Muhammed Cevad Muğniyye, **Fıkhu'l-İmam Ca'fer es-Sadık**, Cilt: 2, s. 90.

²⁷⁶ Ebu'l-Hasen, Cilt: 1, s. 513.

üslenmelidir. Bu gibi durumlarda İmam Şâfiî zekât tevziinden sorumlu kimsenin bu işi üslenmesi gerektiğini bildirmektedir.²⁷⁷ Cemiyetlerin, cemaatlerin ve ilgili kurumların, otorite boşluğunda bu işi üslenebilecekleri ifade edilmiştir.²⁷⁸

Kuveyt'te 2-3 Aralık 1992 yılında gerçekleşen “*Güncel Zekât Meseleleri Toplantısı*” neticesi müellefe-i kulûb sekiz sınıftan biri olarak kabul edilmiş ve fonun işlevselleşmesi adına karar alınmıştır. Dinin amacına hizmet edecek şekilde bu fondan yararlanılmalıdır. Amacın hâsıl olması için titiz bir çalışma ile kişi, kurum ve kuruluşlar belirlenip; en verimli ve etkili yöntemler kullanılmalıdır.

2. 4. 5. 8. Değerlendirme

Zekâtın verileceği yerlerin dördüncüsü “Müellefe-i kulûb’tur. “ ألف ‘يألف، ألفاً، ألفة’ kökünden gelen bu kavram tef’îl babından ism-i mef’ul’dur. Te’lif dağınık parçaları bir araya getirerek bir düzen içinde bir birine bağlamak, birleştirmek, vasl etmek, alıştırmak, anlamlarını ifade eder. Buna göre müellefe-i kulûb, “İslam dinine alıştırmak, Müslüman olmayanların İslam’a rağbetini sağlamak, onları dine ısındırmak için sadakalardan kendilerine pay ayrılan kimseleri ifade eder. Hz. Peygamber (s. a. s.)’in bu amaçla kendilerine sadakalardan pay ayırıp verdiği kimselere müellefe-i kulûb denilmiştir. Kaynaklardan tespit ettiğimize göre Hz. Peygamber (s. a. s.) yaklaşık 100 kişiye müellefe-i kulûb fonundan pay vermiştir.

Müellefe-i kulûb fonunun hedefi yabancı din ve ideolojilerin baskısı altında kalan Müslümanları baskıdan kurtararak özgürce inanmalarını ve inançlarının gereğini özgürce yerine getirmelerini sağlamaktır. Nitekim ilk Müslümanlar bu yolla kâfir ve müşriklerin baskısından kurtulmuşlar ve İslam dininde sebat etmişlerdir. Bu vesile ile çok sayıda gayr-i Müslim’in de Müslümanlığa girmesi söz konusu olmuştur.

Hz. Peygamber’in (s. a. s.) vefatından sonra halifelik makamına atanan Hz. Ebû Bekir (r. a.) döneminde: Hz. Ömer’in (r. a.) karşı çıkması ile

²⁷⁷ Şâfiî, Cilt: 2, s. 63.

müellefe-i kulûba zekâtın pay verilmesinden vazgeçilmiş ve sahabeden hiç kimse buna karşı çıkmadığı için üzerinde sukutî icma' da vaki olmuştur. Oysa zekâtın verileceği yerler, Tevbe suresinin 60. âyetinde açıkça ifade edilmiş ve Hz. Peygamber (s. a. s.) tarafından da uygulamaya konmuştur.

H. Ömer (r. a.) bu fondan bazı kimselere zekât vermeye devam edilmesine karşı çıkarken, İslam devletinin hâkimiyeti sebebiyle Müslümanların güçlendiklerini ve baskı altında olmadıklarını, dolayısıyla hükmün gerekçesinin kalktığını ileri sürmüştür. H. Ömer (r. a.) Kur'ân ve sünnet nasları ile sabit olan bir hükmün önce gerekçesini tespit etmiş, sonra bu gerekçeye göre kıyas yaparak yeni bir hüküm getirmiştir. İşte bu yeni hüküm istihsandır.²⁷⁹ Asıl olan hüküm (kural) müellefe-i kulûba zekât vermektir. H. Ömer'in (r. a.) ileri sürdüğü gerekçe ise müslümanları baskıdan kurtarmaktır. Yeni hüküm aynı gerekçe ile müellefe-i kulûba zekât vermemektir. Burada illet (gerekçe) gizli olduğu için, onu ortaya çıkarıp yeni bir kıyas yapıncı, kuralın tam tersi olan bir hüküm elde edilmiştir. H. Ömer'in (r. a.) müdahalesinden sonra ortaya çıkan bu yeni hükmün gerekçesi devam ettiği için ondan sonra gelen Râşid halifeler de buna dokunmayıp uygulamayı aynen korumuşlardır. Dolayısıyla müellefe-i kulûb'a zekâtın pay verilmemesi üzerinde sahabenin icmaı hâsıl olmuştur.

İlk dört halifeden sonraki dönemde ortaya çıkan dört mezhep imamı ile diğer fakihler de aynı gerekçe ile müellefe-i kulûba zekât verilmesi gerektiği hakkında herhangi bir görüş ileri sürmemişler; icma'ya aynen uymuşlardır. Daha sonraki dönemlerde iki görüş ortaya çıkmıştır:

- Birincisi müellefe-i kulûb'un Kur'ân'da ki payının düştüğüdür. Bunun dayandığı delil H. Ömer'in devlet yetkisine dayalı uygulaması ve şûranın verdiği icma' kararıdır. Bu görüşü savunanlara göre müellefe-i kulûb H. Peygamber (s. a. s.) dönemine ait bir uygulama idi. Ondan sonra müellefe-i kulûb sınıfı kalkmıştır. Bu görüşü savunanlar: Rey ekolü

²⁷⁸ Kardâvî, Cilt. 2, ss. 594- 601-602.

²⁷⁹ İstihsan; müctehidin bir meselede, kendi kanaatince o meselenin benzerleri için verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren nass (ayet-hadis), icmâ, zaruret, gizli kıyas, örf veya maslahat gibi bir delile dayanarak başka bir hüküm vermesidir. Kıyası terkedip, insanlar için en uygun olanı almak, şahıs veya toplum bir meselede sıkıntıya düşünce müsamaha, kolaylık ve ruhsatlarla hareket etmekten ibarettir.

mensupları ile Malikî ve Şafiî mezhepleridir. Ebû Cafer et-Tahavî, İmam Hasan, Ebû Bekr er-Râzî, el-Cessas, Hıbban b. Cebele ve diğerleri bu görüşü savunmuşlardır.

- İkincisi müellefe-i kulûb'un payının düşmediğidir. İkinci görüşü savunanlar müellefe-i kulûb'un payının Kur'ân ve sünnet nasları ile sabit olduğunu, aksine bir nas bulunmaksızın bu hükmün yürürlükten kalkmasının mümkün olmadığını, Hz. Peygamber'in (s. a. s.) vefatından sonra ise vahyin kesildiğini, dolayısıyla bir nesihten söz edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşte olanlar şunlardır: İmam Zührî, Kurtubî, Şevkânî, İbn Arabî, İmam Tahavî, İbn Kudâme el-Hanbelî, Abdurrahman el-Benna, Fahreddin er-Râzî, Hanbelî mezhebi, Kasım b. Sellâm ve Muhammed Abduh.

Müellefe-i kulûbun günümüzde tartışmasız bir şekilde yeniden yürürlüğe konulması için çağdaş bir fıkıh konseyi oluşturulması ve başlangıcında bir şura tarafından başlatılan uygulamanın aynı gerekçe ile yine başka bir şura kararı ile yeniden devreye sokulması gerekir.²⁸⁰ Burada şu hususa vurgu yapmak gerekir ki: Müellefe-i kulûbün artık kalktığını söyleyenler, ilgili ayetin nesh edildiğini iddia etmemektedirler. Onlar bazı sahabe uygulamalarına ve diğer sahabenin sukutuna dayanmaktadırlar. Öyle görünüyor ki; sahabe sonrası dönemden günümüze kadar geçen zamanda müellefe-i kulûb diye bir sınıfın bulunmadığını, dolayısıyla bu sarf yerinden kimseye zekât verilmeyeceğini ifade edenler, İslamı ve Müslüman toplumu daima üstün görmek, müellefe-i kuluba muhtaçlık hissetmemek düşüncesini taşımaktadırlar.

2. 5. KÖLE

Rikâb (الرقاب) rakâbe (رقبة) kelimesinin çoğuludur. Boyun demektir. Boyunduruk altındaki köle ve cariyedir. Bir cüz zikredilerek bütün vücut

²⁸⁰ Yunus Vehbi Yavuz, , “Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması(9. Teblig)’, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât*, İsav Yayınları Ensar Neşriyat. İstanbul 2008. ss. 308–312.

kastedilmektedir.²⁸¹ Kur'ân-ı Kerîm köleliğin insan boynunda sanki bir tasma olduğuna işaret ederek; kölelikten kurtulmanın, boynundaki tasmayı çözmek ve ızdıraptan kurtulmak olduğunu bildirilir. Köle: hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlardan farklı ve aşağı statüde kabul edilen kimse ve sınıfın adıdır.²⁸² Türkçede bu statüde bulunan erkeğe: “köle”, “kul”, “bende”, “halaylık” ve “esir”; kadına ise: “câriye”, ve “odaklık” denir. Arapçada: “abd”, “rakîk”, “mamlûk”, “kinn”, “rakabe”, “vasif” ve “mülkül-yemin”; kadın köleler için: “mamlûke”, “vasîfe”, “câriye”, “eme”, ve “ğurre” kelimeleri kullanılır. Farsçada: “bende” ve “gulâm” “köle”; “kenîz” ise “cariye” anlamındadır. Belirli dönemlerde “mamlûk” daha çok beyaz, “abd” ise zenci köleler için kullanılmıştır. İspanyada ise siyah köleler için “hadim” kelimesi tercih edilmiştir.²⁸³ Zekâtın verileceği yerlerden beşinci sırada geleni köleler sınıfıdır. Bu sınıfın zekâtıdan pay alabilmesi İslâm dininin insana verdiği değerin bir göstergesidir. Zekâtıdan harcama yapılmasıyla İslâm, kölelik sınıfıyla tedrici yoldan mücadele etmektedir.

2. 5. 1. İslâm Dini Öncesi Kölelik

Tarihi çok eskilere dayanan kölelik, Eski Mısır ve Yakın Doğuda oldukça yaygındı. Bu statüdeki insanlar daha ziyade savaş esiri, komşu kabile ve kavimlerden kaçırılan, babaları veya yakınları tarafından satılan çocuklar, işledikleri bir suç yüzünden cezalandırılan kimselerden oluşmakta idi.²⁸⁴ Batı dünyasında kölelerin hiçbir sosyal hakkı ve statüsü yoktu. Kölelik, tarihi bir olgu olarak kabul edilmekteydi. Tevrat'ta ve İncil'de köle azadı ile ilgili her hangi bir hükme rastlanamaz. Ancak efendisi tarafında gözü kör edilen veya dişi kırılan, Yahudi olmayan kölenin hürriyetine kavuşabileceğinden söz edilmektedir.²⁸⁵

Evlenme, mal, mülk edinme hakkına sahip olamayan kölelerin yaşam şartları oldukça elverişsizdi. Zaman, zaman isyan edip başkaldırıp sosyal

²⁸¹ İbn Manzûr, Cilt: 1, s. 427-428.

²⁸² Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 383.

²⁸³ “Köle”, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 26, s. 237.

²⁸⁴ Tekvin 9/20–29. Levililer 25/39. II. Krallar 4/17. Çıkış 21/7.

²⁸⁵ Çıkış 21/26.

olaylara neden olmuşlardır. Arap yarımadasında ise Hicaz bölgesinde kölelik oldukça yoğundu. Bu bölgede de durum diğer yerlerden farksızdı. Köleler insanlığa yakışmayan muamelelere maruz kalıyorlardı.²⁸⁶

2. 5. 2. İslam Döneminde Kölelik ve Esirlere Uygulanabilecek Muameleler

İslâm Dinin geldiği dönemde kölelik toplumun yapısına yerleşmiş, tüm devletler tarafından benimsenmiş bir vaziyette idi. İslâm Dini de bu olguyu tamamen yok saymadı. Bazı kıstaslara göre şekillendirdi. Köleliği savaş sonrası durumlarda alternatif bir yol olarak kabul etti. Tamamen köleliği kaldırma yoluna gitse idi, İslâm devletinin aleyhine sonuçlar elde edilebilirdi. Gayr-i müslimlerin müslüman tebeaya uyguladıkları muamele, sürekli esirleştirme ve sindirme politikası üzerine kurulu idi. Devletin devamı için bu sistem devam etti. İslâm kölelik statüsünü savaş hali durumuna bağladı. Temele hürriyet prensibini yerleştirdi. Savaş kaçınılmaz olduğu durumlarda esirlere uygulanacak muameleler konusunda alternatif yollar konuldu.²⁸⁷ Âlimlere göre esirlere uygulanabilecek muameleler şunlardır:

2. 5. 2. 1. Öldürme

Kaçınılmaz olduğu durumlarda savaş esirlerinin öldürülebileceği konusunda İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. Delilleri ise Hz. Peygamber'in (s. a. s.) bazı savaş esirleri hakkındaki uygulamalarından tevâtür yolu ile gelen haberlerdir.²⁸⁸ Öldürme savaş devam ederken caizdir, aksi takdirde mekruh olur diyen âlimlerimizde vardır.²⁸⁹ Esir edilmezden önce İslâmîyet'i kabul eden bir kimse ne öldürülebilir ne de köle edilebilir. Esaret altında iken İslâm dinini kabul eden bir kimse ise öldürülemez.

²⁸⁶ İbn Hişâm, Cilt: 1, ss. 214–222.

²⁸⁷ İbn Kudâme, Cilt: 6, s. 112.

²⁸⁸ Cessas, *Ahkâmû'l Kur'ân*, Cilt: 3, s. 391.

²⁸⁹ Bu görüş şu ayete dayanır: **Bakara** 2/ 191.

2. 5. 2. 2. Köle Edinme

Savaş esnasında ele geçirilen esirlerin savaş esiri statüsüne geçirilmesi İmam Mâlik ve Ebû Hanife'ye göre caizdir. Bazı Hanefî hukukçulara göre ise caiz değildir.²⁹⁰

2. 5. 2. 3. Karşılıklı Mübadele Yoluyla Salıverme

İslâm devletine göre savaştaki esirlerin mübadele yoluyla özgürlüğüne kavuşturulması mümkündür.²⁹¹

2. 5. 2. 4. Fidyeye Karşılığında Özgürlüğüne Kavuşturma

Esirlere fidye karşılığında²⁹² veya bir bedel ödeyerek²⁹³ özgürlüğüne kavuşmasına müsaade edilmektedir.²⁹⁴

2. 5. 2. 5. Karşılıksız Salıvermek

Düşman esirlerinin karşılıksız salıvermesi çoğunluk hukukçulara göre caiz değildir. Bu düşmanın güçlenmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda savaş esnasında mücadele eden askerlere haksızlık edilmiş olmaktadır. Şâfiî ise meccanen salıvermeyi caiz kabul etmektedir. Savaş esnasında esir alınan kimse Müslümanlardan ise o kimse köle yapılamaz. Esir alınan çocukları ve kadınları öldürmek ise caiz değildir. Yukarıda saydığımız diğer yöntemler uygulanır. Karı koca olarak esir alınan kimseler İslâm ülkesine getirilmişse nikâhları devam eder, sadece kadın esir alınmışsa nikâh sona erer.²⁹⁵

²⁹⁰ Cessas, Cilt: 5, s. 268–272.

²⁹¹ Cessas, Cilt: 5, s. 268–272.

²⁹² **Muhammed** 47/ 4.

²⁹³ Bedir Gazvesi esnasında ele geçirilen savaş esirlerinin bir bölümü para karşılığında veya on kişiye okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılmıştır.

²⁹⁴ Cessas, Cilt: 5, s. 268–272.

²⁹⁵ Bilmen, Cilt: 3, s. 402.

2. 5. 3. Kölenin Dini ve Hukuki Durumu

2. 5. 3. 1. İnanç ve İbadet Açısından Köle

Müslüman bir kimsenin hizmetinde bulunan bir kölenin inanç özgürlüğü vardır. Efendisi bu konuda onu zorlayamaz.²⁹⁶ Özgürce istediği şekilde istediğine inanabilir. İbadetler noktasında hür insanlar statüsündedir. Ehliyeti kısıtlı olduğu için yükümlülükleri sınırlıdır.²⁹⁷ Namaz ve oruçtan sorumlu, haç ve zekâtta ise sorumlu değildir.²⁹⁸

2. 5. 3. 2. Hukuki İşlemler Açısından Köle

Köleler mülkiyete tabi olma ve tasarrufa konu olma bakımından eşya gibidir, alınıp satılabilir, hibe edilebilir, kiralanabilir. Köle eksik vucûb ehliyetine²⁹⁹ sahiptir mülk edinemez, kazancı efendisinin olur. Ona verilecek diyeti efendisi alır. Köle başkasına zarar vermişse efendisi bu zararı ödemez. Köle ve cariyelerin evlenmesi efendisinin iznine bağlıdır. Efendisi zorla evlendirebilir, fakat boşanma konusunda köle muhayyerdir.³⁰⁰

2. 5. 4. Kölelerin Evlenmesi

1) Hür bir erkek, cariyesiyle nikâh söz konusu olmadan cinsel bir hayat yaşayabilir. Aynı zamanda cariyeyi nikâh altına alıp eşi yapabilir. Hür olan eşle cariyeye nikâh altında toplanamaz. Hür bir erkek başkasının kölesiyle efendisinin iznini alarak, mehrini vermek koşuluyla evlenebilir.³⁰¹

2) Hür bir kadın, kendi rızasıyla başkasına ait olan köle ile (kendi kölesi değil) evlenebilir.³⁰² Koca satın alma, miras, hibe vasiyet vb. yollarla

²⁹⁶ **Bakara** 2/256.

²⁹⁷ **Bakara** 2/286.

²⁹⁸ Akyüz, s. 516.

²⁹⁹ **Ehliyet:** kişinin dini ve hukuki hükme konu (muhatap) olmaya elverişli oluşu demektir. **Vucûb Ehliyeti:** kişinin haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme ehliyetidir.

³⁰⁰ Akyüz, s. 516.

³⁰¹ **Bakara** 2/ 221.

³⁰² **Bakara** 2/ 221.

değil kendi iradesiyle evliliği kabul etmelidir. Kadının velisi evliliğe denklik bakımından itiraz etmemelidir. Doğacak çocuklar hür statüsünde kabul edilir.

3) Köleler ve cariyeler efendilerinin izniyle evlenebilir. Aynı efendinin ya da farklı efendinin köleleri olması sonucu değiştirmez. Doğan çocuk annenin efendisine ait olur. Çoğunluğa göre köle iki kadınla, İmam Mâlik'e göre ise dört kadınla evlenebilir. Kocasını ölen ya da boşanan cariyeler hür kadınların yarısı kadar iddet bekler. Köle had cezası gerektiren durumlarda hür kimselere nispeten yarı ceza alır. Zinada bekâr köle hürlerle göre yarı ceza alır,³⁰³ köle ve cariye evli de olsalar zina suçunda re'cm edilmezler. Zina iftirasında da yarı ceza alırlar. İrtidât³⁰⁴ ve hırsızlık suçlarında ise tam ceza alırlar. Kısas durumlarında da yine aynı ceza ile ceza alır. Bir köleyi öldüren kimsede kısas yoluyla ceza alır bu İslâm'ın insana verdiği değerdir, neticede kölede insandır.³⁰⁵

2. 5. 5. Köle Çeşitleri

İslâm âlimleri köleleri çeşitli sınıflara ayırmışlardır:

2. 5. 5. 1. Kinn

Halis köle veya cariye demektir.³⁰⁶ Köleliğin en zor olanıdır. Efendisi tarafından serbest bırakılmadıkça özgürlüğünü elde edemez. Efendisi öldüğü takdirde varislere miras olarak kalır.³⁰⁷

³⁰³ Nisa 4/ 25.

³⁰⁴ İrtidât: Bir Müslüman'ın dinini terk etmesi.

³⁰⁵ “Köle”, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 26 ss. 237–248.

³⁰⁶ Erdoğan, s. 307.

³⁰⁷ “Köle”, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 26 ss. 237–248.

2. 5. 5. 2. Müdebber

Azad olması efendisinin ölümüne bağlı olan köle.³⁰⁸ Efendisi “Ben öldüğüm takdirde sen serbestsin’ derse köle efendisi öldükten sonra hürriyetine kavuşur. Varisleri bu konuda hak talep edemez.³⁰⁹

2. 5. 5. 3. Mükâteb

Efendisiyle sözleşme yapmış köle.³¹⁰ Şarta bağlı bir şekilde efendisiyle anlaşma yapmış, efendisi: “Şunu yapar veya şu kadar para getirdiğin takdirde özgürsün’ der, köle de efendisinin isteklerini yerine getirirse özgürlüğüne kavuşur. Allah Teâlâ bu şekil özürlüğüne kavuşmak isteyen kölelerle, Müslümanların anlaşma yapmasını teşvik etmektedir.³¹¹

2. 5. 5. 4. Ümmü Veled

Efendisinden çocuğu olan cariyedir.³¹² Hiçbir şekilde satılması, hibe edilmesi mümkün olmayan köledir. Efendisi hayatta iken özgürlüğüne kavuşturabilir. Şayet özgürlüğüne kavuşturmazsa, efendisi öldüğü zaman özgürlüğüne kavuşur. Her hangi bir sözleşme yapmasına ihtiyaç yoktur.³¹³

2. 5. 6. Zekâtta Pay Verilebilecek Köle Çeşitleri

Zekât ayetinde geçen (الرقاب) “Rikâb=köleler’ kelimesinin ifade ettiği mana ve hangi köleleri kapsadığı hakkında İslam Hukukçularının görüşleri şunlardır:

³⁰⁸ Erdoğan, s. 413.

³⁰⁹ “Köle”, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 26 ss. 237–248.

³¹⁰ Erdoğan, s. 417.

³¹¹ Nur 24/33. Serahsi, Cilt: 2 s. 202; Abduh, Cilt: 10 s. 578.

³¹² Erdoğan, s. 592.

³¹³ Yavuz, s. 419.

2. 5. 6. 1. Zekâtta Pay Verilecek Kölenin Sadece Mukâteb Köle Olduğu Görüşü

Rikâb kelimesinin mukâteb köle olduğunu savunanlar şunlardır: Ebû Hanife ve Hanefîler,³¹⁴ İmam Şâfiî ve Şâfiîler, ³¹⁵ İmam Mâlik: Bu konuda dört farklı rivayet nakletmiştir. Bir görüşü bu kelimenin mukâteb köle olduğudur,³¹⁶ Hanbelî mezhebi, Hz. Ali b. Ebi Tâlib, Atâ, Sevrî, Leys, Saîd b. Cübeyr, İmam Zührî ve İbn Zeyd, İmam en-Nehaî, Hasan el-Basrî, Mukâtil, Ömer b. Abdülaziz, İbn Abbâs.³¹⁷

Ebû Hureyre'den (r. a) rivayet edilen bir hadis şu şekildedir: *Üç kısım insan vardır ki Allah onlara mutlaka yardım eder. 1- Hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapıp borcunu ödemeye çalışan köle. 2- İffetli kalmak için evlenip borçlanan kimse. 3-Allah yolunda savaşan mücahid.*”³¹⁸

2. 5. 6. 2. Zekâtta Pay Verilecek Kölenin Mutlak Köle Olduğu Görüşü

Bir takım fıkıh uzmanlarına göre ayetteki “Rikâb”dan maksadın mutlak köle olduğu görüşüdür. Bu görüşe sahip fıkıh bilginleri şunlardır:

1) İmam Mâlik: Bir kimse malının zekâtından köle satın alıp azat ederse bu onun zekâtına sayılır. Kölenin velayet hakkı (ölünce miras hakkı) ise efendiye ait olmayıp bütün Müslümanlara aittir. (Buna göre mirası da devlete düşer) Bir devlet adamı zekât parası ile köle satın alıp azat edebilir.³¹⁹ 2) İbn Abbâs: Bir kimsenin malının zekâtını hac yolunda veya köle azat etmek için harcamasında engel bulunmadığını söyler. 3) İbn Arabî: Ayetteki “rikâb” kelimesinin köle azat etmek olduğunu söyler. ³²⁰ 4) Abdur-

³¹⁴ Serahsî, Cilt: 2, s. 202.

³¹⁵ Mâverdî, s. 118.

³¹⁶ Mâlik, Cilt: 1, s. 59.

³¹⁷ Şevkânî, **Feth’ul-Kadir**, Cilt: 2, s. 59; **Fetâva-i Hindiye**, Cilt: 1, s. 188.

³¹⁸ Tirmizî, **Fedailül Cihad**, 20; **Müsned** 9258; İbn Arabî, Cilt: 2, s. 955.

³¹⁹ Mâlik, Cilt: 1, s. 59.

³²⁰ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 955.

rahman el-Benna. 5) Ahmet Hamdi Akseki.³²¹ 6) Hasan el-Basrî. 7) Şevkânî.³²²

2. 5. 6. 3. Her İki Manadır: (Mukâteb ve Mutlak)

Ayette kastedilen mananın her ikisini de kast ettiği yönünde görüş bildirenler de vardır. Bu kimseler şunlardır: Zührî, Şevkânî, Muhammed Abduh. İfadenin mutlak olduğu onu kayıtlandıracak bir karine bulunmadığını söylerler. Ve derler ki zekât parası ile köle satın alınıp serbest bırakılabilir.³²³

2. 5. 7. Kölelerin Âzad Edilmesi

2. 5. 7. 1. Gönüllü Âzad

Köle azat etmeyi, İslâm dini inanlara teşvik etmiş, Allah katında en faziletli iş kabul edip, Allah'a yakınlaşmaya vesile kılıp, bu tür işleri takvadan saymıştır.³²⁴ Bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ

*“Fakat o sarp yokuşu aşmaya çalışmadı. Böyle yaparak verilen nimetlerin şükrünü eda etmedi. Sarp yokuş, bilir misin nedir? Sarp yokuş: bir köleyi, bir esiri hürriyetine kavuşturmadır.”*³²⁵

Hız. Peygamber (s. a. s.) her vesile ile kölelerin özgürlüğüne kavuşturulmasını teşvik etmiştir: *“Kim Müslüman bir köleyi azad ederse o kölenin her organına karşılık Allah da onun bir organını cehennemden azad eder.”*³²⁶ *“Rasûlullah güneş ve ay tutulmaları sırasında köle azad etmeyi*

³²¹ Ahmet Hamdi Akseki, **İslâm Dini: (İtikad, İbadet ve Ahlâk)** 9. Baskı. D. İ. B. Yay, Ankara, 1933, s. 218.

³²² Şevkânî, **Feth'ul Kadir**, Cilt: 2, s. 373.

³²³ Şevkânî, **Feth'ul Kadir**, Cilt: 2, s. 373.

³²⁴ **Bakara** 2/ 177.

³²⁵ **El-Beled** 90/ 11–13 Not: Gerek mevcut Tevrat, gerek İnciller yabancı köle âzad edilmesinden bahsetmezler. Yahudi kölenin âzadı: (KM, Çıkış 21,2–3; Tesniye 15,12–15) cümlelerinde geçer. Kur'ân-ı Kerîm ise bu konuda birçok düzenlemeler yapıp çeşitli vesilelerle, çok yaygın biçimde kölelerin hürriyetlerine kavuşmasını sağlamıştır. (Bkz.: Suat Yıldırım, **Açıklamalı Kur'an Meali**)

³²⁶ Buhârî, **Kefârât**, 6; Müslim, **İtk**, 23; Ebû Dâvûd, **İtâk**, 13; Tirmizî, **Nüzûr**, 14.

tavsiye etmiştir.”³²⁷

İslâm tarihi boyunca Rasûlûllah’ın bu tavsiyelerine uyulmuş, köleler özgürlüklerine kavuşturulmuştur. Osmanlılarda belirli süre efendisine hizmet eden kölelerin azad edildiği, hatta kanuni haklara sahip olduğu bilinmektedir.³²⁸

2. 5. 7. 2. Keffâret Borcu Olarak Âzad

2. 5. 7. 2. 1. Hatâen Öldürme Keffareti

Hata ile bir müslüman’ı öldüren bir kimse, yakınlarına belerli bir diyet ödemek zorunda olduğu gibi; aynı zamanda keffâret olarak bir kölede azad etmek zorundadır. Delili şu ayettir: *“Müminin mümini öldürmesi olacak iş değildir, ancak yanlışlıkla olursa başka. Kim yanlışlıkla bir mümini öldürürse, mümin bir esir (köle) âzad etmesi ve öldürülenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir; ancak onlar diyetten vazgeçip bağışlarsa o başka...”*³²⁹

2. 5. 7. 2. 2. Yemini Bozma Keffareti

Yeminini bozan bir kimsenin keffâret olarak köle azad etmesi gerekir: *“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz, ama bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutar. Böyle bir yemini bozarsanız onun keffâreti, çoluk çocuğunuza yedirdiğiniz orta halli yemek çeşidinden on fakir doyurmak yahut on fakiri giydirmek veya bir köleyi hürriyetine kavuşturmadır...”*³³⁰

³²⁷ Buhârî, **Küsûf**, 11.

³²⁸ “Köle”, **T. D. V. İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 26 ss. 237–248.

³²⁹ **Nisâ** 4/ 92.

³³⁰ **Mâide** 5/ 89.

2. 5. 7. 2. 3. Zihâr Keffareti

Zihâr³³¹ yapan bir kimse eşi ile evliliğine devam edebilmesi için keffâret olarak köle azad etmek zorundadır: *“Eşlerine zihâr yaparak onlardan ayrılmaya kalkıp da sonra söylediklerinden dönenlerin, eşleriyle temastan önce bir köleyi hürriyetine kavuşturmaları gerekir. İşte size emredilen budur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.”*³³²

2. 5. 7. 2. 4. Ramazan Orucunu Bozma Keffareti

Ramazan ayında, farz olan orucu tutarken, meşru bir mazereti olmaksızın bilerek ve isteyerek orucu bozan kişi, keffâret olarak köle azad eder, bunun mümkün olmaması halinde iki ay üst üste oruç tutar, buna da gücü yetmez ise altmış fakiri sabah ve akşam doyurur veya yemek parasını verir.³³³

2. 5. 7. 3. Mükâtebe Yolu İle Âzad

Köle ile efendisinin belirli bir bedel karşılığında hürriyetine kavuşma anlaşması yapması sonucu kölenin azad edilmesidir.³³⁴

2. 5. 7. 4. Ümmü Veled Olma Sonucunda Azad

Efendisinden bir çocuk dünyaya getiren câriye, efendisinin ölümünden sonra hiçbir müdahaleye gerek kalmadan özgürlüğüne kavuşur. Hz. Peygamber, câriyesi Mâriye Hz. İbrahim’i dünyaya getirmesi üzerine bu statüye kavuşmuş ve örnek teşkil etmiştir.³³⁵

³³¹ **Zihâr:** Bir kimsenin eşini, annesi, kız kardeşi, halası, teyzesi, gibi kendisiyle evlenmesi ebedi yasak olan bir kimsenin, sırtı, karnı, baldırı, gibi bakılması haram olan bir uzvuna benzetmesidir.”Sen bana anamın sırtı gibisin’ demesidir.

³³² Mücadele, 58 /3.

³³³ Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 370.

³³⁴ “Köle”, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 26 ss. 237–248.

2. 5. 7. 5. Ölüme Bağlı Âzad

Efendisinin isteği doğrultusunda, efendinin ölümünden sonra kölesinin âzad olması. Bu muameleye “tedbir” böyle köleye de “müdebber” denilmektedir.³³⁶

2. 5. 7. 6. Kanuni Âzad

İslâm Hukukuna göre bazı durumlarda köleler kanuni yollarla özgürlüğüne kavuşabilirler. Osmanlılarda belirli süre efendisine hizmet eden kölelerin azad edildiği, hatta kanuni haklara sahip olduğu bilinmektedir.³³⁷

2. 5. 7. 6. 1. Akrabasını Satın Alma Sonucu Âzad

Bir kimse, aralarında evlenme yasağı olacak kadar yakın akrabalığı bulunan bir kölenin mülkiyetini (satın alma, miras, bağış, vasiyet vb.) elde ederse o köle hürriyetini elde eder.

2. 5. 7. 6. 2. İslam Ülkesine Sığınma Sonucu Âzad

Daha önce Müslümanlığı seçmiş bir köle savaş esnasında İslâm devletine sığınırsa âzad edilir.³³⁸

2. 5. 7. 6. 3. Müşterek Kölenin Bazı Ortaklar Tarafından Âzadı

Birden çok sahibi bulunan bir köle sahiplerinden birisi tarafından âzad edilirse, ya da tek sahipli köle kısmen âzad edilirse hürriyetine kavuşur.

³³⁵ “Köle”, T. D. V. **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 26 ss. 237–248.

³³⁶ “Köle”, T. D. V. **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 26 ss. 237–248.

³³⁷ “Köle”, T. D. V. **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 26 ss. 237–248.

³³⁸ İbn. Hişâm, Cilt: 2, ss. 344–345.

2. 5. 7. 7. Devlet Tarafından Âzad

Kur'ân-ı Kerîm devlet gelirlerinin belirli bir kısmını kölelerin azadı için harcanmasını istemektedir. Zekâtın sarf yerlerinden bir tanesi de köle âzad edilmesidir.³³⁹ Tüm bu yollarla İslâm kölelerin özgürlüğüne kavuşmasını hedeflemektedir.

2. 5. 8. Müslüman Esirleri Kurtarmak İçin Zekâttan Pay Ayrılması

Zekât gelirleri ile düşman eline düşmüş Müslüman esirler kurtarılabilmesi caizdir. Müslüman bir köle Müslüman bir efendinin elinden zekât payı ile âzad edilmesi caizse, Müslüman bir esirin Müslüman olmayan birinin elinden kurtarılması o kadar caizdir.³⁴⁰

2. 5. 9. Değerlendirme

Kur'ân-ı Kerîm de zekâtın verileceği yerler arasında beşinci sırada kölelere sınıfı gelmektedir. İslam dini bu uygulama ile insan hürriyetine verdiği önemi ortaya koymuştur. İslam âlimleri zekât parası ile azad edilecek kölelerin kimler olduğu hakkında üç ayrı yorumda bulunmuşlardır:

- Birincisi âyette geçen “Rikâb” kavramından kastedilen kimselerin sözleşmeli köleler olduğudur:

Bu görüşe göre zekâttan sadece sözleşme yapmış olan kölelere yardım yapılabilir. Fakat zekât malı ile köle satın alınıp azad edilemez.

- İkincisi âyette geçen “Rikâb” kavramının mutlak köle olduğudur. Yani köle azad etmek şeklinde anlamamız gerektiği savunulur.

- Üçüncüsü ise “Rikâb” kavramı ile ister sözleşmeli olsun ister olmasın, bir Müslüman kölesini zekât karşılığında azad edebilir yahut zekât parası ile köle satın alınıp azad edebilir. Bunu şahıslar yapabileceği gibi, devlet de yapabilir. Bu görüş âyetin ruhuna daha uygundur. Çünkü âyet

³³⁹ **Tevbe** 9/60.

³⁴⁰ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 956.

metninde "Rikâb" kavramı yer almaktadır. Rikâb köle demektir. Dolayısıyla köle statüsünde ki zavallı insanların azad olması için zekâtın fon ayrılabilir.

1986 tarihli Sudan Zekât Kanunu (md. 37) zekâtın harcama kalemlerini yedi tane olarak benimsemiş, bu kalemler arasında yer alması gereken “Rikâb” kalemi günümüzde kölelik olmadığı gerekçesiyle ilga etmiştir.³⁴¹ Malezya Zekât Kanununda ise kölelik cahillik olarak yorumlanmakta, Müslümanları cahillikten kurtaracak programlar, Müslüman toplulukları ezilmiş duruma getiren şartlardan kurtarma veya gayri meşru yollarda çalışmak zorunda kalan kadınları kurtarma amacıyla bu fon desteklenmektedir.³⁴²

Bu gün dünyada hukuki anlamda kölelik yasaklanmıştır. Bu sebeple yukarıda ki bilgiler günümüze hitap etmese de kapsadığı prensipler bize ışık tutmaktadır. Ancak, hukuken köle olmamakla beraber, iktisadî ve siyasî özgürlüğünü kaybeden ve ezilen fert ve topluluklara zekâtın köleler fonundan yardım yapılabilirse, zekâtın bütün fonlarını işleterek onu kurum olarak yaşatmak söz konusu olur. Çağımızda böyle bir yoruma ağırlık verilmesi gerekir. Özetle diyebiliriz ki: zekât parası ile her türlü köle satın alınıp serbest bırakılabilir.

2. 6. BORÇLU

Zekâtın verileceği yerlerin altıncısı borçlular sınıfıdır. Ğârimîn (الغارمين) kelimesi, (يغرم-غرم) den ismi faildir. Ğârim (غرم) kelimesinin çoğuludur. Borcu olan kimsedir. Ğârim: Borç veren kimsedir. Borçlu içinde kullanılır. İsteyerek veya istemeyerek borç altına girilip sonra ödemekten aciz olmada kullanılır.³⁴³ Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelimenin türevlerini altı yerde görmekteyiz.³⁴⁴ Bazı ayetler şunlardır:

³⁴¹ Akyüz, s. 518.

³⁴² Yavuz, s. 645.

³⁴³ **Lisan’ul-arap** “grm” maddesi; Râgıb el-isfehânî, Ebû’l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed. **El-Müfredât** Yayına Haz: Muhammed Halil Aytani, 2. Baskı. Beyrut, Dar el-Marife, 1999, “gurm” maddesi. İbn Fâris “grm” maddesi; Wensinck, “grm” maddesi Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 21. Baskı. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 278.

³⁴⁴ **Tevbe** 9/ 60 98; **Furkan** 25/ 65; **Tur** 52/ 40; **Vâkıa** 56/ 66; **Kalem** 68/ 46.

“Doğrusu borç altına girdik.”³⁴⁵ “Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risalet ve irşad hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı?”³⁴⁶

Ğârimin kelimesinden Hanefî fakihler: borcu olup da onu ödedikten sonra nisap miktarı parası artmayan veya alacağı olup da tahsili imkânsız olan kimse manasını anlamışlardır.³⁴⁷ İbnü’l-Hümâm ise bu sınıfa, alacağını tahsil edemeyenleri ve nisap miktarı malı bulunmayan kimseleri de dâhil eder.³⁴⁸

Kan davası dolayısıyla veya insanların başına gelen kıtlık afeti sebebiyle âmme menfaati için borç altında kalan kimselerdir şeklinde Ebû Cafer’den gelen bir rivayet mevcuttur.³⁴⁹

Mâverdî, bu sınıfı iki bölümde mütalaa eder; birincisi: Kendi ihtiyaçlarından dolayı borçlanan kimseler. Bu kimselere nisap miktarından az mala sahip oldukları durumlarda zekât verilir, diğer durumlarda verilmez. İkinci kısma ise Âmme menfaati için borçlananları katar, bu kimselere her durumda zekât verilir der.³⁵⁰

İmam Mâlik, Şâfiî ve Hanbelîler ise bu sınıfı iki kısma ayırır: Kendi menfaati ve çıkarı için borçlananlar bir diğeri ise toplumun menfaati ve çıkarı için borç altına girenler.³⁵¹ Konu ile ilgili bazı hadisler şöyledir:

“Atâ b. Yesâr (r. a.) den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s. a. s.) şöyle buyurmuştur: *“Sadaka şu beş kişi dışında zengine helâl değildir: Allah yolunda gazveye çıkan, sadakayı toplamak için çalışan, borçlanan, sadaka malını kendi parasıyla satın alan, komşusu fakir olan kimse. Şöyle ki bu fakire sadaka verilir, o da bundan zengin komşusuna hediye bulunur.”*³⁵²

Kabîsa b. Muharrik’den rivayet edildiğine göre: *“Bir kavim için kefalet borcu yüklenmiştim; Hz. Peygamber’e gelerek ondan yardım talebinde bulundum. Hz. Peygamber de: “Bekle ey Kabîsa! Zekât malları*

³⁴⁵ Vâkıa 56/ 66.

³⁴⁶ Tur 52/ 40.

³⁴⁷ Serâhsi, Cilt: 3, s. 10; Fetâva-i Hindiye, Cilt: 1, s. 188.

³⁴⁸ İbnü’l-Hümâm, Cilt: 2, s. 204.

³⁴⁹ Şevkânî, Ney’ul-Evtar Cilt: 2, s. 374.

³⁵⁰ Mâverdî, s. 118.

³⁵¹ Yavuz, s. 426.

*gelsin, ya borcunun tamamını öderiz ya da kısmen yardım ederiz' dedikten sonra ekledi: "Şüphesiz üç kimseden başkasına istemek helâl değildir. Bir kavmin kefalet borcunu yüklenen kimse: Böyle kimse borcunu ödeyebilmek için isteyebilir kefalet borcu bittikten sonra isteyemez. Malı telef olan kimse: Bir kimse normal yaşam seviyesine gelinceye kadar yardım isteyebilir. Bundan sonra isteyemez. Kendisine fakirlik ve ihtiyaç âriz olan ve kavminden en az üç kişinin, hakkında şahitlik yaptığı kimse. Bu üç kimseden başkası için istemek haramdır."*³⁵³

Ebû Saîd el-Hudrî (r. a.) den rivayet edildiğine göre: *Rasûlullah (s. a. s.) zamanında bir adamın satın aldığı meyvelere kuşlar hücum ederek zarar verdiler. Bu yüzden bu adamın borcu arttı ve iflâs etti. (olaydan haberdar olunca) Rasûlullah halka: "Kardeşinize zekât verin, ona yardım edin" buyurdu. Bunun üzerine herkes ona zekât verdi, fakat toplanan zekâtlar yeterli gelmedi Rasûlullah o zaman alacaklılara: Bulduğunuzu alın, çünkü sizin için bundan başka çare yoktur buyurdu."*³⁵⁴

Bu hadislerden ve tanımlamalardan sonra borçlular için diyebiliriz ki: Gerek şahsına ait zaruri ihtiyaçları ve gerekse Müslümanlar veya zimmîler arasında umumi menfaat sağlamak, fitneleri yatıştırmak; fertler ve toplumlar arasında sulh ve sükûnu temin etmek gibi gayelere ma'tuf kefalet ve tazminat borcu yüklenen ve borcunu ödedikten sonra geride nisap miktarı parası artmayan fakir veya zengin Müslümanlardır.³⁵⁵

2. 6. 1. Kendi Menfaati İçin Borçlanan Kimse

Bu kimseler yiyeceğini içeceğini temin edebilmek, hastasını tedavi ettirebilmek, evlenmek veya evlendirmek, ev veya ev eşyası satın alabilmek, ya da başkasının malına zarar vermek veya telef etmek gibi sebeplerden dolayı borç altına girenlerdir. Aniden bir felakete maruz kalarak borçlanan

³⁵² İbn Mâce, **Sünen**, Cilt. 1, s. 590; Muvatta, **Zekât**, 29; Ebû Dâvud, **Zekât**, 22; İbn Mâce, **Zekât**, 27.

³⁵³ İbn Mâce, **Sünen**, Cilt: 1, s. 381; Nesâî, **Sünen**, Cilt. 5 s. 67.

³⁵⁴ İbn Mâce, **Ahkâm**, 25; Nesâî, **Büyu**, 30, 96; Tirmizî, **Sünen**, Cilt: 3, s. 17; Ebû Dâvud, **Büyu**, 60.

³⁵⁵ Yavuz, s. 426.

kimseler zekâtıtan pay alabilmek için devlet başkanına müracaat edebilirler. Böylece zekât: aniden gelen musibetlere karşı bir şekilde sigorta görevini üstlenmektedir. Bu, dünyanın tanıdığı sigortacılık anlayışının çok daha üstünde çağdaş bir modeldir. Bu İslâm modeli sayesinde önceden prim ve taksit ödemeye de gerek yoktur. Felaket ve sıkıntıya uğrayan kimseler ihtiyacı doğrultusunda yeterli yardımı alabilmektedirler.³⁵⁶ İslâm âlimleri, bir kimsenin borçlular fonundan zekât alabilmesi için bazı şartların oluşmasını öngörmüşlerdir.

2. 6. 1. 1. Kendi Menfaati İçin Borçlanan Kimseye Zekât Vermenin Şartları

2. 6. 1. 1. 1. Borç Olarak Ödeyeceği Miktara Muhtaç Olması

Bir kimsenin elindeki para veya mal borcunu ödeyecek kadarsa o kimseye zekât verilmez. Borcun bir miktarını ödeyecek kadar malı olana kalanı kadar zekât verilir. Hiçbir malı yoksa borcunun tamamını ödeyecek kadar zekâtıtan pay verilir. Bir kimsenin zekât ile borcunu ödeyebilmesi için hiçbir şeye Mâlik olmaması gerekmez, bu konuda sahip olduğu evi, ev eşyası, hizmetçisi ve bineği dikkate alınmaz. Zekâtıtan pay alabilir.³⁵⁷

2. 6. 1. 1. 2. Dinen Mübâh Olan Bir İşte Borçlanmış Olması

İçki, kumar, zina gibi dinen yasak olan işler neticesinde borçlanılmışsa bu kimseye zekât verilmez. Ona zekât verilmesi demek o kimseye Allah'a isyanda yardımcı olmak demektir. Diğer kimselere de örnek olması açısından harama teşvik olmaması için zekâtıtan pay verilmez. Şayet günahından vazgeçer, tövbe ederse borcunu ödeyecek kadar zekât malından pay alabilir.³⁵⁸

³⁵⁶ Mâverdî, s. 118.

³⁵⁷ Nevevî, Cilt: 6, s. 207.

³⁵⁸ Kardâvî, Cilt: 2 s. 112.

2. 6. 1. 1. 3. Borcun Süresinin Bitmiş Olması

Üç farklı fikir savunulmuştur. Eğer borcun vadesi gelmişse bir görüşe göre verilir, çünkü o kimse borçlular sınıfına dâhil olmuştur. Diğer görüşe göre verilmez, çünkü muhtaç sayılmaz. Bir üçüncü görüşe göre ise borcun vadesi bir yıl kadarsa kendisine verilir, daha fazla ise verilmez denilmektedir.³⁵⁹

2. 6. 1. 1. 4. Borcun Hapis Cezasını Gerektirecek Nitelikte Olması

Hapis cezasını gerektirecek borçlar insanların alacağı olan borçlardır. Zekât ve keffâret borçları bunun dışında kalmaktadır. Bu borçlar Allah'ındır ve Allah alacaktır. Bu şartı sadece Mâlikîler ileri sürmüşlerdir. Diğer fakihler ise bu şartı öne sürmemişlerdir.³⁶⁰

2. 6. 1. 2. Kendi Menfaati İçin Borçlanan Kimseye Ne Kadar Pay Verilebileceği

Kendi menfaati ve çıkarı için borçlanmış kimselere ihtiyacı kadar verilebilir. İhtiyaç ise borcun ödenmesidir. Zekâttan aldığı pay ile borcunu ödemez, ya da alacaklı alacağını bağışlar veya başkası onun yerine borcunu öderse; sahih olan görüşe göre zekâttan aldığı pay kendisinden geri alınır. Borç ister az, ister çok olsun durum aynıdır. Önemli olan borcun ödenme hususudur.³⁶¹

2. 6. 2. Toplumun Menfaati İçin Borçlanan Kimse

Bu gruba giren kimseler: kişilerin, borçluların arasını bulmak için borçlanan kimselerdir. Toplumun selameti, cemiyetlerin huzuru, bazı durumlarda da ortamın sükûnetini sağlamak için aracı konumda olan yiğit

³⁵⁹ Nevevî, Cilt: 6, ss. 207–209.

³⁶⁰ Karaman ve diğerleri, s. 128.

³⁶¹ Nevevî, Cilt: 6, ss. 207–209.

kimseler borç altına girebilirler. İşte bu kimselere zekâttan pay verilebilir. Bir de ulvi bir maksat uğruna borçlanan kimselere de zekâttan pay verilebilir. Hastane, cami, okul, çocuk bakım yurtları gibi sosyal tesislerin imarı ve onarımı için borçlanan kimseler bu fondan yararlanabilir.³⁶²

Bazı Şâfiî âlimlere göre bu amaç doğrultusunda borçlanmış kimselere zengin bile olsa pay verilebilmektedir Daha önce zikredilen Kabîse b. Muhârik el-Hilâli'nin rivayet ettiği hadisi buna örnek olarak söylenir. Aracılık yapıp toplumun menfaatleri için borçlanmış kişilere yardımcı olmak, zekâttan pay vermek İslam'ın yüceliğindendir.³⁶³

2. 6. 3. Ölen Kimsenin Borcunu Zekâttan Ödemek

Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, İbrahim en-Nehaî, ve Şâfiîlerin bir görüşüne göre ölümlerin borçları zekât payından ödenmez.³⁶⁴ Onlara göre artık borçlu ölmüştür, ödeme yapmak mümkün değildir.

İmam Mâlik, Ebû Sevr ve Şâfiîlerin diğer görüşüne göre ise, ölünün borcunu zekâttan ödemek caizdir.³⁶⁵ Ayetin manasının umumi olduğu görüşünü savunanlara göre, yaşayanların borcu gibi ölünün borcunu da bağış yolu ile ödemek caizdir.

Caferiyye Mezhebine göre de ölünün borcu zekât malından ödenir. İbn Teymiyye'ye göre de zekât sarf yerlerine ayrılırken ayetin iki bölümde ele alındığıdır. Ayete göre zekâtın mutlaka borçluya teslimi de şart değildir. Onun adına ve menfaatine ödeme yapılabilir.³⁶⁶

³⁶² Kurtubî, Cilt: 3, s. 271.

³⁶³ İbn Mâce, **Sünen**, Cilt: 1, s. 381; Nesâî, **Sünen**, Cilt. 5, s. 67; Şevkânî, **Ney'ul-Evtar**, Cilt: 4, s. 168.

³⁶⁴ İbn Kudâme, Cilt: 2, s. 667.

³⁶⁵ Nevevî, Cilt: 6, s. 211.

³⁶⁶ İbn Teymiyye, **Mecmû'ul-Fetâvâ**, (Neş: Abdurrahman b. Muhammed), Riyâd, 1386, Cilt: 1, s. 299.

2. 6. 4. Zekât Malından Borç Vermek

Borç isteyen kimseleri borçlular sınıfına dâhil edip, karz-ı hasen³⁶⁷ olarak onlara zekât gelirlerinden pay vermenin caiz olup olmadığı hususunda İslâm hukukçularından Ebû Zehra, Muhammed Hamidullah, Abdulvehhab el-Hallâf gibi alimlerin olumlu yönde görüşleri vardır. Onlara göre zekâtta borç ödenebileceği gibi borç da verilebilir.³⁶⁸

2. 6. 5. Zekâtta Borçluya Pay Ayrılmasının Hikmeti

1) İslâm, borçluların borcunu ödemesi konusunda hassasiyet göstermiştir. Borçluyu üzen, uykularını kaçırın, hapis gibi sıkıntılara sebebiyet veren borçtan kurtulması için eldeki imkânları kullanmayı teşvik etmektedir.

2) Borcu veren kimse açısından ele alındığında ise, ferde ahlâki olgunluk ve yardımlaşma ruhu kazandırmaktadır. Karşılıksız borç vererek faizle mücadele edilmektedir.

2. 6. 6. Değerlendirme

Kur’ân-ı Kerîm de zekâtın verileceği yerler arasında altıncı sırada borçlular sınıfı gelmektedir. Ayetteki “Gârimîn” kelimesinin karşılığı olan kimselerdir. Gârimûn (Borçlular), gârim (borçlu) kelimesinin çoğuludur. İlk müfessirlerden Mücahid’e göre “gârim” evi yanan ya da malını sel götüren ve bu sebeple çoluk çocuğu için borç altına giren insandır. Ebû Cafer’e göre kötü maksatlı olmaksızın borç altına girenlerdir. Mukatil b. Hayyan gâriminin ödenmesi gereken bir kan bedeli-diyet ya da semavi bir afet sebebiyle borca batan insan olduğunu söyler. Borçluluk, gârimin temel özelliğidir. Bu yüzden Cessâs “malı telef olan fakat borcu bulunmayan insan gârim değildir. Çünkü “gurm” da yakasına yapışılma, borçlu ve istenir olma anlamı vardır. Malı telef olan ise fakir ya da miskin olabilir, demektedir.

³⁶⁷ **Karz-ı Hasen:** Faizsiz olarak verilen borç.

Borçlular denildiğinde, kan davası dolayısıyla veya insanların başına gelen kıtlık ve afet sebebiyle halk yararına borç altında kalan kimseler şeklinde de yorumlanmaktadır.

Hanefilere göre borçlu, borcu olan ve borcundan başka nisab miktarı mala sahip olmayan, kendisinin başkasında malı olup da alma imkânı bulunmayan kimsedir.

İmam Malik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise borçlu iki türdür; kendisi için borçlu olanlar ve toplumun çıkarı için borç altına girenler. Sonuç olarak diyebiliriz ki:

- Allah'a isyan yolunda borçlanmamak şartıyla
- Şahsına ait zarurî ihtiyaçlarını karşılamak
- Müslümanlar veya zimmîlere yarar sağlamak
- Fitneyi yatıştırmak
- Fertler ve topluluklar arasında sulh ve sükûnu sağlamak
- Kefalet ve tazminat borcu yüklenen ve borcunu ödedikten sonra geride nisap miktarı parası artmayan fakir veya zengin Müslüman kimseler borçlu sayılır. Bu gibi kimseler bu sınıftan pay alabilirler.

2. 7. Fİ SEBİLİLLÂH (ALLAH YOLUNDA OLAN)

Kur'ân-ı Kerîm zekâtın sarf yerlerinden yedincisinin “Fi Sebîlillâh” (Allah yolunda) olduğunu ifade etmiştir. Sebîl (سبيل) yol demektir. Müzekkeri de müennesi de aynıdır değişmez. Çoğulu sübül (سبيل) dır. Allah yolunda veya Allah yolu, anlamına gelmektedir. Bu kavramın içerdiği mana hakkında dilciler, hukukçular, tefsirciler ve hadisçiler zamana ve şartlara göre birçok görüş bildirmiştir. fî Sebîlillâh en çok “Allah yolunda cihad ve cihad edenler, hac, ilim talep edenler, Allah’ın emrettiği her türlü hayır yolları, Salih amel’ manalarında yorumlanmış ve anlamlandırılmıştır.³⁶⁸ İbn’l-Esir bu konuda şöyle demektedir: Lügate sebîl yol demektir. Müzekker için de müennes için de kullanılabilmekle beraber, müennes

³⁶⁸ Kardâvî, Cilt: 2 s. 634; Akyüz, s. 524.

³⁶⁹ Firûzâbâdi, Cilt. 3, s. 403; el-Mu’cemü-l-Vasit, Cilt: 1, s. 415.

olarak kullanımı daha yaygındır. Sebîlullâh genel bir ifadedir. Farz, nafîle ve diğêr Allah’a yaklaşmak için işlenen bütûn amelleri kapsamaktadır. Mutlak manada kullanıldığında cihad kast edilir. Bu mana o kadar yaygınlaşmıştır ki cihadla sınırlı hale gelmiştir.³⁷⁰

Bu tanımlamadan anlaşılmaktadır ki kelimenin asli lûgat manası Allah’a yakınlık amacıyla, ferdin veya topluca işlenen her türlü ihlâslı amellerdir. Kelime mutlak anlamda kullanıldığında ise cihad anlaşılmaktadır. İbn Manzûr řu şekilde görüş bildirmiştir: “*Sebîl kelimesinin cihad manasında kullanımı daha fazladır. Çünkü bu yolda dini tamamlamak için savaş yapılır. Fakat Allah için yapılan her şey iyiliktir ve fî Sebîllâh’a dâhildir.*”³⁷¹

Kur’ân-ı Kerîm’de sebîl kelimesi 29 yerde nekre olarak zikredilmiř³⁷² ve “yol”, “doğru yol”- “hidayet”, “çirkin yol”, “çıkış yolu”, “imkân- fırsat”, “sebepe- bahane”, “aleyhte delil”, “günah”, “düşmanlık” gibi manalarda kullanılmıştır. Marife olarak zikredildiğı yerlerde ise “itaat”, “hidayet”, “denge yolu”, “din- millet” ve “çağrı” manalarında kullanılmıştır. İzafe olarak zikredildiğı 12 yerde cihad kavramı ile beraber kullanılmıştır. Bunların 7 tanesi nefis ile cihad,³⁷³ 5 tanesi ise mutlak cihad³⁷⁴ manasındadır. Sebîl kelimesi türevleri ile kullanıldığında zaman ise 176 defa Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilmektedir. Bunlar 41 yerde nekre olarak, 135 yerde ise marife olarak geçmektedir. Mazi sığasında (geçmiş zaman) gelen “k-t-l” maddesi ile kullanıldığında “cihad” ve “silah” kastedilir. Muzari (gelecek zaman) kipinde gelirse “cihad” manasını kastedebilmek için başka bir karineye ihtiyaç duyulmaktadır.

³⁷⁰ İbnü’l-Esîr, **en-Nihâye**, Cilt: 2, s. 156.

³⁷¹ İbn Manzûr, Cilt: 11, s. 319.

³⁷² **Âl-i İmran** 3/ 97; **Nisâ** 4/ 15, 22, 34, 51, 88, 90, 98, 137, 141, 143, 150; **A’râf** 7/ 146, 148; **İsrâ** 17/ 32, 42, 48, 72, 84, 110; **Furkân** 25/ 9, 27, 34, 42, 44, 57; **Müzzemmil** 73/ 19; **İnsan** 76/ 29.

³⁷³ **Nisâ** 4/ 95; **Enfâl** 8/ 72, 81; **Tevbe** 9/ 20, 41; **Hucurât** 49/ 15; **Saff** 61/ 11.

³⁷⁴ **Mâide** 5/ 54; **Enfâl** 8/ 74; **Tevbe** 9/ 19; **Ankebût** 29/ 69; **Mümtehine** 60/ 1.

2. 7. 1. fî Sebîlillâh Kavramı Hakkında Mezheplerin Görüşleri

2. 7. 1. 1. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebi âlimlerinden Ebû Yûsuf'a göre fî sebîlillâh kavramından maksat, orduda görev yaptığından dolayı geçimini temin edemeyen kimselerdir. Yani mücahitlerdir. Fakirlik, masraflar ya da binek yokluğundan dolayı orduya katılamayan kimselerdir. Çalışıp kazanabilir olsalar bile bu kimselere zekâtta pay vermek caizdir. İmam Muhammed'e göre fî sebîlillâh'tan maksat hacca gidemeyen kimselerdir. Rivayet edildiğine göre adamın birisi devesini Allah yoluna vakfetmiş, Rasulûllah da deve ile hacıları taşımasını emretmiştir. Çünkü bu Allah yolunda cihaddır. Bunda nefsin arzularına karşı savaşıma, Allah'ın emirlerine itaat ve sabır vardır. Bir diğer zayıf görüşe göre ise fî sebîlillâh'tan maksatın ilim tahsilinde bulunan kimseler olduğudur. el-Kâsânî'ye göre ise fî sebîlillâh: Allah'a yakınlık ve ona itaattir. Allah yolunda çalışan, gayret gösteren muhtaç durumdaki herkes bu kapsamda değerlendirilir. Hanefî âlimler'e göre fî sebîlillâh ister mücahit, ister hacı, ister talebe veya Allah namına çalışan, çaba sarf eden kimse olsun ittifakla, fakir olma zorunluluğu vardır. Hanefîler zekâtın şahsa temlik edilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Bundan dolayı camii, okul, köprü, hac, cihad, ölünün kafenlenmesi gibi şahsa temlik olunmayan tüm durumlarda zekât verilmesini caiz bulmamışlardır.³⁷⁵

2. 7. 1. 2. Şâfiî Mezhebi

İmam Şâfiî fî sebîlillâh hakkında şöyle demektedir. *“Fi sebîlillâh payından fakir de olsa zengin de olsa, veren kimsenin çevresinde bulunması kaydı ile (komşu) mücahitlere verilir. Bunların görevlerini yapmasına*

³⁷⁵ Kâsânî, Cilt. 2, ss. 471–473; Mevsilî, Cilt. 1, s. 119; s. 85; Kardâvî, Cilt: 2, ss. 636–637.

*yardımcı olan kimselere verilir. Böyle kimselerin dışındaki kimselere verilmez’.*³⁷⁶

İmam Nevevi ise fî sebîllâh’ın devletten maaş almayan mücahitler olduğunu söyler. Nevevi’ye göre mücahit’e gidiş geliş ve görevde bulunduğu sürece zekâtтан pay verilir. Süvari olarak savaşacaksa at, silah ve diğer masraflarını karşılayacak kadar para ve yardım yapılır. Verilen araç gereçler o kimsenin mülkiyeti olur. Yine İmam Nevevi cihada katılan mücahidin ailesinin de nafakasının bu esnada temin edilmesi gerektiğini bildirir. Fakat cumhur ulema ise ailesinin nafakası hususunda görüş bildirmemiştir. Şâfiîler mücahitlere zekât verilebilmesi için mücahidin gönüllü ve devletten maaş almaması gerektiğini bildirirler. Fakat zengin de olsa fakir de olsa, savaşla ve iâşesiyle ilgili tüm masraflarının temin edilmesi hususunda ittifak halindedirler.³⁷⁷

2. 7. 1. 3. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebi mensupları, Allah yoluna kimlerin dâhil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Onlara göre fî sebîllillâh: Allah yolunda savaşan mücahitlerdir. Hanefîlerin aksine fakir olma şartını aramazlar. Zengin de olsa fakir de olsa gerekli tüm harcamalar için zekât verilebileceği görüşünü savunurlar. İbnü’l-Arabî Hanefîlerin öne sürdüğü fakirlik şartını nâs üzerine bir fazlalık olarak değerlendirir. İbnü’l-Arabî İmam Mâlik’in görüşünü ise şöyle nakleder: “*Sebîllillâh çok çeşitlidir. Ben Allah yolunda kastedilenle cihad’ın dışında bir ihtilaf bilmiyorum.*”³⁷⁸

Mâlikîlerden ed-Derdîr ise düşmandan korunmak amacıyla şehrin etrafına sur inşa etmek ve düşmana karşı savaşmak amacıyla araba yapmak için zekât malından harcama yapmayı caiz görmez. ed-Desûkî bu görüşü kendi yazdığı eserinde reddetmektedir. Görüşün sadece İbn Beşîr’e ait olduğunu başkası tarafından kabul bulmadığını nakletmiştir.³⁷⁹

³⁷⁶ Şâfiî, Cilt: 2, s. 60.

³⁷⁷ Nevevî, **er-Ravda**, Cilt: 2, ss. 326–327.

³⁷⁸ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 957.

³⁷⁹ Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, **Hâşiye, eş-Şerhu’l-Kebir**, Kahire, 1328, Cilt: 1, s. 497.

2. 7. 1. 4. Hanbelî Mezhebi

Hanbelîlerin fî sebîlillâh hakkındaki görüşleri, Şâfiî mezhebi ile aynı doğrultudadır. Devletten maaş almayan veya aldıkları maaş kendilerine yeterli gelmeyen gönüllü mücahitlerdir. Mücahit zengin bile olsa kendisine yetecek kadar pay verilir. Savaşa katılamazsa verilen pay kendisinden geri alınır. Hanbelîlere göre sınır boylarında görev yapanlar, nöbet bekleyenler Allah yolundadır ve cihad ediyor gibidirler. İmam Ahmet fî Sebîlillâh'ın hac olması hususunda iki rivayet nakletmiştir. Birinci rivayete göre hac yapmakta fî sebîlillâh kapsamındadır. Hac yapmak isteyen fakir bir Müslüman'a zekâtтан yardım etmek caizdir. Şu hadis'i delil getirirler: *“Bir adam genç bir deveyi Allah yolunda adanmış, hanımı umreye gitmek için bu deveyi kendisinden istemiş fakat kocası kabul etmemiş. Bunun üzerine durumu Rasulûllah'a arz olununca Rasulûllah devenin verilmesini isteyerek “Hac ve umre Allah yolundadır”³⁸⁰ buyurmuştur. İkinci gelen rivayete göre ise hac için zekât malından pay vermek caiz değildir. Cumhur ulema da bu görüştedir. İbn Kudâme hac için zekâtтан pay verilmesini doğru bulmamış. Fakirin hac'dan muaf tutulduğunu dolayısıyla hac farz olmayan fakire zekât payı verilmesini caiz görmez.³⁸¹*

2. 7. 1. 5. Caferiyye Mezhebi

Caferiyye Mezhebine göre “Fî Sebîlillâh'tan maksat Allah'ın hoşnutluğunu ve rızasını kazanacak her şeydir. Dolayısıyla cihad, hac, köprü yapmak, hayır kurumlarına yardımda bulunmak bu kavramın kapsamındadır.³⁸²

³⁸⁰ Şevkânî, Cilt: 4, s. 181.

³⁸¹ İbn Kudâme, Cilt: 6, ss. 470–471.

³⁸² Kârdavî, Cilt: 2 s. 131–133.

2. 7. 1. 6. Zeydiyye Mezhebi

Zeydiyye Mezhebine göre “Fi Sebîlillâh”: Her çeşit hayır ve hayır yollarıdır. Cihad anlaşılması ve cihad için sarf edilmesi ise İslâm dininin ilk asırlarında cihadın sıklıkla meydana gelmesi ve buralara kullanılmasıdır. Mezhebin bir diğer görüşü ise zekât malı ile ölü kefenlenmesi ve defin işlemlerinde kullanılması, cami yapımında kullanılması caiz olmadığıdır.³⁸³

2. 7. 2. Fî Sebîlillâh’ın Gaziler Olduğu Görüşü

Fi Sebîlillahı sadece gazilerin fakirleri olarak anlayanlar olduğu gibi, hem zengin hem de fakir gazileri kapsadığı görüşünde olanlar da bulunmaktadır. Bunlar da kendi aralarında ayrılmaktadır.

2. 7. 2. 1. Gazilerin Fakirleri Olduğu Görüşü

Fi Sebîlillâh’tan maksadın sadece gazilerin fakirleri olduğu görüşünü savunan ilim adamları şunlardır:

A) İmam Ebû Hanife’nin Görüşü: Bu sınıftaki kimseler gazilerin fakirleridir.³⁸⁴ Hz. Peygamber’in (s. a. s.) Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderirken zekât hakkındaki söylediklerini delil olarak kabul eder: *"Sen ehl-i kitab olan bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey, Allah'a ibadettir. Onu bilip anladıklarında onlara Allah'ın onlara ve günde beş vakit namaz kılmayı farz kıldığını bildir. Bunu kabul edip uygulamaya başladıklarında, Allah'ın onlara mallarında zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı farz kıldığını bildir. Zekât alırken halkın nazarında kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasından da kaçın. Çünkü onun bedduası ile Allah arasında hiçbir perde yoktur."*³⁸⁵

³⁸³ Kârdavî, Cilt: 2 s. 131–133.

³⁸⁴ Fetâvâ-i Hindîye, Cilt: 1, s. 118; İbn Humâm, Cilt: 2, s. 205.

³⁸⁵ Buhârî, Zekât, 1; Nesâî, Zekât, 46.

B) İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed: “Fî Sebîlillâh gazilerinin yalnızca fakirleridir.”³⁸⁶

2. 7. 2. 2. Gazilerin Hem Fakirleri Hem De Zenginleri Olduğu Görüşü

A) İmam Şâfiî: İmam Şâfiî’ye göre zekât gazilerinin zenginlerine de verilebilir.³⁸⁷ Şu Hadis’i delil kabul eder: *Ebû Saîd’den (r. a.): Allah Resulü(s. a. s.):"Zengine sadaka helâl değildir, ancak Allah yolunda (savaşa çıkmış) olursa veya yolcu olursa veya fakir komşuya sadaka verilir, o da sana hediye eder veya seni davet ederse müstesna."*³⁸⁸

B) İmam Mâlik: İmam Mâlik ister zengin olsun ister fakir olsun gazilerle nöbet bekleyen askerlere zekât verilebileceğini ifade eder.³⁸⁹

C) İmam Kurtubî ve İbn’ul-Kasım: Bu doğrultuda görüş bildirirler.³⁹⁰

2. 7. 3. Fî Sebîlillâh’ın Hacca Gidecek Kimseler Olduğu Görüşü

A) Ahmed b. Hanbel: Hac ibadetini eda edebilmek için bu sınıftan yararlanılabileceğini görüş olarak bildirmektedir. Yani haccı fî sebîlillâh sınıfına dâhil eder.³⁹¹

B) İbn Ömer: Hac etmeyi Allah yolunda cihadla denk tutarak malını bu yolda sarf etmeyi uygun bulmuştur.³⁹²

C) İbn Abbâs: Hasan Basrî ve İmam Muhammed: Onlara göre fî Sebîlillâh hacca gidecek kimselerdir.³⁹³

³⁸⁶ **Fetâvâ-i Hindiye**, Cilt: 1, s. 118; İbn Humâm, Cilt: 2, s. 205.

³⁸⁷ Şâfi, Cilt: 2, s. 62.

³⁸⁸ Tirmizî **Zekât** 22,23; Nesâî **Zekât** 80,90; İbn Mâce **Zekât** 26; Muvatta **Zekât** 29.

³⁸⁹ İbn Arabî, Cilt: 2, s. 957.

³⁹⁰ Kurtûbî, Cilt: 8 s. 185.

³⁹¹ Şevkânî, **Feth’ul-Kadir**, Cilt: 2, s. 373.

³⁹² Şevkânî, **Neyl’ul-Evtâr**, Cilt: 2, s. 373.

³⁹³ Şevkânî, **Neyl’ul-Evtâr**, Cilt: 2, s. 373.

2. 7. 4. Fî Sebîlillâh'ın Mücahitler Olduğu Görüşü

Ebû Cafer ve İbn Abbâs: Fî sebîlillâh'ın Allah yolunda cihad eden mücahitler olduğunu söylerler.³⁹⁴

2. 7. 5. Fî Sebîlillâh'ın İlim Tahsil Edenler Olduğu Görüşü

Fi Sebîlillâh kavramını yorumlayan bazı ilim adamları ilim tahsili için yola çıkmış bu uğurda emek ve zaman harcayan kimseler oldukları kanaatine varmışlardır. İlim için çalışan, dinin yüceltilmesi ve tebliğ vazifesini yerine getirme gayretindeki kişileri Allah yolunda sınıfına dâhil etmişlerdir.³⁹⁵

Şâfiî mezhebine ve kaynaklarına göre ilimle meşgul olan bir kimsenin geçimini teminde zorlanacağından dolayı zekâtan pay almasının caiz olacağı belirtilmektedir.³⁹⁶

Sıddık b. Hasen Müslümanların faydası için çalışan âlimleri Allah yolunda sınıfına dâhil etmektedir. İster fakir ister zengin olsun, Allah'ın malında bir payları vardır. Öyle ki harcama yapılacak yerlerin en hayırlıları ve en önemlileridir. Âlimler peygamberlerin varisleri ve dinin rehberleridirler. İslam dini ve şeriatı, Rasulûllah'ın sünneti Âlimler vasıtasıyla korunur.

2. 7. 6. Fî Sebîlillâh'ın Cihad ve Harp Malzemeleri Olduğu Görüşü

Ayetten cihad anlaşılması, o dönemde dinin tebliğinde fiili savaş yöntemlerinin kullanılmasıdır. İmam Kurtubî'ye göre ve Mâlikî mezhebine göre, gazilere zengin dahi olsa harp masraflarını karşılamak için zekâtan pay verilebilir.³⁹⁷

³⁹⁴ Kardâvî, Cilt: 2, s. 644.

³⁹⁵ Muhammed Emin İbn Âbidîn, **Redd'ül-Muhtâr Ale'd-dürr'il-Muhtâr**, İstanbul, 1303, Cilt: 2, s. 364.

³⁹⁶ Nevevî, Cilt: 4, s. 190.

³⁹⁷ El-Kurtubî, Cilt: 8, s. 186.

Hanbelî mezhebi de fî sebîlillâh kapsamında harp malzemesi ve silah alınabilmesi için zekât verilebileceği görüşünü benimser.³⁹⁸

İmam Şevkânî ye göre de Allah yolu, cihad eden kimselerdir.³⁹⁹

Şafîilere göre de “Fî sebîlillâh” harp için gerekli masrafları karşılamak, savaş için gerekli teçhizatı tedarik etmek ve bu uğurda gerekli harcamaları yapmaktır.⁴⁰⁰

2. 7. 7. Fî Sebîlillâh’ın Geniş Manada Tüm Hayır Yolları Olduğu Görüşü

İslâm hukuk bilginlerinin bazılarına göre zaman ve şartlara göre toplumun ve kamunun hizmeti için müesseselerin ihtiyaçlarının giderilmesinde zekât’tan istifade edilebilir. Ebû Yûsuf’a göre zekât fonundan fî sebîlillâh çerçevesinde yol yapımı ve tamir harcamalarında gider tahsil edilebilir.⁴⁰¹ Yine Hanefî âlimlerinden Kâsânî’ye göre Allah yolu sınıfı Allah’a yaklaştıran her yol her şeydir. Allah’a itaat yolunda çalışan tüm kesimler bunun içerisine dâhil edilebilir.⁴⁰²

Alâuddin Ali ise konu ile ilgili şunları ifade eder: “*Bazı kimseler demişler ki Allah yolunda sözünün manası umumdur. Ondan sadece gazileri anlamak doğru olmaz. Bazı fakihler ise Allah yolunda hissesinin mescit yapmak, köprü ve kale inşa etmek ölü defnetmek vb. bütün hayır yollarına sarf edilmesini caiz görmüşlerdir. Allah yolunda sözü hepsini kapsar. Cumhur ulemanın ittifakı üzerine bu görüş daha evladır. Doğrusu da budur.*”⁴⁰³

Taberi de zekât malı ile ölü techizi cami ve kale inşası gibi hayır yollarına harcama yapmayı caiz bulur.⁴⁰⁴

³⁹⁸ Nevevî, Cilt: 6, s. 195.

³⁹⁹ Şevkânî, **Fethu’l-Kadîr**, Cilt. 2, s. 374.

⁴⁰⁰ Nevevî, Cilt: 6, s. 195.

⁴⁰¹ Ebû Yûsuf, Yâkup b. İbrahim Hubeyb el-Ansârî **Kitâbü’l-Harâc**, yy. Bulak, 1302 s. 81.

⁴⁰² Kâsânî, **Bedaiu’s-Sanayi**, Cilt: 2, s. 45.

⁴⁰³ Alauddin Ali b. Muhammed Hâzin, **Lübâbü’t-te’vîl fî meâni’t-tenzîl (Tefsirü’l-Hâzin)**, İstanbul, 1317, Cilt: 3, s. 146.

⁴⁰⁴ Taberî, Cilt: 10, s. 112.

Fahrettin er-Râzî, Seyyit Kutup, Ahmet Mustafa el-Merağî, Muhammed Abduh, Kadi Beydâvî, gibi ilim adamları da mananın geniş anlaşılması gerektiğini, tüm hayır yollarını kapsadığını ifade ederler.⁴⁰⁵

Bu konuda Yusuf el-Kardâvî şöyle demektedir: “Burada ek olarak şunu da belirtmek gerekir ki: Bazı zaman ve mekânlarda fikirlerin, tesislerin, projelerin, desteklenmesi Allah yolunda cihad kabul edilebildiği gibi; bazı durumlarda ise kabul edilmeyebilir. Normal şartlarda bir okul yaptırılması son derece güzel bir durumdur fakat cihad kabul edilemez. Fakat misyonerlerin, Hristiyanların, komünistlerin, ateistlerin kontrolündeki bir ülkede İslâmî bir okul açmak, orada İslâm dinini öğretmek, onları tehlikeli fikirlerden korumak, işte en büyük cihad budur. Öyleyse cihad’ı duruma göre değerlendirmek gerekir”.⁴⁰⁶

2. 7. 8. Fî Sebîlillâh’ın Günümüzdeki Durumu

İslâm devletini ve İslâm inançlarını korumak için yapılan her türlü mücadele cihad kapsamında değerlendirilir. Bu konudaki ölçü, Allah’ın ismini korumak ve yüceltmek onun dini için mücadele etmektir. Bu doğrultuda yapılan her türlü mücadele fî sebîlillâh’dır (Allah yoludur.) Şunu da iyi bilmek gerekir ki İslâm devletlerinde meydana gelen her savaş cihad kapsamında değerlendirilemez. Yani her savaş Allah yolunda cihad değildir. İslâm ülkelerinde dahi meydana gelse menfaatlerin, maddi çıkarların, ön planda olduğu mücadeleler cihad değildir. Gerçek manadaki İslâm akidesini insanlara ulaştırmak için yapılan her türlü mücadele “fi sebîlillâh” dir. Bu kapsamdaki eğitim öğretim programları, gençleri ve toplumu din dışı unsurlardan koruyan kurumlar, İslâm için mücadele eden yayın organları, Kur’ân ve sünnet çerçevesinde ilim adamı yetiştiren kişi ve kuruluşlar Allah yolundadır. Buların zekâtтан hisse verilerek desteklenmesi mümkündür.

⁴⁰⁵ Râzî, Cilt: 4, s. 681; Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili** Ebuzziya Matbaası, İstanbul, 1935, Cilt: 3, s. 2580; Seyyid Kutup, **Fî Zilâl’il-Kur’ân**, 5. Baskı yy. 1967, Cilt: 11, s. 245; Taberî, Cilt: 10, s. 112; Abduh, Cilt: 10, s. 584.

⁴⁰⁶ Kardâvî, Cilt: 2, s. 650.

2. 7. 9. Değerlendirme

Kur'ân-ı Kerîm de zekâtın verileceği yerler arasında yedinci sırada fî sebîlillâh sınıfı gelmektedir. Sözlük anlamı itibariyle “sebîlullah’ Allah’ın rıza ve sevabına ulaştıran yol demektir. Bu kavram,

- Hayır, yolunda itaat ve iyilik yolundaki her türlü iş,
- Allah’ın dinine yardım, düşmanlarıyla savaşmak ve yeryüzünde onun ismini yüceltmek,
- Gazi ve Mücahid,
- Hacılar ve umre yapanlar ile hac yolu,
- Zekât memuru dışındaki sınıflar ve ilim tahsili yapanlar şeklinde yorumlanmıştır.

İmam Malik, Şafiî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Sevr ve Ebû Ubeyd’in savundukları görüşe göre: Gaziler diğerlerine göre, daha faziletli oldukları için zengin de olsalar öncelikle zekâtı kendilerine harcama yapılır. Dolayısıyla onlara verilen zekât malı ile silah, at ve benzeri savaş malzemesi satın alınır.

Hac da Allah yolunda bir ibadet olduğu için, hacca gitmek isteyen fakir kimselere zekât verileceğini savunanlar olduğu gibi, (İbn Abbâs ile b. Ömer’in görüşü olup İmam Şâfiî İmam Muhammed ve İshak tarafından da benimsenmiştir.) zekâtı hac yolunda harcama yapılamayacağını ileri süren, (İmam Malik, Ebû Hanife, Süfyan Es-Sevrî, Ebû Sevr, b. Münzir başka bir rivayete göre İmam Şâfiî, yine başka bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel tarafından benimsenmiştir) fakihler de olmuştur.

İmam Taberî, Fahreddin er-Razî, Hâzin tefsiri sahibi Alaaddin Ali, Kadı Beyzâvî, Kâsânî, Kaffâl, Ahmed Mustafa El-Merâğî, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Muhammed Abduh, Seyyid Sâbık, Muhammed Hamidullah ve Yusuf el-Kardâvî tarafından savunulan görüşe göre fî sebîlillâh, bütün hayır yollarıdır. Dolayısıyla “Allah’ın yolu köprü, yol, kale, mescit inşası, ölü teşhizi ve benzeri sosyal hizmetler’ bu sınıfa dahildir ve bu kalemlere zekâtı pay verilebilir.

Yunus Vehbi Yavuz'un bu konudaki görüşü ise şu şekildedir: *"Allah'ın Kitabı ve Resulünün sünnetine başvurduğumuz zaman, zekât mallarının fakir şahıslara verilmesi söz konusu olduğu gibi, Allah yoluna hizmet eden binalara, ilim tahsil edilen okulların inşasına, bu okulların araç ve gereçlerine, yurt binalarına, hastanelere, çocuk yuvalarına, İslam'ı ve güzel ahlakı anlatacak sanatçılar yetiştiren kurumlara, İslamî anlamda sinema ve tiyatro alanlarına, bilgi ve düşünce üretecek kurumlara, görsel ve yazılı basına, İnternet siteleri ve benzeri iletişim araçlarına ve özellikle savaş sanayine harcanması gerekir. İslam dünyası savaş sanayinde çok geridedir. Düşmana karşı güçlenmek cihaddır. Eğer Allah yolunda kavramına bu çerçevede yaklaşılır da silah ve teknoloji üretecek kurumlar kurulabilse düşmanlarımızla aramızda ki mesafeyi kapatıp vaki olan tehditleri ortadan kaldırmak mümkündür. Fakat eğer zekât sadece fukaranın hakkıdır denilir ve ancak fukaraya verilir, denilirse verilen zekâtlar eksik harcanmış ve hedefine tam ulaşmamış olur. Dolayısıyla zekât ibadeti eksik kalır."*⁴⁰⁷

2. 8. İBNÜ'S-SEBİL (YOLCU/YOLDA KALAN)

Zekâtın sarf yerlerinin en sonuncusu yolcular sınıfıdır. İbn, oğul; sebîl ise yol anlamındadır. İsim tamlaması olarak ibnü's-sebîl (ابن اسبیل) "yolun oğlu" manasına gelir. Yola giden kimse kast edilmektedir. Âlimlerin çoğunluğuna göre ibnü's-sebîl bir memleketten başka bir memlekete giden kimsedir. Bir başka ifade ile memleketinden ve servetinden uzak kalan kimsedir.

⁴⁰⁷ Yavuz, "Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât**, s. 370.

2. 8. 1. Kur'ân-ı Kerîm'de İbnü's-Sebîl Tabiri

Kur'ân-ı Kerîm ibnü's-sebîl'e değer vermiş yola koyulan ve yolculuğun çeşitli meşakkatleriyle karşılaşan kimseleri şefkat ve merhametle kucaklamıştır.⁴⁰⁸ Bunlardan bazıları şöyledir:

*“Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma’.*⁴⁰⁹

*“Takvâ, yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirme değildir. Lâkin takvâ Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman eden, Sevdiği malını Allah’ı hoşnud etmek için yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalana,... veren...”*⁴¹⁰

*“Sana Allah yolunda kimlere ve ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: İnfak edeceğiniz mal anne baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışa gidecektir. Hayır, olarak daha ne yaparsanız Allah muhakkak onu bilir.”*⁴¹¹

*“Bir de malumunuz olsun ki savaşta elde ettiğiniz ganimetin beşte biri Allah’ındır. Yani Rasûlüllah’a, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.”*⁴¹²

2. 8. 2. İbnü's-sebîl'in Kim Olduğuna Dair Görüşler

İslâm âlimleri ibnü's-sebîl'e kimlerin dâhil olması gerektiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Yolculuk gayesiyle yola koyulup çeşitli sıkıntılarla karşılaşan kimse mi, ya da yola çıkmaya niyetlenen kimse mi?

⁴⁰⁸ İsrâ 17/ 26; Rûm 30/ 38; Bakara 2/ 177–215; Nisâ 4/ 36; Enfâl 8/ 41; Haşr 59/ 7.

⁴⁰⁹ İsrâ 17/ 26.

⁴¹⁰ Bakara 2/ 177.

⁴¹¹ Bakara 2/ 215.

⁴¹² Enfâl 8/ 41.

2. 8. 2. 1. Cumhurun Görüşü

Cumhura göre yolcu, yola çıkan ve yola koyulan kimsedir. Bir memlekette ikamet eden yolcu sayılmaz. Yola çıkmadan sadece yolculuğa niyet eden yolcu sayılmaz. Yine cumhura göre ibnü's-sebîl, gurbetteki kimsedir. Memleketinde olup ihtiyaç sahibi olsa bile ibnü's-sebîl sayılmaz. İbnü's-sebîl olan kimse memleketinde zengin dahi olsa yine zekâttan pay alabilir. Fakir bir kimse ise hem ihtiyaç sahibi olduğundan hem de yolcu olduğundan zekâttan kendisine yetecek kadar pay verilir.⁴¹³

2. 8. 2. 2. İmam Şâfiî'nin Görüşü

İmam Şâfiî'ye göre yola çıkmam üzere olan, yolculuğa niyetlenip yeterli parası olmayan kimse yolcu sayılır ve kendisine zekâttan pay verilir.⁴¹⁴

2. 8. 3. İbnü's-Sebîl'e Zekât Malından Vermenin Şartları

2. 8. 3. 1. Bulunduğu Yerden Memleketine Gidecek Parasının Bulunmaması

Memleketine ulaşacak kadar parası bulunmayan kimseye zekâttan pay verilir. Hanefiler dışındaki Âlimlere göre, zengin bile olsa bulunduğu yerde yolcu olan kimselere zekât verilir. Darda kalan kimselere zekât vermenin amacı cihad edenin aksine yurduna ulaşmasını sağlamaktır.⁴¹⁵

2. 8. 3. 2. Yolculuğun Meşru Amaçlarla Yapılması

Şafiîlere göre yolcu olan bir kimsenin zekâttan pay alabilmesi için yolculuğunu meşru amaçlar için yapması gerekmektedir. Adam öldürmek,

⁴¹³ İbnü'l-Hümâm, Cilt: 2, s. 18; Kardâvî, Cilt: 2, s. 675 vd.

⁴¹⁴ Nevevî, Cilt: 3, ss. 202–203.

⁴¹⁵ Kardâvî, Cilt: 2, s. 678.

helâl olmayan kazancı elde edebilmek, dinen meşru olamayan fiilleri işlemek için yola koyulup yolda sıkıntıya düşen kimseye zekâttan pay verilmez. Tövbe ettiği takdirde kendisine pay verilir. Rızık temini ve ticaret için yola koyulan kimseye de, yurdundan ve servetin uzak kaldığı için ihtiyaç durumunda pay verilir. Turizm ve seyahat amacı ile yapılan yolculuklar da ise pay verilme konusunda ihtilaflar söz konusudur. Bazıları verilir, bazıları ise verilmez çünkü lüzumsuz bir yolculuktur demektedirler.⁴¹⁶

2. 8. 3. 3. Yolculuk Yaptığı Yerde Kendisine Borç Verecek Kimsenin Bulunmaması

Bu şart Mâlikî ve bazı Şâfî mezhebi mensupları tarafından ileri sürülmüştür. Hanefî Âlimlere ise borç alabilir fakat borç almaya mecbur edilemez demişlerdir.⁴¹⁷ Başkasının minneti altına girilmesini istemeyen İbnu'l-Arabî ve imam Nevevi zekâttan verilmesin caiz olduğunu söylerler.⁴¹⁸

2. 8. 4. İbnü's-Sebîl'e Verilecek Miktar

- 1) Yolcu olan bir kimseye yolculuğu esnasında ihtiyacını karşılayacak kadar pay verilir.
- 2) Yolculuğu uzun ise kendisine bir binek tahsis edilir.
- 3) Gideceği yerden geri dönecekse gittiği yerde herhangi malı da yoksa gidiş ve geliş masrafları karşılanır.
- 4) Şâfîiler gidiş ve dönüş günleri dışında ikameti dört günden az sürerse, kendisine ikamet ettiği süre zarfında zekâttan pay verilir. Daha fazla sürerse kendisine zekâttan pay verilmez demektedirler.
- 5) Yolcu evine döndüğünde kendisine verilen şeyler artarsa: Şâfîilere göre kıt kanaat geçinse bile elinde kalan şeyler alınır. Bir başka görüşe göre

⁴¹⁶ Nevevî, Cilt: 4, ss. 214–215; Kardâvî, Cilt: 2, s. 678.

⁴¹⁷ İbnü'l-Hümâm, Cilt: 2, s. 18, İbn Âbidîn, Cilt: 2, s. 64.

⁴¹⁸ Kurtubî, Cilt: 8, s. 187; Nevevî, Cilt: 6, s. 216; Kardâvî, Cilt: 2 s. 678.

ise alınmaz. Hanefîlere göre ise elindeki kalan şeylerin geri verilmesi istenmez. Fakir kimse gibidir. Elinde zekât malı olan bir kimse zengin olursa bu maldan vermeğe mecbur edilemez.⁴¹⁹

2. 8. 5. Günümüzde İbnü's-Sebîl

Günümüzde şu kimseleri ibnü's-sebil kapsamında değerlendirmek mümkündür:

- 1) Zengin olmasına rağmen değişik nedenlerden dolayı malını kullanma imkânı bulamayan kimseler.
- 2) Vatanından uzaklaştırılan, malını mülkünü terk etmek zorunda bıraktıran, başka ülkelere sığınmak zorunda kalan mülteci konumundaki kimseler.
- 3) Alacağını tahsil edemeyen, borçlu duruma düşen kimseler.
- 4) İslâm dini ve Müslümanların menfaati için yolculuk yapan kimseler. İlim tahsil etmek, ilmi araştırmalar yapmak, teknolojik gelişmeleri takip etmek, yeni sanat ve meslek alanlarını keşfetmek için yapılan yolculuklar.⁴²⁰

2. 8. 6. Değerlendirme

Kur'ân-ı Kerîm de zekâtın verileceği yerler arasında sekizinci ve son sırada İbnü's-Sebîl sınıfı gelmektedir. “Sebîl” yol demektir. Yol giden kişiye de yola koyulduğu için “ibnü's-sebîl” denilmiştir. Yolda kalanlar diye de adlandırılabilir. Bu gibi kimselere de zekât verilebilir:

- Yolda kalanlar
- Yola hazırlananlar
- Dilenciler
- Zengin oldukları halde yolculukları sırasında fakir düşen kimseler

⁴¹⁹ Nevevî, Cilt: 6, s. 216; İbnü'l-Hümâm, Cilt: 2, s. 18, İbn Âbidîn, Cilt: 2, s. 64.

⁴²⁰ Kardâvî, Cilt: 2, s. 682.

- Buluntu çocuklar(lakât)⁴²¹
- Yolculuk için gerekli bütün hazırlıklar seklinde geniş manalar da atfedilmektedir.

İslâm Hukuk Bilginleri yolcular sınıfına dâhil edilip zekâtтан pay alabilecek kimselerde bazı şartlar aramışlardır:

- Yolcu, memleketine ulaşmak için zekâta muhtaç durumda olmalıdır.
- Yolculuk, meşru bir maksatla yapılmalıdır.
- Haram için yola çıkılmamalıdır.
- Yolcu, bulunduğu esnada ve mevkide kendisine borç verecek kimseyi bulamamalıdır.

Yolda kalmış kimselere ihtiyaçlarını temin edecek ve geri dönüşünü sağlayacak kadar zekât verilir. Hanefî mezhebine göre yolda kalanlar ihtiyacı kadar zekât alabilirler. Daha fazlasını almak helal değildir. Mümkünse bu kimselerin borç alması zekât almalarından daha iyidir. İhtiyaçları temin edilen, memleketine dönen yolcуда zekâtтан pay artmışsa; Hanefî mezhebine göre elindeki malları geri vermez, Şâfiî mezhebine göre ise geri verir.

⁴²¹ Buluntu çocuk. Ailesi tarafından zina korkusundan yahut geçim endişesinden bir yere atılmış yahut yitirilmiş ölü ya da diri çocuk. Şâfiîler, korunma ve gözetime muhtaç çocuklar olarak tanımlarlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN SINIFLARA DAĞITIM USULÜ (TEVZİİ)

Önceki bölümde Tevbe suresi 60. ayetinde zikredilen zekâtın sarf yerlerinden sekiz sınıfı izah etmeye çalıştık. İslâm hukuk bilginlerinin zekâtı taksim ederken sekiz sınıfa eşit miktarda mı, yoksa belirli sınıflara mı verilmesi gerektiği hususundaki görüşleri şu şekildedir:

3. 1. SEKİZ SINIFIN TAMAMINA VERİLMESİ GEREKTİĞİ GÖRÜŞÜ

İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İkrime, Ömer b. Abdilaziz, İmam Davud, Zührî gibi bir grup ilim adamı zekâtın tüm sınıflara verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre “innema” kelimesi kapsama manasındadır. Bu sınıfları yüce Allah temlik ifade eden “lam” harfi ile tahsis etmiştir. Bu sınıfların her birine verilmelidir. Şayet bu sınıflardan birine pay verilmezse, zekâttan ona düşen payın ödenmesi gerekir. Sekiz sınıfın tamamı mevcut değilse, o bölgede kaç sınıf varsa eşit olarak taksim edilmelidir.⁴²² Ebû Davûd’un Ziyad b. Hâris es-Sudâi den rivayet ettiği şu hadis-i delil kabul ederler: *“Ziyad b. Haris anlatıyor. Resûlullah’ın (s. a. s.) yanına gelerek ona biat ettim. Bu esnada bir adam gelerek: Ya Resûlullah! Bana zekât ver, dedi. Hz. Peygamber (s. a. s.) o kişiye: Yüce Allah ne bir peygamberin ne de başkasının hüküm vermesine razı olmadı, bizzat kendisi hüküm verdi. Ve onu sekiz sınıfa taksim etti. Eğer bu sekiz sınıftan biri isen sana da vereyim, buyurdu”*.⁴²³

3. 2. SEKİZ SINIFIN TAMAMINA VERİLMESİ GEREKMEDİĞİ GÖRÜŞÜ

İmam Âzam Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbâs, Huzeyfe, Eb’ul-Aliye, Atâ b. Ebi Rebâh, Said b. Cübeyr, Meymun b.

⁴²² Nevevî, Cilt: 6, s. 185; Kardâvî, Cilt: 2, s. 686.

⁴²³ Şevkânî, **Feth’ul-Kadir**, Cilt: 2, s. 372.

Mihran.⁴²⁴ Bu âlimler zekâtı verirken bütün sınıflara eşit miktarda pay edilmesini gerekli görmezler. Onlara göre zekâtı veren kimse tüm sınıflara veya bir kısmına ya da bir sınıfa verebilme konusunda serbesttir. Her hangi bir sınıfa veya kişiye verdiği takdirde borcundan kurtulmuş olur. Derler ki: Ayetteki “lam’ temlik lamı değil sebebiyet bildirir. Yani ayetteki kasr ifadesi (innema) zekâtın verileceği yerleri açıklamak içindir. Mutlaka bütün sınıflara vermek için değildir. Verilecek yerleri açıklamak içindir. “Eğer at içindir, bu kapı ev içindir’ demek gibi.⁴²⁵ Şu ayet-i delil kabul ederler: “Eğer sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıktan verirsiniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.”⁴²⁶ Ayette sadaka kelimesi geçmektedir. Bu kelime ile farz olan sadaka da, farz olmayan sadaka da kastedilir. Farz olan sadakanın fakirlere verilmesinin daha hayırlı olması ile ayetin hükmüne dâhil olduğundan dolayı; zekâtı taksim ederken tüm sınıflara birden vermek şart değildir. Dolayısı ile her hangi birine verilen zekât geçerlidir. Ziyâd b. Hâris es-Sudâi hadisini ise senedindeki Abdurrahman b. Ziyâd b. En’am el-Afriki’den dolayı zayıf kabul ederler.⁴²⁷ Hadislerde Peygamber zekâtın tüm sınıflara verilmesini öğretmiyor, onu zekât almayı ehil olanlara vermeyi öğretiyor; “Sadakayı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum”⁴²⁸ hadisi, Kur’ân ve sünnet olarak sınıflardan birinin tek başına zikredildiğinin delilidir.⁴²⁹

⁴²⁴ Serahsî, Cilt. 2, s. 9; Mâlik, Cilt. 2, s. 57; İbn Kudâme, Cilt: 4, s. 441; Şevkânî, **Feth-ul-Kadir**, Cilt: 2, s. 377; Kardâvî, Cilt: 2, s. 687.

⁴²⁵ İbnu’l-Arabî, Cilt: 2, s. 947.

⁴²⁶ **Bakara** 2/ 271.

⁴²⁷ Şevkânî, **Feth’ul-Kadir**, Cilt: s. 372.

⁴²⁸ Buhârî, **Zekât**, 1/ 41/ 63; **Megazi**, 60; Müslim, **İman**, 29/ 31; Ebû Dâvûd, **Zekât**, 5; Tirmizî, **Zekât**, 6; Nesâî, **Zekât**, 1/ 46; Dârimî, **Zekât**, 1. Müsned, Cilt: 1, s. 233.

⁴²⁹ İbn Arâbî, Cilt: 2, s. 947.

3. 3. ŞARTA BAĞLI OLARAK VERİLMESİ GÖRÜŞÜ

3.3.1. Fert Tarafından Verilmesi Durumundaki Şart

İbrahim en-Nehaî'nin savunduğu görüşe göre kişi zekâtı kendisi verecekse malın durumuna bakılır. Tüm sınıflara taksim edildiğinde orta düzeyde fayda sağlayacaksa eşit miktarda hepsine pay edilmelidir. Şayet tüm sınıflara taksim edildiğinde yeterli fayda elde edilmezse bir veya birkaç sınıfa vermek caizdir.⁴³⁰

3.3.2. Devlet Tarafından Verilmesi Durumundaki Şart

İmam Mâlik ve Ebû Sevr'in görüşü ise zekâtın devlet tarafından verilmesi durumunda tüm sınıflara eşit pay edilmesidir. Kişi kendisi verecekse tek bir sınıfa da verilebilir.⁴³¹

3.3.3. Malın Durumuna Bağlı Şart

İmam Nehaî'nin ileri sürdüğü görüşe göre mal çok ise bütün sınıflara verilmeli, eğer az ise bir tek sınıfa verilmelidir.⁴³²

3. 4. SINIFLARIN İHTİYACINA GÖRE DAĞITILMASI GÖRÜŞÜ

İmam Mâlik, İbn Şihab, Said b. Cübeyr, Ebû Ubeyd'in savunduğu görüşe göre: Hangi devirde olursa olsun, kişi veya devlet tarafından taksim edilecek zekâtı dağıtmadan önce mevcut sınıflar araştırılır ihtiyaç önceliğine göre pay edilir. İhtiyaca göre bir veya birkaç sınıfa zekât tevzi edilebilir.⁴³³

⁴³⁰ İbn Arâbî, Cilt: 2, s. 948; Abduh, Cilt: 10, s. 593.

⁴³¹ İbn Arâbî, Cilt: 2, s. 948

⁴³² İbn Arâbî, Cilt: 2, s. 948; Abduh, Cilt: 10, s. 593.

⁴³³ Mâlik, **el-Müdevvene**, Cilt: 1, s. 55. Mâlik, **el-Muvatta'**, Cilt: 1, s. 268; İbn Arabî, Cilt: 2 s. 946; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, Mısır, 1968, s. 678.

3. 5. BİR KİŞİYE VERİLEBİLECEK ZEKÂTIN MİKTARI

İslâm âlimlerinin zekâtı sekiz sınıfa taksim ederlerken ne kadar verilmesi gerektiği hususundaki görüşleri şu şekildedir: İmam Ebû Hanife'ye göre bir kimseye günlük ihtiyacı kadar zekât vermek menduptur. Nisap miktarı ve daha fazlasını vermek ise mekruhtur. Ancak borçlu ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler var ise sıkıntısını temin edecek miktarda vermek caizdir. İbn Arabî ve Muğire bu görüşü teyit etmişlerdir.⁴³⁴

İmam Ebû Yûsuf ise verilecek miktarın 200 dirhem olduğunu daha fazlasının ise verilmesinin mekruh olduğunu savunur.⁴³⁵

İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, b. Nafi, Ali b. Ziyad ise verilecek miktarı fakirlerin durumuna, zamanın şartlarına göre yetkili kimselerin ortak görüşleri doğrultusunda kararlaştırılması gerektiğini savunmuşlardır.⁴³⁶

Hanbelî mezhebine göre sekiz sınıftan her birinin durumuna göre ne az, ne de çok gelecek miktarda ihtiyacı ölçüsünde verilmelidir.⁴³⁷

Ömer b. Hattab, verilen zekâtın fakirin ihtiyacını gidermesini şart koşar.⁴³⁸

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'a göre farz ve nafil olan sadakalar birdir. Dolayısıyla nafil olan sadakalar istenildiği kadar verilebildiği gibi, farz olan sadaka (zekât) da dilediği kadar verilebilir. Asl olan verilen kimsenin ihtiyaç sahibi olması.⁴³⁹

3. 6. ZEKÂT VERİLEMEYECEK YERLER

Zekât belirli hedefleri gerçekleştirmek için konulmuş, özel niteliği olan kendine has bir sistemdir. Nasla belirlenmiş, vermesi gereken kimselerden alınıp, verilmesi gerekli kimselere ve sınıflara verilir. İslâm

⁴³⁴ Serahsî, Cilt: 3, s. 13; Kurtubî, Cilt: 7, s. 19; İbn Arâbî, Cilt: 2, s. 961.

⁴³⁵ Serahsî, Cilt: 3, s. 13.

⁴³⁶ Kurtubî, Cilt: 7, s. 190.

⁴³⁷ İbn Kudâme, Cilt: 2, s. 670.

⁴³⁸ Kâsım b. Sellâm, s. 563.

⁴³⁹ Kâsım b. Sellâm, s. 563.

âlimleri, verilmesi gerekli yerlere verilmeyen zekâtın yerine gelmeyeceğini söylemişlerdir. Zekât verilemeyecek kimseler şunlardır:

3. 6. 1. Zengin

Zekât alması caiz olmayan kimselerin başında zenginler gelmektedir. Zenginler zekât vermekle mükelleftirler. Hz. Peygamber zekâtın zengine helâl olmayacağını bildirmiştir. “*Zengine zekât helâl olmaz*”.⁴⁴⁰ Mûaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken Hz. Peygamber şu tavsiyede bulunmuştur: “*Zekât Müslümanların zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir.*”⁴⁴¹

Genel olarak zenginlere zekâttan pay verilmez, ancak bazı özel durumlarda zekâttan pay alabilirler. Hanefî âlimlere göre zengin dahi olsa zekât işinde çalışanlara, (zekât memurları) müellefe-i kulûb’a zekâttan pay verilebilir. Diğer sınıflara ise verilmez. Diğer mezhep âlimlerine göre ise zekât memurları, müellefe-i kulûb, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar ve borçlular, zengin dahi olsa zekâttan pay alabilirler. Şu hadisi delil kabul ederler: “*Zekât şu beş kişi müstesna zengine helâl olmaz. Allah yolunda savaşan gaziye, zekât işinde çalışan memura, borçluya, zekât olarak verilen malın bedelini ödeyerek satın alan kimseye, fakir bir kimseye verilen zekâtı hediye ettiği zengin kimseye.*”⁴⁴²

Küçük çocuk babasının zenginliğiyle zengin sayılır. Çocuk büyük ise babası zengin de olsa zengin sayılmaz. Fakir kadın kocasının zengin olması durumunda zengin sayılır. Hanefî mezhebine göre zengin kimsenin karısına zekât verilebilir. Ebû Yûsuf’a göre verilmez. Şâfîilerin bazısı, zengin kimsenin karısına zekât vermeyi caiz kabul ederken bazısı kabul etmemektedir. Mâlikîler ise nafakası zengine vacip olan kimseye nafakası verilmesi dahi zekât vermek caiz değildir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Ebû Dâvûd, **Zekât**, 25; İbn Mâce, **Zekât**, 27.

⁴⁴¹ Buhârî, **zekât**, 1; Ebû Davûd, **Zekât**, 5.

⁴⁴² Ebû Dâvûd, **zekât**, 25; İbn Mâce, **zekât**, 27.

⁴⁴³ Nevevî, Cilt: 6, ss. 191- 206; Şevkânî, **Fethu’l-Kadîr**, Cilt: 2, s. 23.

3. 6. 2. Çalışıp Kazanma Gücüne Sahip Olan Kimse

Zekât verilemeyecek diğer bir grup ise çalışıp kazanabilecek durumda bulunan kimselerdir. İslam çalışmayı teşvik etmektedir başkalarına el açmayı çalışmadan, miskinlik yaparak hayatını sürdürmeyi hoş karşılamamaktadır. Ayette şöyle geçer: “*İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez.*”⁴⁴⁴ Bir hadis de şöyledir: “*Zengin ve çalışacak durumda olanın zekâtta hakkı yoktur.*”⁴⁴⁵

Hanefî mezhebine göre nisap miktarı malı olmayan kimselere kazanma durumları olsa bile zekât verilebilir. İbn Hümam’a ve diğer mezheplere göre ise vermek helâl olmaz.⁴⁴⁶

3. 6. 3. Müslüman Olmayan Kimse

Müslümanların düşmanlarına zekât verilmemesi üzerine İslâm hukukçularının icma üzerine birleştikleri görüşü vardır.⁴⁴⁷ Bu icmanın temelinde şu ayet vardır: “*Allah sadece, dininizden ötürü sizinle savaşan, sizi yerinizden yurduvuzdan kovan ve kovulmanıza destek veren kâfirleri dost edinmenizi meneder. Her kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*”⁴⁴⁸

3. 6. 3. 1. Ehli Kitaba Farz Olan Zekâtta Vermek

Müslümanlar arasında yaşayan ehl-i kitaba ve gayr-i Müslimlere zekât verilemeyeceği âlimlerin ortak görüşüdür. İbn Münzir bu konuda icma olduğunu söylemektedir. Delil olarak şu hadisi kabul ederler: *İbn Abbâs’tan (r. a.) rivâyete göre: “Rasûlullah (s. a. v), Muaz’ı Yemen’e vali olarak göndereceği zaman ona şöyle buyurdu: “Sen Ehli kitap olan bir topluluğa*

⁴⁴⁴ Necm 53/39.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvûd, **Zekât**, 25; Nesâî, **Zekât**, 91.

⁴⁴⁶ Şevkânî, **Feth’ul-Kadir**, Cilt: 2, s. 28.

⁴⁴⁷ Şevkânî, **Feth’ul-Kadir**, Cilt: 2, s. 28.

⁴⁴⁸ **Mümtebine** 60/9.

gidiyorsun. Oraya vardığında onları Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna inanmaya çağır. Eğer buna uyarlar ve iman ederlerse, onlara Allah'ın günde beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, Allah'ın zenginlerden alınıp fakirlere verilmesi gereken zekâtı farz kıldığını bildir. Buna itaat edip uygulamaya evet derlerse, mazlumun bedduasını almaktan sakın!⁴⁴⁹

Ez-Zührî ile İbn Şirin ise gayr-i müslimlere zekât verilebileceğini söylerler.⁴⁵⁰ Cabir b. Zeyd Rasûlullah'ın ehl-i kitaba sadakadan ve humustan pay ayırdığını söyler. Hz. Ömer'in (r. a.) yaşlı Yahudi'ye beytûlmaldan pay vermesini delil kabul ederler.⁴⁵¹

3. 6. 3. 2. Ehli Kitaba Nafile Sadaka Vermek

Hukuku korumak, insanlık bağıını koparmamak, yardımlaşmak ve beşeri ilişkileri canlı tutmak için müslümanların nafile olan sadakalarını gayr-i müslim zimmîlere vermelerinde bir sakınca yoktur.⁴⁵² Konuyla ilgili iki ayet şöyledir:

*“Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan etmeyen kâfirlere gelince, Allah sizi, onlara iyilik etmeden, adalet ve insaf gözetmeden menetmez. Çünkü Allah âdil olanları sever.”*⁴⁵³

*“Onları hak yola getirmek senin görevin değil, lâkin Allah'tır ki dilediğini doğru yola getirir. Hayır, olarak yaptığınız her harcama sadece kendiniz içindir. Zaten siz Allah rızasını aramaktan başka bir gaye ile infak etmezsiniz. İşlediğiniz her hayrın mükâfatı size tamamen verilir ve sizin hakkınız yenmez.”*⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Buhârî, **Zekât**, 1; Dârimî, **Zekât**, 1; Ebû Dâvûd, **Zekât**, 5.

⁴⁵⁰ Serahsî, Cilt: 2, s. 202.

⁴⁵¹ Ebû Yûsuf, s. 126.

⁴⁵² İbn Kesîr, Cilt: 4, s. 349.

⁴⁵³ **Mümtehhine** 60/ 9.

⁴⁵⁴ **Bakara** 2/ 272.

3. 6. 3. 3. Ehli Kitaba Fıtır Sadakası Vermek

İslam'a savaş açamamaları şartı ile Ebû Hanife, İmam Muhammed ve bir kısım hukukçu zimmîlere fıtır sadakası verilmesini caiz görmüşlerdir. Ebû Ubeyd ve b. Ebi Şeybe tâbiinden bazılarının rahiplere fıtır sadakası verdiklerini nakletmişlerdir.⁴⁵⁵

3. 6. 4. Fasık Olan Kimse

(الفاسيق) Sözlükte “hurma ve benzeri şeyler için kabuğunu yırtıp çıkmak, belirli bir sınırı aşmak” anlamına gelen fisk veya fusuk kökünden türemiş bir sıfat olan fâsık: “Haktan sapan, Allah’ın emirlerine itaatten ayrılan, asi mümin veya kâfir” diye tanımlanabilir.⁴⁵⁶ Fasık olan bir kimseye İslâm’a bağlı olduğu müddetçe zekât verilebilir. “Zenginlerden alınır fakirlere verilir.”⁴⁵⁷ hadisinin kapsamına fasık da girmektedir.

Günah işlemek için zekât alıyorsa ve açıkça günah işlemeye devam ediyorsa zekât verilmez. Mâlikî mezhebinin görüşü de bu doğrultudadır. Zeydiyye mezhebine göre ise fasık olan bir kimse ile zengin olan bir kimse aynıdır. Zengine verilemeyeceği gibi, fasık olan bir kimseye de zekât verilemez. Bu konuda Kardâvî şöyle demektedir: “*Fasık olan bir kimse yaptığı işlerle övünmüyor, Müslümanlara zulüm ve haksızlık yapmıyorsa zekât verilebilir. Bu durumda bile istikamet sahibi Müslüman kimselere vermek daha uygundur. Yaptığı kötülüklerle övünen açıkça günah işleyen kimselere zekât vermek doğru değildir. Şahsi kötülükleri affetmek mümkün fakat dinin ve cemiyetin aleyhine yapılan kötülükleri affetmek mümkün değildir.*”⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Kâsım b. Sellâm, ss. 613- 614; Kâsânî, Cilt: 2, s. 49.

⁴⁵⁶ Râgıb el-İsfahânî el-Müfredât, “fsk” md; Lisânü’l-Arab “fsk” md; Firuzâbâdi, el-Kâmüsü’l-Muhit “fsk” md.

⁴⁵⁷ Buhârî, **Zekât**, 1; Dârimi, **Zekât**, 1; Ebû Dâvûd, **Zekât**, 5.

⁴⁵⁸ Kardâvî, Cilt: 2, ss. 709–710.

3. 6. 5. Akraba

Bakmakla yükümlü olunan akrabalar dışında kalan uzak akrabalara, yani nafakası zekât veren akrabaya vacip olmayacak kadar uzak olan akrabalara zekât verilmesinde bir beis yoktur. Bu kimselere zekât ister devlet başkanı tarafından verilsin, ister kişinin kendisi tarafından verilsin, isterse bir vekili versin herhangi bir sakınca yoktur. Fakat anne, baba, evlat, kardeş, dede, torun, hala, teyze, amca, gibi yakın akrabalara gelince konu biraz farkı ele alınır. Yakın akraba konumunda bulunan bir kimse zekât memurluğu vazifesini icra ediyorsa, (âmil) köle, yolda kalmış bir kimse veya Allah yolunda mücadele eden bir kimse ise bu kişiye bu konumlarından dolayı yakın akrabası zekât verebilir. Burada söz konusu olan akrabalık bağı değil kişinin konumudur. Yakın akraba fakir ve miskin konumunda ise; zekâtı dağıtan devlet başkanı ya da vekili olursa zekâtın o kimselere verilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü zekâtı toplayan ve dağıtan bizzat devletin kendisidir. Dağıtma insiyatifi dilediği kimselerde karar kılabilir.

Zekâtı kişi kendi eliyle fakir konumundaki nafakasını teminde mükellef olduğu yakın akrabalarına veremez. Anne, baba, evlat, dede gibi... Zengin zekâtını anne ve babasına veremeyeceği konusunda âlimlerin icması vardır. Zaten nafaka temin etme konusunda mükellef olan şahıs zekâtını bu kimselere verdiği takdirde nafakadan kurtulmuş olur dolayısıyla zekâtını vermemiş sayılır. Zekâtla bir borcunu ödemiş gibi, dolayısıyla bu caiz olmaz.⁴⁵⁹ Çocuğun malı aynı zamanda anne ve babasının malı sayılmaktadır. Bu husus bir hadiste şöyle geçer: “*Sen ve malın babana aitsiniz.*”⁴⁶⁰

İlgili ayet ve hadisleri delil kabul eden Hanefîlere göre anne ve babaya zekât verilemeyeceği gibi evlatlara da zekât verilmez.⁴⁶¹ Âlimler kocanın karısına zekât veremeyeceği konusunda icma etmişlerdir. Anne,

⁴⁵⁹ İbn Kudâme, Cilt. 2, s. 647.

⁴⁶⁰ İn-i Mâce, **Ticârât**, 64.

⁴⁶¹ Kasaî, Cilt: 2, s. 49.

baba, çocuklar için söylenen şeyler hanımı içinde geçerlidir. Dolayısıyla kişi hanımına zekât veremez.⁴⁶²

Hanımın kocasına zekâtını verip veremeyeceği konusunda iki görüş bulunmaktadır:

1. Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik, Ebû Yûsuf, Muhammed, Es-Savri, İbn Kudâme ve Şevkânî'nin görüşüdür. Onlara göre hanım kocasına zekât verebilir.⁴⁶³ Delil olarak şu hadisi kabul ederler: Abdullah'ın zevcesi Zeynep'ten naklen rivayet edilen bir Hadiste Zeynep şöyle demiş: Resûlullah (s. a. s.): *“Ey kadınlar cemaati! Ziyetlerinizden olsun sadaka verin. Buyurdular. Bunun üzerine ben, Abdullah'ın yanına dönerek: — Sen, fakir bir adamsın, Resûlullah (s. a. s.) bize sadaka vermemizi emir buyurdu. Binaenaleyh ona git de sor. Şayet sadakamı sana vermem kâfi geliyorsa ne âlâ. Aksi takdirde onu sizden başkalarına veririm. Dedim. Abdullah, bana: — Hayır! Ona, sen git, dedi. Ben de gittim. Bir de baktım Ensardan bir kadın Resûlullah'ın kapısında bekliyor. Onun haceti de benimki gibi imiş. Resûlullah'ı (s. a. v) mehabet kaplamıştı. Derken yanımıza Bilal çıktı. Biz ona: — Resûlullah'a (s. a. s.) git deki: Kapıda iki kadın sana sadakalarının kocaları ile terbiyeleri altında bulunan yetimlere verilmesinin kâfi gelip gelmeyeceğini soruyorlar, diye haber ver. Ama bizim kim olduğumuzu ona söyleme, dedik. Bunun üzerine Bilâl Resûlullah'ın (s. a. s.) yanına girerek meseleyi ona sordu. Resûlullah (s. a. s.), Bilâl'e: — Kim onlar? Dedi. Bilâl: — Ensâr'dan bir kadın ile Zeynep cevabını verdi. Resûlullah (s. a. s.): — Zeyneb'lerin hangisi? Dedi. Bilâl: — Abdullah'ın karısı cevabını verdi. Müteakiben Resûlullah (s. a. s.): —Onların ikisine de ikişer ecir vardır; Akrabalık ecir ve sadaka ecir, buyurdular⁴⁶⁴*

2. Hanımın kocasına zekât veremeyeceği görüşünü savunan Ebû Hanife ve bazı fakihler ise kocanın karısına göre durumunu kadının kocası ile olan durumuna eş değer tutmuşlardır. Delilleri ise şöyledir: Hadisteki bahsi geçen sadaka nafîle bir sadakadır. Dolayısıyla farz olan bir zekâtla eşit

⁴⁶² İbn Kudâme, Cilt: 2, s. 649; Şevkânî, Cilt: 4, s. 188.

⁴⁶³ İbn Kudâme, Cilt: 2, s. 650, Kâsım b. Sellâm, s. 588.

⁴⁶⁴ Müslim, **Zekât**, 46; Nesei, **Zekât**, 82; Ahmed b. Hanbel, c. 6 s. 363; Şevkânî, **Neylu'l-Evtar**, Cilt: 4, ss. 187–188.

tutulamaz. “Süs eşyalarınızdan da olsa” ifadesi bunun delidir. “Verdiğimiz yerine gelir mi?” ifadesini ise “Bizi ateşten korur mu?” Şeklinde yorumlamışlardır.⁴⁶⁵

3. 6. 6. Hz. Peygamber’in Yakınları (Âl-i Muhammed)

Hız. Peygamberin (s. a. s.) yakınlarının zekât alamayacaklarına delalet eden muhtelif hadisler mevcuttur. Ebû Hureyre (r. a.) şöyle rivayet etmiştir: “*Hasan b. Ali (çocukken) sadaka hurmalarından bir hurma tanesi alarak ağzına attı. Bunun üzerine Resûlullah (s. a. s.):— Kaka kaka! At onu! Bizim sadakadan bir şey yemediğimizi bilmiyor musun? buyurdular.*”⁴⁶⁶

Diğer bir rivayet ise şöyledir: “*Peygamber (s. a. s.) Benî Mahzûm'dan bir zâtı zekât toplamaya me'mûr etti, o zât da Ebû Râfi'ye: — Bana arkadaş ol! Çünkü sen zekât toplamanın usûlünü bilirsin; dedi. Ebû Râfi': — Dur! Peygamber'e (s. a. s.) gidip sorayım; dedi. Ve Resûlullah'a (s. a. s.) gelerek sordu. Resûlullah (s. a. s.) kendisine: — Bir kavmin azatlısı, kendilerinden sayılır. Bize sadaka helâl değildir; buyurdu*”.⁴⁶⁷

Ancak Hız. Peygamberin yakınlarının (âl) kimler olduğu hususunda ihtilaf vardır.

İmam Şâfiî ve bir grup Hız. Peygamberin yakınlarını Beni Haşim ve Benu'l-Muttalib (Haşim Oğulları ve Muttalib Oğulları) olarak tanımlar. Delil olarak ise: Hız. Peygamberin (s. a. s.) Hayber savaşı ganimetlerinden pay ayırırken Haşim Oğullarına Muttalip Oğullarını da eklediğini bunu verirken zekâtta pay almamaları karşılığında verdiğini bildirir.

Bunun dışında Ebû Hanife ve İmam Mâlik ise Hız. Peygamberin (s. a. s.) Âli'nin yalnızca Haşim Oğulları olduğunu söylerler.

Çoğunluk ulema Hız. Peygamberin (s. a. s.) yakınlarının zekât alamayacağı hususunda ortak hüküm vermişlerdir. Ancak Ebû Yûsuf ve İbn Teymiye ise bu kimselerin dışarıdan zekât alamayacağını ancak kendi aralarında zekât alabileceklerini bildirirler.

⁴⁶⁵ Şevkânî, **Neylu'l-Evtar**, Cilt: 4, ss. 187–188.

⁴⁶⁶ Buhârî, **Zekât**, 57 60; Ahmed b. Hanbel, Cilt: 1, s. 200; Müslim, **Zekât**, 161.

⁴⁶⁷ Ebû Dâvud, **Zekât**, 29; Müslim, **Zekât**, 161; Nevevî, Cilt: 6, ss. 167–168.

Yine günümüz araştırmacılarından Yusuf el-Kardâvî Hz. Peygamberin (s. a. s.) yakınlarının zekât alabileceğini söyler. Yasağın hikmetini ise şöyle ifade eder: Hz. Peygamber (s. a. s.) bu yasağı koymakla kendini ve yakınların töhmet altında yaşamaktan kurtarmış, dürüst ve temiz yaşamanın örneğini sunmak istemiştir. Bu yasağın kıyamete kadar devam etmesinde bir hikmet bulunmamaktadır. Üstelik bugün ganimet ve fey gelirlerinden de faydalanamayan Peygamber yakınları bu yasakla da yoksulluğa ve fakirliğe de itilmiş olmaktadır.⁴⁶⁸

3. 6. 7. Kurum ve Kuruluşlar

1) Doğrudan kurum ve kuruluşu vermek/harcamak:

Hanefî mezhebine göre zekâtta temlik şart olduğundan dolayı, hayır yollarına, camiye, köprüye, su işlerine, ölü kefenlenmesi ve teçhiz işlemlerine zekât verilmesi uygun görülmemiştir.⁴⁶⁹ Buna göre inşaat malzemesi almak, fatura ödemek, halı almak vb. işler için kuruluşlara zekât verilemez.

2) Vekâlet yoluyla kurum ve kuruluşu vermek:

Normalde zekât vekil aracılığıyla verilebilir. Mesela kurum ve kuruluş bu zekâtı vekil olarak alıp Afrika'daki bir fakire ulaştırabilir. Ancak Kur'ân kursundaki bir öğrenciye aldım verdim usulü ile verilerek zekât olmaktan çıkarılıp hibeye dönüştürülmesi bir hileden ibarettir. Temlik zekâtı fakirin eline vermek değil de, menfaati sahibine dönmek üzere teslim etmek üzere algıarsak, teslim edilen yerin kurum ve kuruluş olmasıyla kişi olması arasında fark yoktur. Hz. Peygamber zekâtı bizzat kendisi almış ve fakirlere ulaştırmıştır. Dolayısıyla amel işlevini yerine getiren kurum ve kuruluşlara zekât verilebilir. Allah yolunda hizmet veren bilimsel araştırma kurumlarının her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için veya sadece fakirlerin faydalanacağı hastaneler ve bunların iç donanımları için zekât verilebilir. Allah yolundaki hizmetlerin ifası için çalışan hizmet üreten, kitap basım yayın faaliyeti sunan, bilimsel araç gereçler için

⁴⁶⁸ Kardâvî, Cilt: 2, s. 732.

harcanan masraflar da bu fondan karşılanabilir. Özetle zekât, hayır kuruluşu olarak değil zekât dağıtımını üzerine faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara verilebilir. Onların verdikleri makbuzlar da temlik yerine kabul edilebilir.⁴⁷⁰

3. 7. ZEKÂTTA TEMLİK VE İBAHA FARKI

Sözlükte “bir şeyi birine mülk olarak vermek, birini kral yapmak, bir mülkü tasarrufu altına alma”⁴⁷¹ anlamlarına gelen temlik: (التملك) fıkıhta, zekâtın fakire ya bizzat veya vekâlet suretiyle teslim edilmesine denir. İki çeşit temlik vardır:

1) Aynın temliki: bir kimsenin sahibi olduğu bir aynı (malı) bir başkasına aktarmasıdır. Bu iki yolla olur:

a) Aynın bir bedel mukabilinde temliki: Kişinin bir malını, aldığı ıvaz (bedel) karşılığında temlik etmesidir. Hukukta bir tür temliki ifade eden akit, bey' (alım satım akti) dir.

b) Aynın ıvazsız olarak hiçbir bedel alınmadan temliki: Kişinin sahip olduğu bir malı hiçbir bedel almadan bir başkasına bağışlamasıdır. Bunun hukuki yolu, hibe, tasadduk ve vasiyettir.

2) Menfaatin temliki: Kişinin bir malının menfaatini (onun kullanım hakkım veya sağlayacağı menfaati) bir başkasına temlik etmesidir. Bu da iki çeşittir:

a) Menfaatin bir ıvaz (bedel) karşılığında temliki, bunun yolu icâredir.

b) Menfaatin ıvazsız (bedel alınmadan) temliki: Bu tür temlik de iare (bir mali kullanıp geri vermesi için eğreti olarak verilmesi) ve menfaatin vasiyetidir. Yani kişinin, sahip olduğu bir malından istifade etmesi için birisini ölümüne bağlı olarak yetkili kılmasıdır.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Kâsânî, Cilt: 2, ss. 39–41.

⁴⁷⁰ Akyüz, s. 563.

⁴⁷¹ Karaman, Fikret ve diğerleri, s. 650. Erdoğan, s. 565.

⁴⁷² Şâfiî, Cilt: 4, ss. 25–33; Alâeddin es-Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukahâ*, Beyrut, 1984 Cilt: 2 s. 187 Cilt: 3 s. 43- 205. Serahsî, Cilt: 7, ss. 99–116

İbâha ise sözlük anlamı olarak “açıklanan, açığa konan, salıverilen, helâl kılınan”⁴⁷³ gibi anlamları karşılar. Fıkıh usulünde mükellefin yapıp yapmamakta şer’an serbest bırakıldığı fiilleri, fıkıhta ibâha denen bazı yetki ve izinlerin konusunu yahut sonucunu belirtmek için kullanılan bir terimdir.

“Temlik”: bir mal veya menfaati birisinin mülkiyetinden başka birisinin mülkiyetine aktarmaktır. Bu durumda temlik eden şahsın, temlik ettiği şeydeki hakkı sona ermiş, kendisine temlik edilen şahıs için de o şeyde tasarruf yetkisi doğmuştur. “İbâha” da ise böyle bir şey söz konusu değildir. O, bir kimse için bir şeyden istifade imkânı veren bir izindir. Meselâ bir kimsenin bir başkasına, bahçesinin meyvesinden yeme izni vermesi, evine gelen misafire ortaya konulan sofradan yemek yeme izni vermesi ibâhadır. Bu izin, kendisine izin verilen şahsa o bahçenin meyvesinden veya ortaya konulan sofradan evine bir şeyler götürme hakkı vermez. Temlikte ise, kendisine temlik edilen şahıs, kendisine temlik edilen şeyi bir başkasına devretme veya istediği yere götürme yetkisine sahiptir.

İbâha bazen malik olan insan tarafından olur. Bir kimsenin başka birisini arabasına bindirmesi veya evindeki bir ziyafete çağırması gibidir. Bezen de şeriatın izni ile olur. Meselâ şahsa ait olmayan otlağın otu veya ormanın odunu ya da pınarın suyu herkes için mubahtır. Herkesin bunlardan istifade hakkı vardır ve bu izin bizzat Şâri’ tarafından verilmiştir.⁴⁷⁴

Temlik, zekâtın rûknüdür. Malın, sahibi elinden çıkıp başkasının mülk ve tasarrufuna geçmesidir. Zekâtta temlikin şart koşulması, zekâtın verileceği yerlere kesin olarak ulaşması içindir. Hanefî mezhebine göre zekâtta temliğin şart koşulmasının sebebi “zekâtı verin” (وَأْتُوا الزَّكَاةَ) ayetine dayanır. Zekâtı vermekten maksatta onu başkalarına vermektir, yani temlik etmektir. Hanefîlere göre temlik şart olduğu için, hayır kuruluşlarına, camilere, ölü kefenlenmesi ve teşhiz işlerine zekât verilmez.⁴⁷⁵

Temlikte asıl olan zekâtı sadece fakir kimselere vermek değil, sayılan sekiz sınıfa tevzi etmektir, farz olan budur. Zira Hz. Peygamber döneminde zekâtları bizzat Hz. Peygamber toplamaktaydı. Daha sonraki

⁴⁷³ İbn Manzûr, “bv’h’ md; Wensinck, “bv’h’ md;

⁴⁷⁴ Şâfiî, Cilt: 1, s. 186; Cilt: 2, ss. 137–197; Cilt: 3, ss. 2–122; Cilt. 5, s. 162.

⁴⁷⁵ Kâsânî, Cilt: 2, s. 39.

dönemlerde de devlet başkanı bu görevi yerine getirdi. Verilmesi gerekli yerlere teslim edildi. Dolayısıyla zekâtta temlik: İster fakire verilsin, ister diğer yedi sınıfa taksim edilsin; kişi ister kendi eliyle, ister devlet eliyle, ya da vekâlet yolu ile versin, zekâtın verilmesi gerekli yerlere ödenmesidir. Ebû Hanîfe'ye göre temlik şekil olarak değil mana olarak mütalaa edilir. Kişi zekâtı bizzat veya vekâlet yolu ile teslim ettiği takdirde borcunu ödemiş olur. Yunus Vehbi Yavuz bu konuda şu yorumu yapar: Günümüzde din işlerine hizmet eden sosyal yardımlaşma esaslarına sadık kalarak çalışan müessese ve cemiyetlere, emin ellerde bulundukları takdirde zekâtın verilmesi, Hz. Peygamber devrinde devlete verilmesinden farksızdır.⁴⁷⁶

3. 8. GÜNÜMÜZDE DEVLETE ÖDENEN VERGİNİN ZEKÂT SAYILIP SAYILMAYACAĞI

İslâm âlimleri, vergilerin zekât yerine geçip geçmeyeceği konusunda iki şekilde görüş beyan etmiştir:

Birinci gruptaki, İmam Nevevî, İbn Teymiye Ahmed b. Hanbel ve İmam Serahsi gibi zatlar, yaşadıkları çağın siyasi yapısına bağlı olarak, verilen vergilerin zekât yerine geçebileceğini savunmuşlardır. Bu âlimlerden son üçü devletin baskısı altında ilmi faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, devlet adamlarının zulmüne şahit olmuşlar, halkı o günkü rejimin baskısından kurtarmak için böyle bir yol izlemişlerdir.⁴⁷⁷

İkinci grupta bulunan âlimlere göre, verilen vergi zekât yerine geçmez. Bu fikri savunanlar ise şunlardır: İbn Hacer El-Heysemî, Reşid Rıza, Muhammed Ebû Zehra, Yûsuf el-Kardâvî, İbn Âbidîn.⁴⁷⁸ Onlara göre vergi ve zekât birçok noktada farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkları özetle şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Vergi ile zekât, nisap bakımından bir birine benzemezler: Zekât temel zaruri ihtiyaçlar dışında eldeki mevcut nisap miktarı maldan alınır. Vergide ise durum farklılık arz eder. Bu sınırı devlet belirler.

⁴⁷⁶ Yavuz, s. 507.

⁴⁷⁷ Yavuz, s. 485.

⁴⁷⁸ Abduh, Cilt: 1, s. 229. Nevevî, Cilt: 5, ss. 641–542

2) Miktar bakımından vergi ile zekât bir birinden farklıdır. Zekâtta miktar naslarla belirlenmiştir. Toprak mahsullerinde 1/10, 1/20, paralarda 1/40 definelerde 1/5, hayvanlarda 1/40, 1/30 vb...

3) Teşri kaynağı bakımından: Zekâtı Allah Teâlâ emretmiştir. Vergi ise devlet adamları tarafından koyulmuştur. Vergi tamamen kaldırılabilir, fakat zekât asla kaldırılamaz, o kıyamete kadar devam eder.

4) Verginin miktarı azaltılıp çoğaltılabilir, fakat zekâtın miktarı böyle değildir. Allah ve Resulünün belirleyeceği miktardan az ya da çok olamaz.

5) Zekâtlar Allah yolundaki hizmetler ile Kur'ân'da belirtilen yerlere verilir. Oysa vergi her yere harcanır.

6) Zekât, İslam'ın beş emrinden birini teşkil eden bir ibadettir. Verginin ise ibadetle herhangi bir ilgisi yoktur. O sadece kulların koyduğu bir vatandaşlık görevidir.

Bu saydığımız şartlar gereği diyebiliriz ki vergiler zekât yerine geçmez. Bu konuda Yusuf Kardâvî şu düşüncededir: Vergilerin zekâtın yerine sayılmasını fertler için caiz görmemiz, dini zekât farızasını idama mahkûm etmemiz demektir. Böyle bir şey hükümetlerin kanunlarından çıkarıldığı gibi, fertlerin hayatından da kalan kısmının yok olmasına yol açacaktır. Bunu da hangi zaman ve mekânda olursa olsun hiçbir İslâm âlimi tasvip etmez.⁴⁷⁹

3. 9. ZEKÂT VERMEDE HATA YAPMAK

Bir kimse zekâtını yanılarak zekât verilemeyecek kimselere verdiği takdirde Ebû Hanife, İmam Muhammed ve Ebû Ubeyd'e göre zekât geçerlidir ve kişi borcunu ödemiş sayılır. Yeniden zekât vermez. Kaynak olarak kabul ettikleri hadisler şunlardır: *"(İsrail oğullarından) bir kimse: Yemîn olsun (bu gece) muhakkak bir sadaka vereceğim, dedi ve sadakasıyla dışarı çıktı. Akabinde sadakasını (tesadüfen) bir hırsızın eline koydu. Sabaha ulaştıklarında halk arasında: Bir hırsıza sadaka verilmiştir, diye konuşulur. Sadakayı veren (bu yanlış işten üzülmeyerek):*

⁴⁷⁹ Kardâvî, Cilt: 2, s. 118.

— *Yâ Allah, hamd ancak sana mahsûstur (sadaka verdiğim için hamd ederim), dedi de yine: Allah'a yemin olsun, muhakkak bir sadaka vereceğim, deyip sadakasıyle dışarıya çıktı.*

Bu defa da bilmeyerek sadakasını zina edici bir kadının ellerine koydu. Sabaha girdiklerinde halk: Zina edici bir kadına bu gece sadaka verilmiş, diye konuşur dururlar. Sadaka veren kimse hiç aldırmayarak:

— *Yâ Allah, sadakamı bir fahişeye, yine senin irâdenle vermiş olduğum için, hamd ancak sana mahsûstur, dedi ve yine:*

Muhakkak bir sadaka vereceğine yemîn ederek, sadakasıyle dışarı çıktı. Bu sefer de sadakasını bilmiyerek bir zenginin ellerine koydu. Sabaha girdiklerinde halk: Bir zengine sadaka verilmiş diye konuşur oldular. Sadaka veren zât:

— *Yâ Allah! Hırsıza, fahişeye, zengine sadaka verdiğim için de hamd ancak sana mahsûstur, dedi. Rüyasında ona gelindi de şöyle müjdelendi:*

— *Hırsıza verdiği sadakana gelince, umulur ki, o sadaka sebebiyle hırsız hırsızlığından vazgeçer; temiz hayata kavuşur. Fahişeye gelince, umulur ki, bu kadın da zinasından vazgeçip, temiz ve iffetli olur.*

Zengin kişiye gelince, umulur ki, bu zengin de aldığı sadakadan ibretlenip utanır da, Allah'ın kendisine ihsan eylemiş olduğu zenginliğinden fakirlere infâk etmeye başlar"⁴⁸⁰

Ma'n b. Yezîd'in rivayet etti bir hadis ise şöyledir:

“Ben babam ve dedemle beraber Rasûlullah'a bey'at ettim. Rasûlullah beni nişanladı ve evlendirdi. Ben Rasûlullah'a da'vâ arzettim. (O, bana hakk verdi.) Bir defa babam Yezîd, sadaka etmek üzere bir takım altın paralar çıkardı da bunları kendi nâmına tasadduk edivermesi için mescidde bir adamın yanına koydu. Sonra ben geldim, o adamdan bu altınları aldım da, babamın yanına bu altınlarla geldim. Bunun üzerine babam:

— *Vallahi bu altınları sana verilsin diye bırakmadım, dedi ve altınları almak istedi.*

Ben de Rasûlullah'a bu davayı arz ettim. Rasûlullah (s. a. s.) babama hitaben:

⁴⁸⁰ Müslim, **Zekât**, 78; Neseî, **Zekât**, 47; Ahmed b. Hanbel, Cilt: 2, s. 322.

— "Yâ Yezîd, niyet ettiğin sadaka sevabı sana aittir; (bana karşı da:) Yâ Ma'n, aldığın sadaka paraları da senindir" buyurdu.⁴⁸¹

Hanefilere göre kişi gerekli araştırmaları yapar zekâtını verir, fakat sonradan verdiği kimsenin zengin, yakın akrabası veya Hz. Peygamber'in (s. a. s.) soyundan olan bir kimse olduğunu öğrendiği takdirde, kişi yeniden zekât vermez. Fakat gerekli araştırma ve yeterli hassasiyeti göstermeden verdiği Zekâtın hak etmeyen kimselere ulaştığını öğrendiğinde yeniden zekât vermelidir. Yine Hanefilere göre hata ile düşmana (kâfire) verilen zekâtın akıbeti hususunda iki görüş vardır. İlki zekât geçerli olur ve iadesi gerekmez. Ebû Hanife'den gelen ve Ebû Yûsuf'un da desteklediği bir diğer görüşe göre ise zekât verilmiş sayılmaz ve yeniden verilmelidir. Şâfiî mezhebi mensupları ise verilmesi gerekli yerlere verilmeyen zekâtın geçerli olmayacağı görüşündedirler. Bilakis böyle bir durumun öğrenildiği takdirde, zekât borcu mükellefiyetinden kurtulmak için tekrar verilmesini söylerler. Mâlikî ve Zeydiyye mezhebine göre de yanlışlıkla verilen zekât geçerli değildir ve yeniden verilmesi gerekir.⁴⁸²

3. 10. BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME

İslâm Hukuk Bilginlerinin, zekât'ı dağıtım usulündeki yorumları özetle şu şekildedir:

- İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İkrime, Ömer b. Abd'il-Aziz, İmam Davut, Zührî gibi ilim adamları zekâtın tüm sınıflara verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre "innema" kelimesi kapsama manasındadır. Bu sınıfları Yüce Allah temlik ifade eden "lam" harfi ile tahsis etmiştir. Bu sınıfların her birine verilmelidir. Şayet bu sınıflardan birine pay verilmezse, zekâttan ona düşen payın ödenmesi gerekir. Sekiz sınıfın tamamı mevcut değilse, o bölgede kaç sınıf varsa eşit olarak taksim edilmelidir.

⁴⁸¹ Buhârî, **Zekât**, 15; Dârimî, **Zekât**, 14; Ahmed b. Hanbel, Cilt: 3, s. 470.

⁴⁸² Kardâvî, Cilt: 2, s. 744; İbn Kudâme, Cilt: 2, ss. 667–668.

İmam Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbâs, Huzeyfe, Eb'ul-Aliye, Atâ b. Ebi Rebâh, Said b. Cübeyr, Meymun b. Mihran. gibi ilim adamları: Zekâtın, her hangi bir sınıfa veya kişiye verdiği takdirde borcundan kurtulmuş olacağını savunurlar. Şu yorumu yaparlar: “Ayetteki ‘lam’ temlik lamı değil sebebiyet bildirir. Yani ayetteki kasr ifadesi (innema) zekâtın verileceği yerleri açıklamak içindir. Mutlaka bütün sınıflara vermek için değildir. “Eğer at içindir, bu kapı ev içindir” demek gibi.”

Nehaî ve Atâ'ya göre: Zekât malları, mevcut sınıfların tamamına verildiğinde ihtiyaçları karşılayacak derecede ise bütün sınıflara dağıtılması gerekir. Mevcut sınıfların tamamına verildiğinde ihtiyaçları karşılayamıyor ise duruma göre bir ya da birkaç sınıfa verilir.

İmam Malik'e göre: Hangi dönemde olursa olsun zekât, fert veya devlet tarafından ödenirken mevcut yerler hakkında yeteli araştırma yaparak bunlar arasında en çok önem taşıyan sınıfı ve bu sınıf içinde en çok yardıma ihtiyacı olanları tercih etmek gerekir.

- Hanefî Mezhebine göre; “Bir kişiye nisap miktarı (200 dirhem para) zekât vermek mekruhtur. İmam Ebû Yusuf nisap miktarı zekâtın verilmesini kabul etmesine karşın, daha fazla verilmesini caiz görmemektedir.

İmam Malik zekâtın miktarını zamanın şartlarına ve gelişmelere göre içtihadı bırakmıştır. Fakihler ya da devlet yetkilileri durum ve şartlara göre miktar belirlemelidirler.

İmam Şâfiî ise görüşünü ihtiyaca dayandırmıştır. Ona göre zekât verirken miktar ihtiyaca göre belirlenir.

İmam Leys'e göre ise zekât verilen kişi eğer çoluk çocuk sahibi ise ve zekâtın miktarı da çok ise, ona hizmetçi satın alacak kadar zekât verilebilir.

- Zekât ve öşür müellefe-i kulûb dışında ki gayr-i Müslimlere, evlada, evladın evladına, ana-babaya, ecdada, veladet yolu ile zekât ödeyen kişiye nispet edilen kimselere, ya da zekât ödeyenin veladet yolu ile nispet edildiği kişilere verilemez. Zevceye ve zevce de verilemez. İmam Ebû

Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî'ye göre ise kişi zevcesine zekât verebilir. Ebû Hanîfe'ye göre veremez: Bunun gibi, kişi zekâtını kölesine de veremez. Zekât Hz. Muhammed'in aile fertlerine ve mensup olduğu Haşimî ailesine ve onların kölelerine de verilemez.

- Zekât doğrudan kurum ve kuruluşlara verilemez. Zekât, hayır kuruluşu olarak değil zekât dağıtımı üzerine faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara verilebilir. Onların verdikleri makbuzlar da temlik yerine kabul edilebilir görüşünde mevcuttur.

- Temlik zekâtın rûknüdür. Malın, sahibi elinden çıkıp başkasının mülk ve tasarrufuna geçmesidir. İbâha ise bir kimse için bir şeyden istifade imkânı veren bir izindir.

- Vergi ve zekât birçok noktada birbirinden farklılık gösterdiği için vergiler zekât yerine geçmez. Ancak masraflar kısmına eklenebilir.

- Zekât mükellefi, gereken araştırmayı yapar, fakat fakir zannederek zekât verdiği kişinin zengin veya gayri Müslim olduğu ortaya çıkarsa yani yanılırsa: Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre yeniden zekât vermesi gerekmez. Ebû Yûsuf'a göre yeniden vermesi gerekir.

Mâlikîler'e göre zekât malı tüketilmeyip geri alınması mümkünse geri alınır, yoksa bedelini alır. İki durumda da mükellefin yeniden zekât vermesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre, insanın borcunu alacaklıya değil de başkasına ödediği zaman nasıl borcu düşmezse aynı şekilde zekât borcu da ehline ödenmediğinde mükellefin borcundan düşmüş olmaz.

SONUÇ

İslâm toplumunda ibadet özelliği taşıyan zekât; servetin fertler arasında adaletli dağıtılması için Allah tarafından farz kılınmıştır. Gelir dağılımının meydana getirdiği ekonomik eşitsizlikten kaynaklanan sıkıntıların önlenmesi adına manevi bir kalkan oluşturur. Zengin ile fakir arasında köprü vazifesi hükmündeki zekât, mali bir ibadettir. Kısacası nisap miktarı mala sahip olan kimselerin mallarından belirtilen ölçüler miktarınca verilmesi gerekli yerlere vermenin adıdır. Son derece kıymetli bir değere haiz olan bu sosyal yapılanmada keyfilik yoktur. Kur'ân bizzat verilecek yerleri tayin etmiştir. Böylece keyfî uygulamaların önüne set çekerek gerçek ihtiyaç sahiplerinin maslahatını teminat altına almıştır. Tevbe suresinin 60. ayeti zekâtın sarf edileceği yerleri şöyle tayin etmiştir: *“Sadakalar (zekâtlar) Allahtan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, zekât işinde çalışanlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara aittir. Allah bilendir hâkimdir.”*

Bu ayetten yola çıkarak diyebiliriz ki: ayetteki hasır edatından da anlaşılacağı üzere zekât sekiz sınıfa sarf edilebilir, bunların dışında kalan kimselere zekât verilemez. Yani hasır edatı, zikredilenleri ispat, diğerlerini ise nefy için kullanılmıştır.

Zekâtın verileceği sekiz sınıf şunlardır:

1- Fakir: Geliri giderini karşılayamayan, nisap miktarı mala sahip olmayan, yardıma muhtaç durumdaki kimselerdir. Kendilerini Allah yoluna adayan, ilimle, sosyal hizmetlerle çalışıp, tüm zamanını hizmete adanmış çalışma ve kazanma fırsatı bulamamış kimseler fakir sayılır. Bazıları o kadar iffetlidir ki onları dışarıdan görenler, yakından tanımayanlar zengin zannederler. Bu haldeyken bile iffetlerinden dolayı insanlardan hiçbir şey istemeyen arlı insanlardır.

Ebû Hanîfe'ye göre zekât ayetinde geçen fakir, nisap miktarı mal varlığı bulunmayan kimsedir. İmam Şâfiî'ye göre hiçbir şeyi bulunmayan kimsedir. İmam Mâlik'e göre ise ihtiyaç sahibi olup istemekten çekinen kimsedir. Bazıları ise fakir ifadesiyle Ashab-ı Suffe'nin kastedildiği

yorumunu yapar. Günümüzde fakir kavramına yaşlı, hamile, hasta ve eğitim ihtiyaçlarından dolayı sıkıntıya düşen kimseleri de ekleyenler bulunmaktadır.

2- Miskin: Ebû Hanîfe'ye göre hiçbir şeye mâlik olmayan kimseler, İmam Şâfiî'ye göre kendisine yetecek kadar mal varlığı bulunmayan kimseler, İmam Mâlik'e göre ihtiyaç sahibi olup isteyen kimseler, Ahmed b. Hanbel'e göre ise 50 dirhemden az parası olan kimselerdir. İbn Abbâs'a göre tozdan topraktan kendisini koruyacak evi, barınağı olmayan sokağa terk edilmiş kimse; İkrime'ye göre borçlu kimselerdir.

3- Âmil: Görevleri zekât ve sadakaları toplayıp devlete teslim etmek veya zekâtla ilgili diğer işleri yapmak olan, zekât işlerinde vazifeli kişilerdir. Zengin dahi olsalar ücretleri toplanan zekâtlardan temin edilir. İmam Şâfiî'ye göre memurun maaşı 1/8 oranında toplanan zekâttan, memurun maaşı 1/8 oranından fazla ise zekât malları dışından ödeme yapılır. Cumhur ulema ise 1/8 den yüksek bile olsa ücretin zekât mallarından yapılmasını söyler. İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İbn Ömer çalıştıkları iş oranında, bir diğer zayıf rivayete göre ise (İbn Arabî) Bey'tul maldan maaş alabilceğini savunur. Zekât işlerinde vazifeli kişiler Müslüman, mükellef, güvenilir, zekâtla ilgili hükümlerde bilgi sahibi olmalıdır. Bazı âlimlere göre Hâşimî soyundan olmamalıdır.

Zekât ilk dönemden itibaren devlet tarafından toplanıp ilgili yerelere sarf edilen bir kurum olmakla birlikte, çağımızda maalesef gerçek manada zekât alanında yeterince teşkilatlı bir çalışma yapılmamakta daha çok bireysel olarak yerine getirilmektedir. Zekât işlerinin bir teşkilat tarafından yürütülmesi halinde, toplama ve dağıtma birimi koordineli bir şekilde işlevsellik kazansa, amillere çok iş düşmektedir. Günümüzde çok çeşitli ürünler üretime sunulmaktadır. Özellikle tarım ve sanayi ürünlerindeki bu çeşitliliğin zekât yönüne bakan hesaplamalarını gerçekleştirecek, tahsilat ve dağıtım işlemlerini takip edecek memurlara ihtiyaç vardır.

4- Müellefe-i Kulûb: Maddi olarak bir takım ihsanlarda bulunarak gönüllerinin İslâm'a ve Müslümanlara karşı ısındırılması gerekli Gayri Müslimler, dine zarar vermesinden emin olunmak istenen kimseler ve dine

tam teslim olup dinin müntesibi olması istenen kimselerdir. Hanefî Âlimler'e göre Müellefe-i Kulûb'ün hissesi kaldırılmıştır, diğer yedi sınıfa taksim edilir. Şâfiîler'e göre ise gayri müslimler'e zekâtta pay verilmez, ganimet veya diğer devlet gelirlerinden verilir. Müslüman Müellefe-i Kulûb'a ise bir görüşe göre verilebileceğini bir görüşe göre ise verilemeyeceğini savunurlar. Bu payın diğer kalemlere veya sınır güvenliğini sağlayanlara aktarılmasını söylerler. Hanbelî mezhebine göre ihtiyaç durumunda bu sınıfa zekât verilmesi uygundur. Caferiyye ve Zeydiyye mezheplerinin görüşleri de bu doğrultudadır.

Müslümanların aleyhinde faaliyet gösterecek cemiyet, kuruluş ve kişiler bu yöntem sayesinde kontrol edilebilir, şerlerinden emin olunabilir ve hatta İslâm halkasına dâhil edilebilir. Öncelikle müellefe-i kulûb ile ilgilenmek, fertleri aşan siyasi ve içtimai bir görev olduğu için devlet başkanının vazifesidir. Devlet başkanı desteklenecek kuruluş ve kimseleri tayin ve tespit etmelidir. İslâm dinini tebliğ eden; din için çalışan kişi, kurum, kuruluş, yayın organı, dernek, vakıf ve öğrenciler bu gurubun bünyesine alınarak desteklenebilir.

5- Köle: Hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlardan farklı ve aşağı statüde kabul edilen kimse ve sınıfın adıdır. İslâm dini köleliğin sebeplerini sınırlandırmış, şartlarını iyileştirmiş ve kölelerin hürriyete kavuşturulmalarını teşvik etmiştir. Ayetteki “Rikâb” kelimesinden, Hanefîler, Şâfiîler, İmam Mâlikten bir rivayette göre ve Hanbelîler Mukatep köleyi; İbn Abbâs, İbn Arabî, Ahmet Hamdi Akseki, Hasan Basrî ve Şevkânî mutlak köleyi anlarlar.

Günümüz açısından baktığımızda zulüm altında ezilen, özgürlüklerine henüz kavuşamamış ya da dinini yaşama imkânları ellerinden alınmış müslümanlara yardım etmeyi bu sınıfın çatısı altında değerlendirenler bulunmaktadır.

6- Borçlu: Borçlu olan ve borcunun karşılığı olan maldan başka nisap miktarı malı bulunmayan kimselerdir. Hanefîler, borcu olupta onu ödedikten sonra nisap miktarı parası artmayan veya alacağı olupta tahsil etmesi imkânsız olan kimseleri borçlu sınıfına dâhil ederken; İmam Malik, Şâfiî ve

Hanbelîler bu sınıfı kendi ve toplumun menfaati için borçlananlar diye iki kısma ayırır ve bu şekilde mütelaa ederler.

Meşru işler neticesinde borçlanmış, ödeme imkânını kaybetmiş kimselere zekât fonundan yardım etmek dinimizin vecibelerindendir. Bu fon günümüzde aktif hale getirilmelidir. Zor duruma duçar olmuş kişiler tefecilere, faizcilere, meylettirilmemelidir. Yardıma muhtaç kimselerin sığınacağı bir merci olmalıdır. Netice itibariyle birey ve aile saadeti temin edilebilir.

7- Allah Yolunda Olan: Allah rızasına uygun ve ona yaklaşmak amacıyla yapılan her türlü hayırlı işte çalışanları ve İslâm dininin aziz olması için cihad edenleri kapsar. Bu sınıf İmam Ebû Hanîfe'ye göre gazilerin fakirleri, İmam şafiye göre gazilerin tümü, İmam Ahmed'e göre hac yapacak kimseler, diğer bazı kimselere ve mezheplere göre ise tüm hayır yolları şeklinde yorumlanmıştır. Hanefî mezhebinde temlik şart olduğundan cami, bina, okul, yol, köprü, cenaze hizmetleri gibi harcamalara zekâtan verilmez.

Geniş anlamıyla ve günümüz bakış açısıyla bu kavrama dâhil olanlar: İslâm'ın bilinmesi, tanınması, yaşanması, yüceltilmesi amacıyla yapılan her türlü bilimsel, kültürel, sosyal faaliyetlerde emek sarf edip mücadele eden kimselerdir. Kısacası İslâm'ın ve Müslümanların yararına olan her türlü faaliyet bu kapsamda değerlendirilmeli ve desteklenmeli şeklinde yorumlar vardır.

8- Yolcu: Memleketinden ve oradaki servetinden uzak olan kimselerdir. İlim, eğitim, öğretim, ibadet, ticaret, seyahat veya çeşitli sebepler neticesinde evini, ülkesini, işini terk edip, parasını servetini yitiren kimselerdir. Cumhur Âlim'e göre, yola koyulmuş kimse yolcudur, ihtiyaç sahibi olduğunda zengin dahi olsa kendisine yetecek kadar zekât verilir. İmam şafiye göre, yolculuğa niyetlenen kimse de yolcu gibidir. Kendisine gidiş geliş için yetecek kadar pay verilir. Bu kimseler beldelerinde zengin dahi olsa fakir hükmünde sayılıp zekâtan hisse alabilirler. Yolda kalmış kimselere yolculuğunun devam etmesi veya ülkesine, yurduna ulaşması için ihtiyacı kadar yardım yapılır.

Günümüzde ülkelerinde savaş ve baskılar yüzünden mallarını ve servetlerini yitirmiş mülteci olarak sığınan kimselere, çeşitli nedenlerle yangın, deprem, sel vs. evsiz kalmış sokaktaki kimselere de bu fondan zekâtla yardım edilebilir.

Bu saydığımız sekiz sınıfın dışındaki zenginlere, müellefe-i kulûb haricindeki gayri Müslimler'e, anne, baba, dede büyükanne, eş, torun ve evlada, Hz. Peygamber'in (s. a. s.) soyundan gelenlere, zekât verilmez.

Netice olarak diyebiliriz ki: Zekâtın sarf yerlerini değerlendirdiğimizde ilk hedef Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak, ikinci hedefse İslâm dinini kuvvetlendirip her türlü yıkıcı ve bölücü unsurlardan korumaktır. Zekât verilecek kimseler iyi araştırılmalıdır. Bu sayede nihai hedefe ulaşmak daha kolay olacaktır. Zekât taksim edilirken en çok ihtiyacı olanlar tespit edilip sıra bu şekilde tayin edilmelidir.

Günümüzde zekâtlar teşkilatsız olarak kişisel çabalarla ihtiyaç sahiplerine verilmektedir. Oysaki zekât bir fonda toplanıp organize bir şekilde verilse, maksat daha kolay hâsıl olacaktır. Alacak kişilerin tespitinden, alınan zekât türüne, en son ihtiyaç sahiplerinin tespiti ve zekâtın onlara ulaştırılmasına kadar süren devre daha salıkli ve daha isabetli işleyecektir.

Araştırmalarımız neticesinde, zekâtın verileceği yerlerin yeniden yorumlanmasının bir zaruret olduğu ve bu yorumlama işinin süreklilik arz ettiği kanaatini elde ettik. Ayette harcama yerleri belirlidir, ancak bu kalemlerin kapsamının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Sosyo-kültürel gelişmeler, ilmi ve fenni yenilikler, refah seviyesindeki değişimler, sarf edilecek sekiz sınıfın nitelikleri hakkında, bizleri daha kapsamlı düşünmeye zorlamaktadır. Ferdi çalışmalardan ziyade, devletin desteğiyle, bu mümkün değilse, bir fon aracılığıyla ortak bir zekât konseyi oluşturulup kararlar alınması isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

A. J. Wensinck, **el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadisi'n-nebevî**, Cilt: I-VII, Leiden, 1969.

Abduh, Muhammed, **Tefsîru'l-Menâr**, Cilt: I-XII, Kahire, Reşid Rıza Neşri, 1380.

Akseki, Ahmet Hamdi, **İslâm Dini: İtikad, İbadet ve Ahlâk**, 9. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1933.

Akyüz, Vecdi, **İbadetler İlmihali Serisi III Zekât**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Arslan, Ali, **Büyük Kur'ân Tefsiri Hulâsatü't-Tefâsîr**, Cilt: I-XVI, Arslan Yayınları, İstanbul, ty.

Atar, Fahrettin, "İslâm Hukukunda Zekât ve Vergiler", **Diyanet Dergisi**, Temmuz-Ağustos, 1979.

Aynî, Bedruddîn, **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye**, Cilt: I-XIII, 2. Baskı, Beyrut, 2012.

Babertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, **el-Înâye Şerh'l-Hidâye**, Cilt: I-VI, 1. Baskı, Beyrut, 2007.

Behûtî, Mahmud b. Yûsuf b. İdris, **Keşşâfû'l-Kınâ ân Metni'l-Îknâ**, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ty.

Bilmen, Ömer Nasuhi, **İstılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu**, Cilt: VIII, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1885.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, Cilt: I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Burhanpurlu Şeyh Nizam, **Fetâvâyı Hindiyeye (Fetâvâ-i Âlemgiriyye)** (Çev. Mustafa Efe), Cilt: I-XVI, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.

Canan, İbrahim, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Cilt: XVIII, Akçağ Yayınları, Ankara, t. y.

Cessâs, Ebû Bekr er-Râzî, Ahmed b. Ali, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Cilt: I-III, İstanbul, 1218 h.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammad, **es-Sihâh**, Cilt: I-VII, 1. Baskı, Beyrut, 1999.

Cezerî, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı**, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, **Sünenü'd-Dârekutnî**, Cilt: I-IV, Beyrut 1966.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed, **eş-Şerhu'l-Kebîr**, Cilt: I-IV, Kahire, 1328.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 21. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **es-Sünen**, Cilt: I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. **Kitâbu'l-Emvâl**, Kahire, 1968.

Ebû Yûsuf, Yakup b. İbrahim Hubeyb el-Ensârî, **Kitâbü'l-Harâc**, Bulak, 1302.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Eskicioğlu, Osman, **İslâm ve Ekonomi**, 1. Baskı, Çağlayan Matbaası, İzmir, 1999.

Feyyûmî, Ahmed bin Muhammed bin Ali, **el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr**, 1. Baskı, Beyrut, 2009.

Fîrûzâbâdî, Muhyiddin Muhammed b. Yâkub b. Muhammed, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, (Çev. Mütercim Asım Efendi), Cilt: I-IV, İstanbul, 1304.

Görgülü, Hasan Ali, **Masârifü'z-zekât fî'l-İslâm**, Tez (Yüksek lisans) Câmiat-u Ümmi'l-Kurâ, 1983.

Güneş, Kadir, **Arapça Türkçe Sözlük**, İstanbul, 2010.

Hacak Hasan ve Bilal Aybakan, **Kararlar ve tavsiyeler**, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Fıkıh Akademisi, Cidde, 1995/1406.

Hamidullah, Muhammed, **İslam'ın Hukuk İlmine Yardımları**, (Der: Salih TUĞ), Milliyetçiler Derneği Yayınları, İstanbul, 1962.

Hammad, Nezih, **İktisadi Fıkıh Terimleri**, (çev. Recep Ulusoy) 1. Baskı, İz Yayınları, İstanbul, 1996.

Hâzin, Alauddin Ali b. Muhammed, **Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl (Tefsirü'l-Hâzin)**, Cilt: I-VI, İstanbul, 1317.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, **Redd'ül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Cilt: I-X, 2. Baskı, Beyrut, 2003.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, **Redd'ül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Cilt: I-V, İstanbul, 1303 h.

İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Cilt: I-IV, Mısır, 1967.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, (Neş. Mustafa es-Şekka ve diğerleri), Cilt: I-IV, Kahire, 1955.

İbn Humâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid es-Sivâsî, **Fethu'l-Kadîr**, Cilt: IV, yy. ty.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah, **el-Muğnî**, Cilt: I-IX Mısır, Kahire, 1968.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, **Lisânü'l-Arab**, Cilt: I-XVIII, Beyrut, ty,

İbn Teymiyye, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, (Neş. Abdurrahman b. Muhammed), Cilt: I-XXXVII, Riyâd. 1386.

İbrâhim Mustafa ve diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, Kahire, 1960.

İsfehânî, Râgıb Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, **el-Müfredât**, Yayına Hazırlayan Muhammed Halîl Aytânî, 2. Baskı, Beyrut, Daru'l-Ma'rife, 1999.

Karaman, Fikret ve diğerleri, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2006.

Karaman, Hayrettin ve Topaloğlu, Bekir. **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, Elif Ofset, İstanbul, 1985.

Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Cilt. I-IV, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007.

Kardâvî, Yûsuf, **Fakirlik Problemi ve İslâm**, (Çev. Abdulvehhâb Öztürk), Nur Yayınları, Ankara, 1975.

Kardâvî, Yûsuf, **Fıkıh'uz-Zekât**, Cilt: I-II, Beyrut, 1969.

Kardâvî, Yûsuf, **İslâm Hukukunda Zekât**, (Çev. İbrahim Sarmış), Cilt: I-II, 1. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1984.

Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed, **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Serâi'**, Cilt: I-VII, Kahire, 1327.

Keskin, Mehmet, **Büyük Şâfî İlmihali**, Çağrı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

Komisyon, **İlmihal I: İman ve İbadetler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: I-II, Ankara, 2007.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî, **el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'ân**, Cilt: I-XX, Kahire, 1385.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî, **el-Câmî li Ahkâm'il-Kur'ân**, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Cilt: I-XX, Buruç Yayınları, İstanbul, 1996.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh, **el-Muvatta'**, Cilt: I-II, Mısır, 1321,

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh, **el-Müdevvene**, Cilt: I-V, 16cüz. Mısır, 1321.

Mâverdî, (Ebu'l-Hasan) Ali b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, **el-Ahkâm'us-Sultâniyye ve'l-Vilayatu'd-Dîniyye**, İstanbul, 1298.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr**, (Çev. Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2005.

Mutçalı, Serdar, **Arapça Türkçe Sözlük Dağarcık**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.

Müslim, b. Haccâc, Ebu'l Heseyn el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Cilt: I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, **es-Sünen**, Cilt: I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, **el-Mecmû**, Beyrut, ty.

Özek Ali, Hayrettin Karaman, M. Akif Aydın, Mehmet Erkal, **İbadet ve Müessese Olarak Zekât**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları 5. Baskı, İstanbul, 1984.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, **et-Tefsirü'l-kebîr (Mefâtîhü'l-gayb)**, Neş. M. Muhyiddin b. Abdulhamid. Cilt: I-XXXII, Kahire, 1934.

Ruyanî, Abdulvahid b. İsmail, **Bahru'l-Mezheb fî Furûi'l-Mezhebi's-Şafî**, Cilt: I-XIV, 1. Baskı, Beyrut, 2009.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **el-Mebsut**, Cilt: I-XV, XXX, Mısır, 1324.

Seyyid Kutup, fî **Zilâl'il-Kur'ân**, Cilt: I-XV, 5. Baskı, yy. 1967.

Soyalan, Mehmet Yaşar, **Elmalılı Tefsirinde Kur'ânî Terimler ve Deyimler**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.

Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, **Kitâb'ul-Ümm**, Cilt: I-VI, Bulak, 1321.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, **Neylu'l-Evtâr**, Cilt: I-VIII, Mısır, 1357.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatib, **Muğni'l Muhtâc**, Cilt: I-IV, Kahire, 1958.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, **Câmiu'l- Beyan**, Cilt: I-XXX, Mısır, 1321.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Serve, **El-Câmiu's-Sahîh**, Cilt: I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Yavuz, Yunus Vehbi, "Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması", **Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât**, İsav Yayınları Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.

Yavuz, Yunus Vehbi, **İslam'da Zekât Müessesesi**, 5. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.

Yazır, Elmalı Muhammed Hamdi. **Hak Dini Kur'ân Dili**, Cilt: I-IX, Eb'uz-Ziya Matbaası, İstanbul, 1935.

Yeniçeri, Celâl, **İslâm'da Devlet Bütçesi**, İstanbul, 1984.

Yiğit, Yaşar ve diğerleri, **Zekât İlmihali**, D. İ. B. Yay. 1. Baskı, Ankara, 2011.

Zebîdî, Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve şerhi** (çev. ve şerh: Ahmet Naim, Cilt: I-III, Kamil Miras, Cilt: IV-XII), 12. Baskı. 13 Cilt, Ankara, 1993.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî, **Tâcu'l Arûs**, Cilt: I-X, 1. Baskı, Beyrut, 2011.

Zuhaylî, Vehbe, (çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdürrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız. red. Hamdi Arslan) **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1994.

Zuhaylî, Vehbe, **el-Fıkhû'l-İslâmî ve Edilletuhu**, Cilt: I-XI, Dımeşk, 1997.